

Forestillinger om alderdom i Norge

Sara Hope Lygre

Masteroppgave i sosialantropologi november 2014

Innhold

Sammendrag:	1
Summary:.....	2
1 Å studere eldre og aldring	5
1.1 Gerontologi og geriatri.....	6
1.2 Eldre i samfunnet.....	6
1.3 Utviklingen av en eldreomsorg.....	8
1.4 Alderstrygd.....	8
1.4.1 Folketrygd og alderspensjon, økonomisk trygghet	9
1.5 Eldreomsorg, helsemessig trygghet.....	10
1.6 Institusjonsbasert eldreomsorg	10
1.7 Individ og samfunn.....	11
1.8 Bedret helse og demografisk utvikling.....	13
1.9 Den tredje alderen	14
1.10 I arbeid eller virkelig pensjonist.....	14
1.11 Seniorpolitikk.....	15
1.12 Alderisme.....	16
1.13 Media	16
1.14 Stereotypier og myter	17
1.15 Problemstilling	18
1.16 Oppgavens fremdrift	19
2 Metodiske valg og betraktninger	20
2.1 Faglige rammer	20
2.1.1 Feltarbeid som metode	21
2.1.2 Utvalg.....	22
2.2 Etske refleksjoner.....	24

2.3	Iscenesettelsen og min posisjon i feltarbeidet	26
2.4	Gjennomføring og verktøybruk.....	27
2.4.1	Nestor, seniorkurs i Melsomvik.....	27
2.4.2	Feltarbeid og feltnotater.....	28
2.4.3	Frivillig i omsorgsbolig	29
2.4.4	Retur til Nestor.....	30
2.5	Intervjuguide som metodeverktøy	32
2.6	Refleksjon over feltarbeidets kompleksitet.....	34
2.6.1	Kultursenteret og de gamle damene.....	35
2.7	Posisjonering	35
2.8	Punkteringen	37
3	Teori.....	39
3.1	Identitet.....	39
3.1.1	Rolle og status.....	39
3.1.2	Sosial identitet.....	40
3.1.3	Individuell identitet.....	40
3.1.4	Kollektive identiteter	41
3.1.5	Gruppeidentitet.....	43
3.1.6	Anerkjennelse.....	43
3.2	Arbeidsskille mellom de ulike nivåene.....	44
3.2.1	Mikronivået	45
3.2.2	Mellomnivået	45
3.2.3	Makronivået	45
3.3	Vårt rollespill til daglig.	45
3.4	Stigma	47
3.5	Pierre Bourdieu	48

3.5.1	Kapital.....	48
3.6	Oppsummering.....	49
4	Analyse og drøfting av funn.....	51
4.1	”Fortsatt ung i sinn og kropp”.....	51
4.1.1	Fasade.....	52
4.1.2	Diskrepans i fremtoning og oppførsel.....	52
4.1.3	Alderdom som potensielt stigma.....	53
4.1.4	Alderdom?.....	54
4.1.5	Den gode alderdommen.....	55
4.1.6	Disponering av tid.....	56
4.1.7	Nestor eller senior? Vegringsmønsteret fremtrer.....	57
4.1.8	Fra senior til gladdans.....	58
4.2	Omsorgsboligen.....	60
4.2.1	Frivillig i omsorgsbolig.....	60
4.2.2	Omsorgsboligen som forestilt fellesskap.....	63
4.2.3	Stigma.....	64
4.3	De gamle damene på Kultursenteret.....	66
4.3.1	Mulighetenes livsfase.....	69
4.4	Offentlige framstillinger av eldre og alderdom.....	71
4.4.1	Medias forestilling av alderdom.....	71
4.4.2	Fremstilling av en” eldrebølge”.....	73
4.4.3	Fryst bilde av alderdom.....	74
4.4.4	Medias forestillinger ifølge de eldre.....	74
4.4.5	Anerkjennelse.....	75
4.5	Anvendt forskningsperspektiv.....	78
4.5.1	Alderdom som potensiell kapital?.....	78

4.5.2	Generasjonskløften.....	79
5	Oppsummering/konklusjon	81
5.1.1	Frampek, selv om det handler om døden.	85
	Litteraturliste.....	86
	Vedlegg 1: Intervjuguide:	91
	Vedlegg 2: Spørreundersøkelse	93

Forord

Jeg vil takke veileder Jorun Bræck Ramstad for entusiasme og forståelsen på denne meget utfordrende veien. Ikke bare har jeg gått svanger med masterprosjektet, men jeg har også gått svanger med Anna og Albert som har gjort veien litt mer utfordrende enn den i utgangspunktet hadde behøvd å være.

Jeg vil takke alle på Nestor, både ansatte og deltakere jeg møtte. En stor takk til alle andre informanter og steder for innpass, imøtekommenhet og vennlighet. De ervervelser jeg har gjort meg vil forhåpentligvis være med meg resten av livet.

Til team Sara, Peter Koren og Lindis Sloan, uten deres hjelp vet jeg ikke hvor jeg hadde vært. Dere har vært helt fantastiske. Tusen takk til dere begge. Det er morsomt og motiverende for en sliten masterstudent å få hilsen og innspill fra Ottar Brox og Fredrik Barth, så en ekstra takk til deg svigerfar for dette. Lindis, du har vært uvurderlig.

Laila Herstad, og Fredrik Bjørkan, takk for at dere ubetinget stiller som barnevakt.

Min ektemann Paal, uten deg hadde denne masteroppgaven aldri sett dagens lys, du førte meg til Tromsø og min herlige oppdagelse av sosialantropologi. Takk for forståelse og tålmodighet, og et hjem fritt for krav slik jeg har kunne jobbe uten å ofre hjemlige sysler en tanke. Jeg elsker deg. Og til de som nesten gjorde prosjektet umulig, Albert og Anna. Dere bor i mamma sitt hjerte og jeg er evig takknemlig for dere begge.

Tilslutt vil jeg takke min farmor, Sissel Hope, du var der og er fortsatt med meg, alltid, og til deg Mossa, min mormor Anna Lygre, jeg håper jeg ikke bare blir like gammel som deg, men på like fin måte. Denne oppgaven er til dere.

Sara Hope Lygre, 4. november 2014

Sammendrag:

Mitt tema har vært alderdom i Norge, hvordan ser man på alderdom og hvordan ser eldre og gamle på seg selv og sin rolle i samfunnet.

Jeg har valgt å se på dette som et spørsmål om identitet, både på individnivå og som kollektiv identitet, her kommer jeg inn på gruppedannelse og hvordan media og offentlig diskurs påvirker vår selvopplevelse når vi blir gamle.

Under feltarbeid med intervjuer og survey har jeg møtt ulike grupper av eldre, og fant at det var klare forskjeller i hvordan de levde sine liv og hvordan de ser på alderdom. Jeg intervjuet både eldre (55+) og gamle (80+), både kvinner og menn, og også en del fagpersoner som arbeider med eldre og gamle.

Seniorkurs, en omsorgsbolig, et kultursenter for eldre og det generelle bybildet i en mellomstor norsk by var mine arenaer for feltarbeid, og jeg opplevde svært ulike aspekter ved det å eldres og alderdom.

Jeg fant en klar vegring mot alderdom, og særlig var det de yngre i informantgruppen som uttrykte motstand mot å bli sett som eldre eller anerkjenne at de faktisk holder på å bli det. Er overgangen til pensjonisttilværelse en livskrise? Hvordan ble alderdom et stigma? Og hvorfor vil alle leve evig, men ingen vil bli eldre?

Medias bilde av alderdom som en tragedie av skrøpelig ensomhet stemmer ikke med virkeligheten – bare 15% av eldre/gamle over 80 år er pleietrengende. Hvorfor ser vi ikke mangfoldet og mulighetene? Om «eldrebølgen» virkelig er på vei vil morgendagens eldre neppe være blåkopier av dagens gamle. Med god planlegging kan vi alle få en bedre alderdom. Jeg ønsker at denne oppgaven skal bidra til at forestillinger om alderdom blir mer nyansert, slik at man ikke bare ser rynkene og det skrøpelige, den ene statusen i hele menneskets repertoar.

Summary:

My topic is aging in Norway, how old age is seen and how the elderly see themselves and their role in society.

I have chosen to see this as a question of identity, at an individual level and as a collective identity. I here look at how groups are formed and how media and public discourse affect our experience of self as we age.

In my fieldwork, with interviews and surveys, I have met different groups of elderly people, and found clear differences in how they live their lives and how they view old age. I interviewed elderly (55+) and old (80+) people, women and men, and also some professionals who meet the elderly in their work.

A senior citizens' resource centre, a care home, a cultural center for the elderly and a small town in North Norway have been my fieldwork locations, and I found many different aspects of aging and being old.

I found strong resistance towards aging, especially among the younger of my informants. They expressed reluctance to being seen as elderly or even acknowledging that they are actually getting older. Is entering retirement a life crisis? How did old age become a stigma? And why does everybody want to live forever, but nobody wants to get older?

Media's image of old age as a tragedy of frailty is not in accordance with reality – only 15% of the 80+ generation are in need of care. Why do we not see the plurality, the opportunities? Even if the "grey wave" is really coming, the elderly of tomorrow will most likely not be like the elderly of yesterday or even today. With good planning, we can all have a better senior phase in life. My wish is that this thesis will contribute to images of old age becoming more nuanced, so that you see not only wrinkles and frailty, but more than the one status in the whole person's repertoire.

Old¹

I'm afraid of needles.
I'm tired of rubber sheets and tubes.
I'm tired of faces that I don't know
and now I think that death is starting.
Death starts like a dream,
full of objects and my sister's laughter.
We are young and we are walking
and picking wild blueberries.
all the way to Damariscotta.
Oh Susan, she cried.
you've stained your new waist.
Sweet taste -
my mouth so full
and the sweet blue running out
all the way to Damariscotta.
What are you doing? Leave me alone!
Can't you see I'm dreaming?
In a dream you are never eighty.

Ann Sexton

¹ Du kan høre forfatteren selv lese diktet her: <http://www.poemhunter.com/poem/old-18/>

1 Å studere eldre og aldring

Alle blir vi eldre for hver dag som går. Noen skal være unge i mange år ennå. Enhver som overlever ungdomstiden og har vært middelaldrende i en del år er på vei til å bli gammel. Mange som konfronteres med sin egen aldring slår det bort med en spøk, «Ja, du vet, alternativet er verre». Veggene med bursdagskort i bokhandelen er fulle av «du er ikke en dag eldre, bare mer rynkete!» og annen harselering. Mange eldre mennesker har det ikke godt, mange yngre frykter sin egen aldring, ikke uten grunn. Ikke sjelden ser man gamle mennesker bli latterliggjort, oversett eller dårlig behandlet. På den andre siden ser vi at det er oppstått en hel industri som skal hjelpe oss å skjule alderdomstegnene.

Det er ikke bare hos oss aldringen og døden skremmer. Da vismannen Siddhartha Gautama som levde i et lite rike på grensen mellom India og Nepal, begynte å undervise etter sin opplysning, en gang mellom 500 og 400 år før vår tidsregning, begynte han med et brutalt ærlig blikk på livet. "Fødsel inneholder lidelse, sykdom inneholder lidelse, aldring og død inneholder lidelse" sa Buddha i talen som kalles Talen i Hjorteparken.²

Nærmere vår vestlige kulturkrets begynte man ikke lenge etter, i antikkens Hellas, å undersøke og diskutere mennesket liv og kår. Sokrates' elev Platon, (427-347) grunnla akademiet i Athen. Platon beskrev alderdommen som en fase preget av visdom. Allerede da var det tradisjon for å se eldre med respekt. I Homers Illiaden – som sies å inneholde skildringer som har vært overlevert muntlig fra Trojanerkrigen, som skal ha funnet sted 1200 år før vår tidsregning – fremtrer oldingen Nestor. Nestor hadde gått seierrik fra slag til slag, også er med i felttoget mot Troja, men i en rådgivende funksjon.

I Aten førte Platons elev Aristoteles, (348-322) den vestlige filosofien videre. Han skapte grunnlaget for fag som biologi, logikk og statsvitenskap men hadde også interesse for biologiske prosesser og sykdom. Basert på studier i den menneskelige biologi skrev han om sykdommer og skavanker som er typiske for aldring og høy alder.

² Lie, Kåre A. (overs) 2010: *Buddhas budskap*. Buddhistforbundets forlag, Oslo

1.1 Gerontologi og geriatri

I lyset av disse to, Platon og Aristoteles, kan vi se grunnlaget for fagområdene gerontologi og geriatri.

Gerontologi er læren om aldring og eldre, begrepet kommer fra gresk *geron*, gammel, og *logos*, lære. Gerontologien dreier seg om alle sider ved aldring og Eldres liv samt om hvordan livet arter seg i eldre år. Aldringsprosessen styres av en rekke mer eller mindre komplekse prosesser av biologisk, psykologisk, sosial og kulturell art. I gerontologien møtes ulike disipliner i samarbeid, men med hver sin egenart.

Geriatri er en medisinsk gren, begrepet betegner studiet av alderdommens sykdommer, i motsetning til gerontologien som først og fremst dreier seg om frisk, normal aldring. En moderne vitenskapelig interesse for aldring i geriatrisk perspektiv kan spores tilbake til 1700-tallet og framveksten av moderne medisin. Gerontologien som fagfelt ble for alvor etablert etter andre verdenskrig (Daatland og Solem 2011).

Aldring har opptatt menneskeheten til alle tider og mange har lett etter nøkkelen til en vital alderdom. Fra eventyr, sagn, filosofi og religion kan vi finne uttrykk for hvordan mennesket har forsøkt å forstå og forholde seg aldring og alderdom. Holdningen har ofte vært preget av en dualitet, på den ene siden den positive aktelsen for alderdommens erfaring og visdom, til den andre siden og den negative angsten for skrøpelighet og hjelpeløshet (Daatland og Solem 2011). Motstykket til å akseptere aldringen er ønsket om evig ungdom. Brages hustru Idunn hadde epler som ga gudene i Valhall evig ungdom. Ponce De Leon dro på leting etter ungdomskilden som skulle befinne seg på det amerikanske fastlandet. Underveis oppdaget han Florida. Ungdomsidealet dyrkes i dag i film, mote og reklameindustrien.

1.2 Eldre i samfunnet.

De fleste vil nok ønske seg evig ungdom. Men mange opplever alderdommen, eller opplever at de står på dens terskel, klare til å gå inn. Hvordan er det å bli og være gammel?

Det er vanskelig å tenke seg en samlet historisk fremstilling av Eldres plass i samfunnet. Man tar neppe veldig feil om man antar at eldre mennesker gjennom tidene har arbeidet

så lenge de var i stand til det. Arbeid var grunnlaget for å ha mat nok til å kunne overleve. Det var ingen aldersgrenser, andre enn dem som kropp og sinn satte. Med utviklingen av arbeid og arbeidsdeling, fikk antakelig de syke, skadde og eldre medlemmer av en stamme, klan eller familie det de trengte for å overleve, mot å utføre arbeid som det var forventet at de kunne gjøre, i hvert fall så lenge det var ressurser nok å dele på. Men det er liten tvil om at de syke og gamle overlevelse var avhengige av deres nærmeste. Og beretningene om ættestupet og om dem – både uforsørgede barn og gamle – som ble satt ut i skogen for å dø, er neppe tatt ut av det blå.

Etter hvert som menneskeheten utviklet samfunn med mer preg av sosial samvittighet, oppsto det rudimentære ordninger for å sikre at fattige, eldre og syke skulle kunne overleve. Antakelig var fattigdom og manglende evne til å brødfø seg grunnlaget for å få hjelp, ikke alder. I de første fattiglovene i England og Skandinavia ble det skilt mellom to kategorier hjelpetrengende, de arbeidsudyktige og de arbeidsuvillige. Arbeidsudyktige fikk tillatelse til å tigge, arbeidsuvillige ikke (Seip 1984:18). Antakelig lå et bibelsk syn bak dette, den som ikke arbeidet i sitt ansikts sved, skulle heller ikke ete. Unntaket var de som ikke kunne, de skulle få tigge, slik man også leste om i Bibelen.

Etter hvert utviklet det seg mer systematiserte ordninger som blant annet sikret støtte til trengende eldre og gamle. De kunne få almisser, dels direkte fra givere, etter hvert fra en mer eller mindre offentlig kasse, ofte administrert av kirken, og finansiert med gaver eller tiende fra menigheten. Andre trengende fikk antakelig det de trengte av mindre fattige familiemedlemmer og slektninger, eventuelt av venner. Dermed slapp de det uverdige ved å ligge en fattigkasse eller sognet til byrde.

Etter hvert oppsto hjelpeformen legd. En som ikke kunne brødfø seg selv, kunne ”komme på legd” (ibid: 24), da tok samfunnet en slags ansvar for en. Men verden utviklet seg, samfunnets sosiale samvittighet med den, og man fant nye og bedre løsninger. For den som verken hadde formue, eiendom eller inntekt ble det etter hvert en og bare en løsning, fattighuset. Der hadde man seng, tak over hodet, og man fikk nok mat til å kunne opprettholde livet.

Slike tiltak, offentlige, kirkelige og private var alle rettet mot fattige. De var ikke *eldreomsorg*. Alder var ikke nok, man måtte være fattig. Men gamle som ikke hadde

formue, lønns- eller næringsinntekt og som ikke hadde slektninger de kunne eller fikk ligge til byrde var blant dem som fikk hjelp via tidligere tiders ulike hjelpe- og understøttelsesordninger.

1.3 Utviklingen av en eldreomsorg

Begynnelsen på en offentlig øremerket eldreomsorg så man i stadig flere norske kommuner fra 1870 og utover. Noen kommuner drev kommunale gamle- eller pleiehjem, andre slike institusjoner ble gitt, og drevet helt eller delvis, av private eller kirkelige organisasjoner (Seip 1994:85). I slike institusjoner fikk fattige eldre fortrinnsrett, kommunen hadde en lovfestet plikt til å sørge for sine fattiges underhold. Men etter hvert bygget interesseorganisasjoner andre gamle- og pleiehjem for sine, sjømannshjem ble bygget mange steder der det hadde vært vanlig å søke hyre. Eldreomsorg i ulike former for økonomisk tilskudd institusjoner og institusjonslignende tiltak utviklet seg videre utover på 1900-tallet.

Plassene på kommunale alders- og pleiehjem var opprinnelig gratis. Plassene var kommunens støtte til de fattigste. Etter hvert som man fikk lokale trygde- og støtteordninger som gjorde at fattige gamle fikk en viss inntekt, ble det vanlig å kreve at de selv skulle dekke den del av oppholdet de hadde råd til.

1.4 Alderstrygd

Mot slutten av første verdenskrig besluttet en del kommuner å yte alderstrygd til sine trengende eldre. Denne ble mange steder justert til å tilsvare prisen for en plass på det kommunale gamle- eller pleiehjemmet. Da fikk de som bodde på slike institusjoner penger som gikk direkte tilbake til kommunen. Også fattige eldre som ikke bodde på institusjon fikk alderstrygd. For dem var den kommunale ytelsen en mulighet til et noe verdigere liv. De kunne betale for seg om de var innlosjert hos venner eller slektninger, eller kunne bruke trygden til å finne et sted å bo.

Med oppbygningen av gamlehjem og pleiehjem, og mange steder en kommunal alderstrygd i tillegg, fikk Norge fått et nytt begrep, eldreomsorg. Denne tok et betydelig skritt fremover i 1936, da lov om alderstrygd ble vedtatt. Men denne fikk alle eldre rett til en statlig trygd, med mindre de hadde annen inntekt eller formue som oversteg fastsatte

beløp. Behovsprøvingen ble opphevet i 1957, og landet hadde en eldreomsorg med universelle rettigheter, basert utelukkende på alder.

1.4.1 Folketrygd og alderspensjon, økonomisk trygghet

Den norske Folketrygden ble skapt under påvirkning og inspirasjon fra andre land, og store omveltninger som den industrielle revolusjon, framvekst av arbeiderklassen, to verdenskriger og en dyp økonomisk depresjon med massearbeidsløshet. Lov om Folketrygd, som ble vedtatt i 1966 og trådte i kraft i 1967, var et uttrykk for en ny, ambisiøs nasjonal velferdspolitik.

Etterkrigstiden hadde vært preget av samarbeid og konsensus om å bygge et nytt land og et bedre samfunn for alle. Bekjempelse av fattigdom var et virkemiddel på veien til et bedre Norge som det var bred politisk enighet om. De viktigste årsakene til fattigdom var arbeidsledighet, arbeidsuførhet, tap av forsørger og nettopp alderdom. Universelle pensjons- og støtteordninger som dem som kom med lov om Folketrygd, ble en bærebjelke i en ny sosialpolitisk tenkemåte i Norge, og i store deler av Europa.

Folketrygden var først og fremst en pensjonsreform. Alderstrygden fra 1959 var flat, alle over 70 år fikk utbetalt samme beløp. Med Folketrygdloven fikk man fra 1967 i tillegg til grunnpensjonen en ordning med tilleggspensjoner i Folketrygden. Disse skulle sikre pensjonistene den levestandarden de var tilvendt.

Målet var at alderspensjon etter Folketrygden – grunnpensjon og tilleggspensjon – til sammen skulle utgjøre om lag 2/3 av den lønn en hadde hatt som arbeidstaker. Alle deler av pensjonen ble knyttet til en tallstørrelse, grunnbeløpet (G) som justeres en eller flere ganger årlig, slik at det i alle fall til en viss grad avspeiler lønnsutviklingen i arbeidslivet. G var i 1967 kr 5 400,-. Pr 1. mai 2014 var G kr 88 370,-. G i hvert av de år man har vært i arbeid legges til grunn når man beregner tilleggspensjoner i Folketrygden.

I 1971, bare seks år etter at Folketrygdens regler for alderspensjon ble vedtatt, ble pensjonsalderen redusert til 67 år. I dag har enhver som har bodd i Norge i minst 3 år etter fylte 16 år, rett til alderspensjon fra Folketrygden, minst Grunnpensjonen, som tilsvarer G. Hvor lang opptjeningstid man har, det antall år man har vært i arbeid, avgjør om og hvor stor tilleggspensjon man får (Falk 2013).

1.5 Eldreomsorg, helsemessig trygghet

Slik har vi fått en økonomisk eldreomsorg med aldersrelaterte pensjoner, økonomiske tilskudd og ordninger. Ut over den økonomiske tryggheten kan eldre, som har behov for det, pleie- og omsorgstjenester som gir helsemessig trygghet til den som ikke lengre klarer seg fullt ut på egenhånd. De fleste slike tjenester ytes av kommunen der man bor.

Helse- og omsorgstjenester får man blant annet i kraft av alder, men de ytes først når det er påvist at man har helsemessige behov som må møtes. Slike omsorgstjenester og en del økonomiske ytelser gis også til mennesker som av andre grunner enn alder, har mistet helse og arbeidsevne. Med denne utviklingen er meget av det ansvaret som tidligere lå på slekt og familie, både ved familiære bånd og forpliktelser, og også gjennom religiøse og moralske normer, bortfalt.

1.6 Institusjonsbasert eldreomsorg

Utviklingen av den moderne eldreomsorgen har gått i faser. På 1950-tallet sto aldershjem trygt som det sentrale elementet i kommunens tilbud. Etter hvert kom en utbygging av sykehjem som avlastning for sykehusene og som erstatter for de mer passive aldershjemmene. Målet med sykehjemmene var en ønsket utvikling fra passiv pleie til aktiviserende behandling.

I dag finnes knapt aldershjem igjen.

Sykehjemmene, som i utgangspunktet altså skulle gi aktiviserende behandling, ble i realiteten pleieinstitusjoner for langtidsopphold (Daatland og Solem 2011). Bygninger, drift og dagligliv ble formet etter synet på aldring som sykdom og beboere som pasienter, ikke tilpasset beboere med individuelle behov og egen historie.

Etter hvert har det vokst frem ulike former for hjemmebasert omsorg som et tillegg til tradisjonell institusjonsomsorg. Denne er grunnlaget for utviklingen av omsorgsboliger, boliger med tydelig preg av å være beboerens hjem, men som har tilbud om ulike service- stelle- og pleietiltak tilpasset den enkeltes behov.

I dag er tilgangen til tjenester blitt knappere, mens tjenestestandarden er blitt høyere. Omsorgstjenester settes på anbud, til kommunale, frivillige og private aktører. Dette begrunnes dels med valgfrihet for brukere, dels med økonomiske hensyn (Daatland og

Solem 2011). I NOU nr 11:2011 innovasjon i omsorg konstateres det at de store institusjonene tid er forbi. Det argumenteres for en omsorgstjeneste med boliger og lokaler som skal være en integrert del av nærmiljøet i tettsteder og bydeler, og der det også finnes offentlige fellesarealer som beboerne deler med den øvrige befolkningen. Knutepunkt med velferdssentre og botilbud på ulike nivåer må da inngå i kommunenes helhetlige planlegging. I dette perspektivet ser man lett at en del av dagens institusjonsbygningssmasse er lokalisert og utformet på måter som gjør den dårlig egnet for morgendagens brukerbehov.

1.7 Individ og samfunn

Med en slik organisering skal man kunne styrke det samspillet mellom individ og samfunn som er sentralt i alle deler av menneskers livsløp. Behovene endrer seg i takt med livets faser, men også som følge av hvilken tid man lever i, og hvor man befinner seg. Dermed oppstår behovet for å se mennesket i et *livsløpsperspektiv*, slik betegnes et komplekst samspill mellom samfunnsutvikling og individuell utvikling. Skal man kunne forstå noe i livsløpsperspektiv, må man se på tid og sted, hvem som involveres, hvilke faser eller livsbaner disse befinner seg i, det som kalles sammenvevde livsløp (Frønes, Heggen og Myklebust (red) 1997). Helhetlig tverrsektoriell planlegging skal legge til rette for at menneskers vekslende behov gjennom livets faser skal kunne møtes, slik at man bidrar til trivsel, livskvalitet og samtidig gir grunnlag for bedre og mer rasjonell ressursutnytting.

Lokalisering av velferdssentre og ulike botilbud må derfor i større grad inngå i helhetlig nærmiljøutvikling og som ledd i knutepunktutvikling i de ulike bydeler/lokalsamfunn. Boligløsningene skal samtidig støtte opp om opplevelsen av hjem og hjemlighet, følelsen av å være en del av samfunnet, av kontinuitet i livet og av opplevd gjensidighet, trygghet, velvære og mening i livet.

Det er et mål at alle skal oppleve sitt bosted som sitt hjem. Denne opplevelsen kan trues når bostedet samtidig skal være noens arbeidsplass. Da blir behovet for å markere skiller mellom offentlige og private arealer ekstra stort i bygg som skal eller kan brukes til omsorgsformål.

Sosial, kulturell og fysisk aktivitet er det som gir opphav til mange gode opplevelser og til mer mening i livet. Areal- og byplanleggingen og boligpolitikken vil ha avgjørende betydning for hvordan samfunnet lykkes i å møte behovene til en aldrende befolkning. Planlegging for framtiden er derfor å arbeide for et samfunn for alle, i alle aldre og gir muligheter for å skape solidaritet mellom generasjonene.

De kommunale omsorgstjenestene er som før nevnt ikke bare eldreomsorg. Kommunale tjenester skal dekke hele livsløpet med nødvendige tjenestetilbud til familier med barn, voksne med nedsatt funksjonsevne og til eldre og gamle med alvorlig sykdom og funksjonstap. Tjenestene blir gitt i alt fra barneboliger til omsorgsboliger og sykehjem, men de fleste mottar omsorgstjenester i egen bolig.

I den offentlige debatten blir imidlertid omsorg ofte omtalt synonymt med eldreomsorg. Innsatsen i disse tjenestene måles i media og i det politiske ordskiftet ofte i antallet sykehjemsplasser og enkeltrom. Det faktiske bildet er mye mer nyansert. Mens bare om lag 40 000 får tjenester i form av plass i sykehjem, får 225 000 omsorgstjenester i egen bolig eller i omsorgsbolig. 1/3 av disse mottakerne er under 67 år.

For 20 år siden ble 2/3 av ressursene i omsorgstjenesten brukt i alders- og sykehjem, mens 1/3 ble brukt på hjemmetjenester. I dag brukes mer enn halvparten av ressursene i denne sektoren til hjemmetjenester og tiltak utenfor institusjon. De siste 20 årene har det faktisk ikke blitt flere brukere over 67 år av slike tjenester, mens tallet på brukere under 67 år snart er tredoblet i samme periode. Nesten alle nye ressurser som er satt inn i denne sektoren de siste årene har gått til å dekke veksten av yngre brukergrupper. Til tross for sterk vekst i de eldste aldergruppene de siste ti årene, er det ikke blitt flere brukere av alders- og sykehjem og hjemmetjenester. Utviklingene er altså ikke bare drevet av aldring, men preget av mange andre samfunnsendringer (NOU nr 11:2011).

Begrepet eldreomsorg eksisterer ikke i helse- og sosiallovgivningen, heller ikke i statlige eller kommunale budsjetter. Lovgivning og ressurstildeling er i hovedsak basert på at det ikke gjøres forskjell på folk på grunn av alder. Betydningen av å fastholde at omsorgstjenesten også i framtiden skal gis uavhengig av alder er viktig, for slik kan man skape/beholde et fundament basert på oppslutning både fra unge og eldre, som inviterer til solidaritet mellom generasjonene. Lik rett til tjenester for alle som har

behov, uavhengig av alder blir det grunnleggende prinsipp for gjensidig forståelse og felles ansvar (NOU nr 11: 2011).

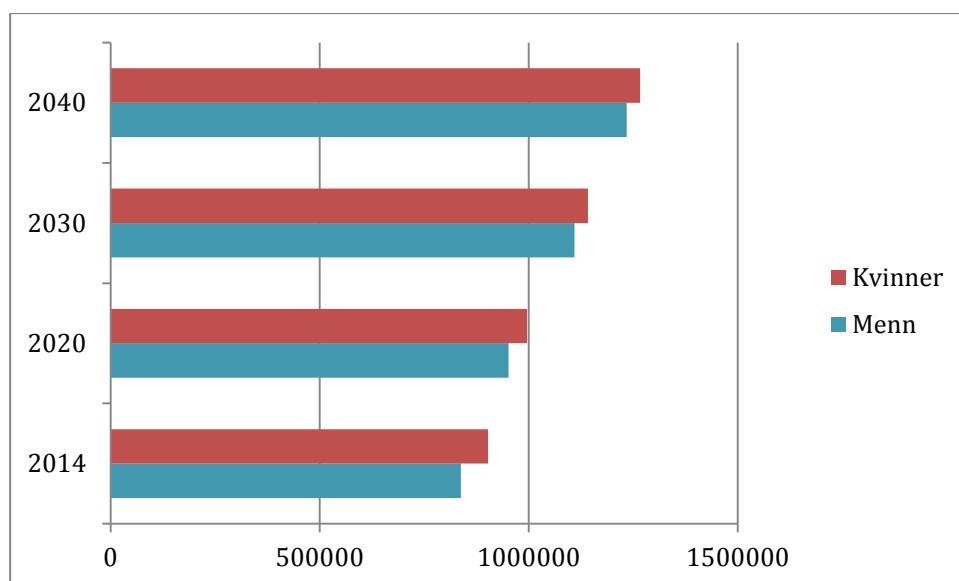
1.8 Bedret helse og demografisk utvikling

I tiden fra Folketrygden ble innført og fram til i dag er det skjedd betydelig utvikling på andre sider av de eldres virkelighet. Da mulig pensjonsalder i 1971 ble satt til 67 år, var gjennomsnittlig levealder i følge Folkehelseinstituttet 71,1 år for menn og 76,8 år for kvinner. Gjennomsnittlig pensjonsalder er i 2013 blitt 64 år. Statistisk sentralbyrå (SSB) setter forventet levealder i 2012 til 83,4 år for kvinner og 79,4 år for menn. Det vil si at på de vel 46 år som er gått fra Folketrygden ble innført er menns forventede tid som pensjonist økt fra ett til femten år. For kvinner er den steget fra seks til tjue år.

Pensjonene justeres årlig etter forventet gjenstående levealder i den årskohort som når pensjoneringstidspunktet hvert år. De siste årene har SSB beregnet forventet levealder for hver ny slik årskohort til å være én måned lengre enn for den forrige.³ Forventet levetid som pensjonist øker altså stadig, med de økonomiske og pleiemessige utfordringer det medfører. Det økonomiske søkes ivaretatt ved bruk av delingstall og en politisk vedtatt årlig underregulering av pensjonsbeløpene. De pleiemessige behovene er det ingen mulighet for å underregulere.

Ser vi på SSBs statistikkbank og deres befolkningsframskriving for aldersgruppen 50+ de neste tiårene, finner vi at med statistikkvalget middels befolkningsvekst vil utviklingen bli som i figuren under:

³ http://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/oa_200804/brunborg.pdf

Tabell 10213: Framskrevet folkemengde etter kjønn og alder. SSB.no.

1.9 Den tredje alderen

Økt levealder og tidlig pensjonering har altså lagt grunnlaget for en ny fase, ”den tredje alderen” der man verken er arbeidstaker eller gammel i tradisjonell forstand. Bedret helse har gitt mange av dem som når denne tredje alderen fysiske og intellektuelle muligheter som bare får tidligere har hatt. Veien fra pensjoneringstidspunkt til man når et stadium der det er behov for omfattende eldreomsorg er lang. Det er denne fasen jeg i mitt prosjekt har vært opptatt av.

1.10 I arbeid eller virkelig pensjonist

Mens overgangen fra arbeid til eldreomsorg antakelig tidligere har vært ganske kort for mange, snakker man altså i dag om en periode som i snitt vil kunne vare 15-20 år. Det betyr ikke at det må være tale om så lang tid, ikke alle når gjennomsnittlig gjenværende levealder etter å ha sluttet i arbeid og oppnådd pensjonsalder er ikke ensbetydende med at man trer ut av arbeidslivet. Et stykke på vei har hvert enkelt individ mulighet til å fortsette i arbeid, enten ved å bli i det arbeidet vedkommende kan pensjoneres fra, eller å gå inn annet arbeid. I tillegg har mange mulighet for å starte egen virksomhet i en eller annen form, og på den måten bli i arbeid, i noen tilfeller med noe større frihet eller annen arbeidstid og binding enn i arbeidet man slutter i.

Den som vurderer slike valg vil i varierende grad være styrt av de lover og regler som gjelder rundt arbeidsliv, aldersgrenser, pensjonsregler og så videre. Da pensjonsreglene ble endret i 2011 var målet å gi flest mulig åpninger for individuelle valg. Man kan ta ut en lavere Folketrygdpensjon fra fylte 62 år enn den man får om man står lengre i arbeid. Men den pensjonen kan fritt kombineres med arbeid, hos ens vanlige arbeidsgiver eller hos en annen, eller brukes til å lage et sunt økonomisk fundament for arbeidet med å opprette ny virksomhet.

Av større betydning vil antakelig synet på alder og aldring være. Samfunnets syn er tydelig signalisert i og med endringene i pensjonsreglene. Politiske ledere på ulike nivåer har pekt på behovet for at man står lengre i arbeid og skaper de verdiene som velferdsstaten er avhengig av. Men det er ingen åpenbar konsensus om at det er et uomtvistelig gode. Arbeidsgiverorganisasjonene ønsker å beholde aldersgrenser, kanskje er de redd for å bli sittende med arbeidstakere som er "gått ut på dato". Også mange arbeidstakerorganisasjoner ønsker å skåne sine medlemmer fra noe press om å bli lengre i arbeid.

1.11 Seniorpolitikk

Den nye eldregenerasjonen vil være stor. Den vil ha bedre utdanning, bedre helse, lengre levealder, bedre boforhold og mer ressurser å møte alderdommen med. Mer enn noen gang tidligere i historien vil en ressurssterk eldre befolkning med god kjøpekraft prege alle markeder, alle samfunnets institusjoner, handel, økonomi, etterspørsel og forbruk verden over. På den ene siden vil de i mange år ha bedre forutsetninger for å klare seg selv enn noen annen generasjon før dem. På den andre siden vil de ønske å stille store krav til velferdssamfunnet, kanskje flere krav enn velferdssamfunnet er innstilt på å innfri, eventuelt kanskje større krav enn samfunnet kan innfri, uten at det går på bekostning av de rettigheter andre grupper har.

En aktiv seniorpolitikk på samfunnsnivå må invitere til og forvente deltakelse i samfunnsliv og politikk, i utdanning og kulturliv, i familie og frivillig arbeid og for dem som har muligheter også i næringsliv og arbeidsliv. En aktiv seniorpolitikk skal bygge bro mellom generasjoner og motarbeide segregering og aldersdiskriminering. En aktiv seniorpolitikk skal bygge på prinsippene om selvstendighet, uavhengighet og innflytelse

over eget liv, til tross for mulig sykdom og nedsatt funksjonsevne, for eldre og alle andre. EU gjorde 2012 til året for aktiv aldring og solidaritet mellom generasjoner, med det mål at hele Europa skulle kunne forbedrede seg og planlegge for de demografiske endringene alle vil bli berørt av i tiårene som kommer (NOU nr 11:2011).

1.12 Alderisme

Robert Butler (1969) lanserte begrepet alderisme for å betegne diskriminering og negative holdninger ovenfor eldre mennesker grunnet deres alder. Begrepet bygger på ideen om at man i kraft av å bli eldre blir ofte møtt med en forenklet og nedvurderende oppfatning av hvordan eldre mennesker «er», og kan ha flere former og uttrykk. Inntil slutten av 1970-årene fantes det fortsatt regler om at mennesker over 70 år ikke kunne oppnevnes til offentlige utvalg og råd. Disse reglene er i dag fjernet, men lever til dels videre uformelt (Daatland og Solem 2011). I Norge i dag kan en person over 70 år ikke være lekdommer, ved fylte 74 år får man ikke leie bil og i enkelte banker får man ikke Mastercard etter fylte 75 år. Offentlig ansatte er pliktige til å gå av ved 70 år.

1.13 Media

Kirsten Danielsen og Kirsti Valset (2004) mener media er et inntak til å studere moderne alderdomskonstruksjoner og dannelser av forstillinger om alderdom, eldre og gamle. Medieskapte bilder fra avisene, både papir og nettutgaver, lokale som nasjonale, tv; nyheter, dokumentarer, serier, reklame, litteratur, ukeblader og kunsten er med på å forme forestillinger om verden vi lever i. Det er viktig å studere disse framstillingene fordi det implisitt ligger teorier om alderdom og aldring i litterære framstillinger, og de blir et handlingspremiss som kan ha konsekvenser for både det offentlige og det individuelle plan gjennom sin påvirkningskraft (Danielsen og Valset 2004). Mediene presenter det ekstreme, ytterpunktene, og når vi blir presentert for et stereotyp og negativt bilde mates våre egne fordommer. Et eksempel er:

”Får ikke sykehjemsplass. Eva (86) er nesten blind, hun kan verken spise, stelle seg eller stå opp selv. Men sykehjemsplass får hun ikke” DT.no, 05.09.2013.

1.14 Stereotypier og myter

[...]stereotypier er [...] gale eller uriktige forstillinger [sic] uten rot i virkeligheten, eller at disse forstillingene [sic] er svakt empirisk forankret. Men det blir først stereotypier når den eller de egenskapene gruppen tillegges virker ekskluderende. [...] Stereotype forestillinger danner grunnlag for fordommer, som igjen rettferdiggjør diskriminerende praksiser. (Danielsen og Valset 2004:10).

En utfordring ved stereotypier og myter er at de virker som fundament for negative selvoppfyllende profetier. Er man offer for stereotypier, kan ens atferd lett utvikle seg i retning av å bekrefte disse. Samspillet mellom egne negative forventninger til hva man kan prestere og omgivelsenes oppfatninger av det samme, utgjør sterke krefter. Stereotypier blir derfor et problem, ikke bare for dem som rammes, men også for virksomhetene som lett lar seg blinde av alder som forklaringsfaktor, og dermed unnlater å komme i posisjon til å sette inn de riktige utviklingstiltakene. Det blir viktig å motarbeide aldersstereotypier og erstatte dem med dokumentert kunnskap. En del stereotype oppfatninger som en kan finne er f.eks.. at eldre har svekket intellektuell kapasitet, eldre kan ikke lære noe nytt, eldre mangler omstillingsevne og fleksibilitet og eldre er lite kreative⁴ (Asbjørnsen 2012).

Professor Peter Warr sier at utgangspunktet for handling på området må være en erkjennelse av at nesten alle negative stereotypier om eldre arbeidstakere er ugyldige. Etter en gjennomgang av over 100 undersøkelser konkluderer Warr (1997) med at eldre arbeidstakere i gjennomsnitt ikke er mindre effektive enn yngre. Det er større forskjeller innenfor kategorien eldre enn mellom kategorien eldre og kategorien yngre. I stedet for å referere til gjennomsnittsyttelsene kunne man heller si at f.eks.. 30 % av de eldre i en bestemt gruppe overskrider gjennomsnittet for yngre.

I en undersøkelse har den amerikanske psykologen Carmi Schooler fulgt arbeidstakere i rutinejobber i over ti år. Hun fant at slike jobber i seg selv svekker den intellektuelle fleksibiliteten, noe som ofte tilskrives aldringsprosessen. I jobber med utfordringer, variasjon og krav til tankevirksomhet fant Schooler den motsatte effekten, økt

⁴ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/nouer/1998/nou-1998-19/18/3.html?id=350565>

fleksibilitet med alderen (I Solem 1998). Mentale evner vil stort sett holde seg lenger enn de fysiske, men glemsomhet nevnes ofte som et aldringstegn. I den longitudinelle Gøteborgsundersøkelsen⁵ fant man likevel små svekkelser i korttidshukommelsen så høyt opp i alderen som mellom 70 og 85 år blant de friske. Glemsomhet er ofte en følge av dårlig læring, og læring henger sammen med motivasjon, interesse og engasjement. Å stå i den samme kjedelige jobben i mange år uten nye utfordringer og stimulering vil derfor kunne virke negativt på hukommelsen.

I en oppsummering av forskning på det kognitive feltet sier de anerkjente aldringsforskerne Baltes og Kliege at «for de fleste normale, eldre mennesker finnes et stort kapasitetslager for ny læring og vekst. [...] Får de mental berikelse og stimulans, er de fleste eldre mennesker opp til 75 år i stand til påtakelig framgang og nye høydepunkter i sin intellektuelle prestasjon, medregnet funksjonsområder som hukommelse, der den typiske forventningen er tidlig og jevn tilbakegang.» (I Friedan 1995:103).

1.15 Problemstilling

Frem til nå har vi sett noen trekk ved offentlige forestillinger om alderdom uttrykt gjennom utformingen av eldreomsorg og økonomiske ytelser. Den vitenskapelige forestillingen av alderdom som gerontologi og geriatri og det medieskapte bildet som blant annet resulterer i kategorisering og stereotypifisering av alderdom. Med utgangspunkt i disse temaene ønsker jeg gjennom problemstillingene under å se på hvordan eldre og gamle selv forestiller seg alderdommen.

- Hvilke forestillinger har eldre og gamle om egen og andres alderdom i Norge?
- Hvordan er medias framstilling av alderdom med på å forme de eldres forestilling om egen alderdom?
- Hva gjør forestillinger om alderdom med selvidentifisering?

Aldring er ingen sykdom, aldring må få lov til å være en naturlig fase i livet, både for hver enkelt og i samfunnsmessig perspektiv. Aldring er både biologisk, sosial og psykologisk, og det er god grunn til å gjennomgå og vurdere aldringens kulturelle og

⁵ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/nouer/1998/nou-1998-19/18/3.html?id=350565>

samfunnsmessige sider, ikke minst når man er opptatt av de eldres rolle i framtidens samfunn.

1.16 Oppgavens fremdrift

I denne oppgaven prøver jeg etter beste evne å se forestillinger om alderdom på mikro-, mellom- og makronivå. Det første handler om hvordan det enkelte individ møter alderdom og deres forestillinger om alderdom, mellomnivå handler i denne oppgaven om medias framstilling av alderdom, og makronivået er samfunnets regler, lover, holdninger.

I kapittel 2 redegjør jeg for feltarbeidet mitt med metodiske valg, etiske utfordringer og refleksjoner, tilgang og utvalg og refleksjoner rundt metodologiske utfordringer og problemstillinger. I kapittel 3 presenteres teorier som brukes i oppgaven. Kapittel 4, analysekapittelet, er inndelt i flere deler. Jeg begynner med hva de eldre forestiller seg at alderdom er samt oppdagelsen av vegring og vegringsmønsteret diskutert i lys av Richard Jenkins og Erving Goffmans teorier. Neste del har hovedvekt på empiri fra omsorgsbolig, og begrunner hvordan jeg mener denne vegringen oppstår. Dette diskuteres i lys av teori om kollektive kategorier og mangel på anerkjennelse. Videre ser jeg på feltarbeiderens møte med de gamle damene Fru Andersen og Fru Carlsen. Videre diskuterer jeg media og offentlig diskurs, før jeg fortsetter med anvendt forskningsperspektiv, og drøfter forestillinger om alderdom som potensiell kapital. Så avsluttes oppgaven med oppsummering og konklusjon i kapittel 5.

2 Metodiske valg og betraktninger

Etnografisk forskning på vårt eget samfunn er verktøy til å bli bedre kjent med oss selv og det multikulturelle, moderne samfunnet vi lever i. Etnografisk forskning kan avdekke hva mennesker tenker, og viser oss den kulturelle mening som vi bruker hver dag.

Formålet med denne oppgaven er å finne hvilke forestillinger eldre og gamle har om egen og andres alderdom. Jeg har i hovedsak brukt kvalitative forskningsmetoder som gjør det mulig å fordype meg i det spesielle framfor det generelle, samtidig som jeg ønsker å fange og formidle enkeltes forestillinger og situasjon.

2.1 Faglige rammer

Mitt feltarbeid har hatt min hovedproblemstilling *"hvilke forestillinger har eldre og gamle om alderdom i Norge?"* som rettesnor. Jeg har ved dette valgt meg ut en stor gruppe mennesker i alderen 55+. Gjennom oppgaven vil jeg operere med kategoriene de eldre i alderen fra 55+ til 79 og de gamle fra 80 år og oppover. Et annet begrep som beskriver eldre er senior. Seniorbegrepet brukes i arbeidslivet og på Nestor om eldre så lenge de er i arbeidslivet. Ved å velge å fokusere på alderdom og kategoriene eldre og gamle har jeg latt meg konfrontere med en del av det norske samfunn som er kjent og samtidig ukjent for meg. Når man studerer eget samfunn har forskeren en del kunnskap felles med sine informanter og studieobjekter. Denne kan være vanskelig å oppdage og sette ord på. Første skritt i å oppdage det opplagte ved egen kultur kan være å la seg konfrontere med deler av kulturer i vårt eget samfunn (Wadel 1991).

Etnografi dreier seg i bunn og grunn om mening, å tilskrive mening til de aktiviteter, valg, handlinger og hendelser vi observerer hos de mennesker vi søker å forstå. Noen av disse meningene uttales direkte, noen er tatt for gitt og bare kommunisert gjennom indirekte ord og handling. I alle samfunn bruker mennesker slike systemer av mening for å organisere sin hverdag, oppførsel, handling. Disse meningssystemene konstituerer deres kultur, og jeg har gjennom feltarbeidet prøvd etter beste evne å forstå både den direkte og indirekte meningen rundt forestillinger om alderdom (Spradley 1980:7).

Etnografi prøver å beskrive kultur, og fagets sentrale poeng er for forskeren å forstå en annen måte å leve på, fra *"the native point of view"* (Geertz 1983:69). Min ambisjon er å skape det Geertz (1973:6) kaller en tykk beskrivelse av forestillinger om alderdom i

Norge. Grunnet tidsperspektivet på dette feltarbeidet har jeg blant annet utelatt å innlemme de unges forestillinger om alderdom, så jeg må ut i fra mitt materiale legge meg så nært opp til en tykk beskrivelse som jeg kommer. Dette blir mulig om etnografen/antropologen etter å ha gjort sine funn, avdekker og organiserer den som prosess etter kontekst, intensjon og mening – og gir en god analyse av disse. En vellykket tykk beskrivelse vil skape forståelse av sammenhenger der mennesker i en sosial setting presenterer sin tro, selvbilde, image og tradisjoner.

2.1.1 Feltarbeid som metode

Blant sosialantropologer blir kvalitativt orientert forskning utført i en form som betegnes som feltarbeid. Noe enkelt sagt, men ikke gjort, vil det si at forskeren (i dette tilfellet meg) oppholder seg blant sine studieobjekter i deres naturlige omgivelser. Feltarbeideren prøver å observere direkte den samhandlingen som finner sted mellom mennesker.

Å utføre feltarbeid betyr at feltarbeideren deltar i aktiviteter, stiller spørsmål, lærer eventuelle nye språk, eller kanskje blir obs på ny språkbruk, ser, er med på og observerer aktiviteter, tar feltnotater samt at hun samtaler og intervjuer informanter (Spradley 1980).

Feltarbeid i egen kultur går som nevnt ut på å gjøre det kjente ukjent og å avdekke felles kunnskap. Feltarbeideren må derfor gjøre slutninger om hva folk mener ved å høre nøyte på hva de sier, observere deres oppførsel og studere hvilke artefakter de bruker. Dette bidrar til å avdekke den tause kulturelle kunnskapen. Antropologer oppdager og forstår gjennom sine egne vanskeligheter med å forstå (Spradley 1980). Ved å ta detaljerte feltnotater, spesielt i begynnelsen av feltarbeidet, er antropologer også i stand til å følge sin egen forståelsesutvikling. Selv om Cato Wadel sier at dette er vanskeligere ved feltarbeid i egen kultur, stemmer dette greit overens med mine egne erfaringer fra feltarbeidet som denne masteroppgaven baserer seg på. Finn Sivert Nielsen beskriver feltarbeidet som en eksistensiell opplevelse; "feltarbeid er eksistensielt fordi vi er til stede i en fremmed verden – over lang tid, uten lengre avbrekk og med hele oss, og fordi alt vi opplever er (eller kan bli) data" (Nielsen 1996:19). Denne beskrivelsen passer godt på min egen opplevelse av å være i felt. Det å delta og observere andre, oppsøke

fremmede arenaer og mennesker, ta kontakt, gripe inn i deres liv, var mer slitsomt og ikke minst utfordrende enn jeg var forberedt på. Det var følsomt, lærerikt, utfordrende og moro, og som Nielsen skriver, en eksistensiell opplevelse. Jeg har lært mer om meg selv på veien gjennom dette prosjektet.

2.1.2 Utvalg

Da jeg begynte prosjektet fikk jeg utallige tilbud om hjelp, kontakter, intervjuer og så videre. Det ble klart for meg at temaet fenget stort, og at jeg tydelig var inne på noe som var interessant å arbeide med. Familie og venner ville gjerne være behjelpelige og kom med glimrende forslag og innspill, men jeg kjente fort at jeg ikke ville klare å skille mellom rollene ovenfor familien og valgte derfor å gå til andre settinger for å finne informanter.

Ved feltarbeidets begynnelse valgte jeg å følge James Spradleys definisjon av en sosial situasjon. Slik han definerer det finner all deltagende observasjon sted i en sosial situasjon. Enhver sosial situasjon kan defineres ut fra tre elementer: et sted, aktører og aktiviteter. Disse tre elementene er et springbrett til å forstå mening (Spradley 1980:39-40).

Mitt ønske var å finne eldre og gamle i ulike aldergrupper og i ulike livssituasjoner. Jeg ringte til sykehjem, omsorgsboliger og pensjonistforeninger. Dette var steder jeg visste at gamle og eldre mennesker ville oppholde seg, og jeg valgte bevisst å oppsøke steder og mennesker som var ukjente og fremmede for meg.

Jeg valgte et flersituert feltarbeid for å plassere meg på steder der jeg ville møte ulike sosiale grupper innenfor samme kategori. Engebrigtsen (2002) mener det kan være egnet for å få flertydige data og dermed analyser og sammenligninger som kan skape ny innsikt om forholdet mellom systemer som sammenlignes. Ved å situere seg i ulike terreng, gjør antropologen seg til en aktivist, ved at hun kan bruke seg selv som et redskap direkte i felten som ledd i dataproduksjonen (Engebrigtsen 2002: 243).

”Feltarbeiderens viktigste instrument er hans egen person slik han er i stand til å utforme den som ledd i en kommunikasjon med sine nye omgivelser, og slik at han er i stand til å manøvrere seg til utsiktspunkter eller observasjonsposter i et ofte veiløst sosialt landskap” (Johansen 1981:14).

Jeg tok også kontakt med Nestor Seniorutvikling Melsomvik (i resten av teksten kalt Nestor), som bl.a. holder seniorkurs eller pensjonistforberedende kurs for mennesker over 55 år, med spørsmål om jeg kunne delta på seniorkurs. Jeg hadde en arbeidshypotese om at helsepersonell hadde en mer nyansert forestilling om alderdom enn det media serverer oss. Derfor sendte jeg ut en e-mail til flere omsorgsboliger med forespørsel om de ansatte ville la seg intervju om temaet alderdom. Jeg tok også kontakt med et kultursenter for eldre og gamle med forespørsel om jeg kunne få være med på det de tilbyr av aktiviteter til sine brukere. Kultursenteret, Nestor og en omsorgsbolig svarte positivt på mine henvendelser. Samtidig svarte fire helsearbeidere ja til å delta i et uformelt intervju om sine tanker og ideer om alderdom, en lege ved en alderspsykiatrisk avdeling har vært tilgjengelig for mitt prosjekt, det samme har en helsesøster ved helsestasjon for eldre.

Jeg har ved to anledninger fulgt to seniorkurs i regi av Nestor, jeg har i 3 uker jobbet som frivillig i en omsorgsbolig, jeg har kunnet komme og gå som jeg ville på Kultursenteret. Slik har jeg kommet i kontakt med mange eldre og gamle mennesker som jeg har møtt ved en eller flere anledninger. Det er her jeg har møtt de eldre og gamle som har gitt meg nøkkelinformasjon til den forståelsen jeg i prosessen har fått av forestillinger om alderdom i Norge, og min utvikling av forståelsen av forestillinger om alderdom i Norge.

Jeg startet hele prosjektet ved å innhente forkunnskaper i sekundærlitteratur om alderdom. Som bakteppe for dette feltarbeidet har jeg fulgt med i media, lest aviser, nettaviser, aktualitetsprogram, lest reklamebrosjyrer, dette fordi jeg i mine problemstillinger lurer på om medias forestilling om alderdom preger de eldre og gamle. I tillegg har jeg gjort observasjoner på bussen, kino, treningsentre, ulike kafeer og hatt tilfeldige samtaler med både unge og gamle rundt forestillinger om alderdom i Norge. Jeg har bevisst valgt ikke å gjøre dokumentstudiet og tekstanalyse framtreddende, men latt media være bakteppe for innhenting av informasjon fra informantene, og latt deres meninger være det primære analys materialet om media, siden det var deres forestillinger som var tema for problemstillingen.

2.2 Etske refleksjoner

Gjennom hele prosjektet har tre etiske forskningsprinsipper vært rettesnor for mitt prosjekt: bevisstgjøring om min egen rolle som forsker og hvordan den kan påvirke prosjektet, å ivareta informantenes konfidensialitet og anonymitet, samt hvilke konsekvenser oppgaven kan få for informantene og andre som har bidratt. Jeg ønsker at informasjonen jeg fikk under mitt arbeid, spesielt fra omsorgsboligen, ikke skal kunne tilbakeføres til stedets brukere. Dette både fordi jeg etisk føler meg bundet til å overholde en taushetsplikt på lik linje med stedets ansatte, og at informasjon gitt til meg har vært av sensitiv karakter samt at observasjoner jeg gjorde i omsorgsboligen ikke udelt var positive. Jeg ønsker ikke at damene fra omsorgsboligen som jeg snakket med skal måtte stå til ansvar for mine observasjoner og tolkninger.

Helsearbeidere er underlagt taushetsplikt, og selv om samtalene med meg ikke har vært om spesifikke pasienter, brukere eller om arbeidsplassen har det vært viktig for dem at ingen navn, verken av personnavn eller arbeidsplass, skulle offentliggjøres. Ved anonymisering vanskeliggjøres det at informasjonen gitt meg tilbakeføres til stedet og dermed er pasienten/brukere rettigheter ivaretatt. Jeg har også valgt ikke å bruke informanter som har hatt redusert mental kapasitet/demensproblematikk, da jeg anser at deres integritet særlig må ivaretas.

Jeg har valgt tema for mitt feltarbeid, jeg har formulert problemstillingene og jeg har lest sekundærlitteratur. Intervjusituasjonen dreier seg om kontroll, situasjonsdefinisjonen er i utgangspunktet basert på mitt initiativ, jeg har definert tema og jeg har tenkt ut en guide til hjelp (Kaarhus 1999). Det er da også naturlig at jeg både har visse forventninger til svar og mine egne forestillinger om alderdom, så jeg må være forsiktig med å legge føringer til hvilke svar jeg forventer i møte med informanter. Mine forhåndskunnskaper og forventninger har nok likevel påvirket studien gjennom hva jeg spør om, og hva jeg utelater å spørre om. Jeg må være meg bevisst hvilke spørsmål jeg stiller informantene, og at opplevelsen og historiene jeg får som svar ikke behøver å korrespondere med hva jeg selv tenker. Dette har det vært vanskelig å være bevisst på gjennom hele prosjektet. Jeg fikk tidlig i feltarbeidet i samtaler med eldre noe jeg tok for å være intetsigende svar om hva de ser fram til ved egen pensjonstilværelse. Jeg jobbet derfor ikke godt nok i samtalsituasjonen med å sikre meg at jeg hadde forstått

informasjonen riktig. Dette opplever jeg som en svakhet med oppgaven. Jeg har derfor i ettertid prøvd etter beste evne i samtaler og intervjusituasjoner å gjenta og sikre meg at jeg har forstått informasjon riktig.

Samtalene og informasjon jeg har innhentet utgjør datamaterialet som ligger til grunn for denne oppgaven. Hvilke spørsmål jeg har stilt og hvordan jeg har fulgt dem opp i samtaler, har som nevnt virket inn på hva som ble diskutert, notert og registrert. I tillegg har jeg gjort aktive valg og tolkninger og dataene vil til syvende og sist få sin form av meg i det ferdige produktet. Jeg har måttet være meg bevist min egen posisjon under hele prosessen. I mine samtaler, ustrukturerte som strukturerte, har jeg prioritert tilstedeværelse, men jeg har ved flere anledninger hatt notatblokk fremme og notert under samtalene. Ved å fokusere på tilstedeværelse i situasjonen og nedtegnelse av samtaler og observasjoner i ettertid kan jeg ha mistet informasjon og informantens egne uttrykk på veien. Jeg er klar over at hukommelsen er selektiv og at referat skrevet i ettertid kan miste noe av fortellingens detaljer og nyanser (Nilsen 1996:107). Dette var en avveining jeg gjorde i situasjonen, da flere av samtalene ofte levde sitt eget liv. Forskningsetisk har jeg etter beste evne prøvd å være så tro mot utsagn gitt meg, både i feltnotater og i utarbeidelsen etter feltarbeidet.

Alle informanter og steder (bortsett fra Nestor) er blitt anonymisert i oppgaven. Anonymitet var svært viktig for helsearbeiderne jeg møtte gjennom dette arbeidet. Jeg har ikke brukt navnene på en eneste informant, jeg har konsekvent brukt pseudonymer. Før hver samtale minnet jeg informantene på at dette skulle være anonymt, og at de når som helst kunne trekke sitt bidrag til oppgaven. Jeg hadde på forhånd gitt denne informasjonen ved introduksjon av meg selv på kursene og i korrespondanse både med omsorgsbolig og helsearbeidere. Samtykkeerklæring ble derfor ikke brukt, også fordi mange av feltsamtalene hadde en spontan karakter.

Det er likevel ikke mulig for meg å skille meg selv ut av prosjektet. Svarene og mine tolkninger av informasjonen er kontekstavhengige og har bare kunnet oppstå gjennom tilstedeværelse på et bestemt sted innenfor en bestemt sammenheng. Historiene som er blitt fortalt meg vil neppe være identisk fortalt eller tolket av andre. Hva vi tar til oss, er selektivt, noe legger vi mer merke til enn andre ting. På basis av de inntrykk vi får lager

vi kart som er meningsfulle. Vi har ulike forutsetninger på persepsjon og det som kommer på kartet er forskjeller, de ting som man er oppmerksom på (Bateson 1972).

2.3 Iscenesettelsen og min posisjon i feltarbeidet

Jeg har vært bevisst min rolle under feltarbeidet. Jeg var på ingen måte en usynlig og anonym observatør. Jeg opplevde en nysgjerrighet rettet mot meg også, jeg er ikke bare der som forsker, jeg ble også studert og utspurt av deltagere på kurs, hvorfor jeg er på seniordans, hvorfor er jeg interessert i gamle? Når jeg har presentert meg som student som holder på med et feltarbeid i sosialantropologi hvor jeg ser på forestillinger om alderdom i Norge har tilbakemeldinger vært alt fra "haha, fant du ikke noe bedre", til overraskelse over at en så ung kvinne skal studere alderdom. Mange har selvfølgelig vært positive, men ofte har inntrykket mitt vært at folk har blitt overrasket over at alderdom er et tema å forske på. Jeg har opplevd at jeg står og forsvaret mitt valg av tema.

Goffman snakker om situasjonsdefinisjonen, og her har jeg vært en aktiv aktør i å definere hva vi skal prate om, stort sett alle de semistrukturerte samtalen har vært avtalt på forhånd og tema for samtalen har også vært gitt på forhånd av meg. Jeg har også gitt inntrykk av at jeg er forsker/student, og rollen som informant er også tildelt. Men når man inngår i slike interaksjoner er man også en sum av ulike sosiale statuser, yrkesvalg, utdanning, kjønn og ikke minst alder. Dette påvirker situasjonen og kan igjen ha påvirket inntrykkene jeg sitter igjen med i etterkant. Det ligger et maktspekt i dette og det er viktig at jeg utfører arbeidet på en etisk forsvarlig måte. Jeg ønsker å presentere et resultat som er ærlig mot det informantene har gitt meg i form av sin tid og sine bidrag og hvor verdifullt det har vært for meg.

Mine informanter er ikke noe representativt utvalg, de er rekruttert ved tilstedeværelse på de arenaene jeg oppsøkte. Ingen menn over 80 år har deltatt, og generelt har kvinner vist en større interesse for å delta i samtaler med meg. Blant ulike årsaker kan dette skyldes at jeg selv er kvinne, min alder, informantenes alder og interessefelt og rett og slett tilgjengelighet, kvinnene svarte ja. Under feltarbeidet ved Nestor var det en mer jevn kjønnsfordeling, Her var både eldre menn og kvinner interessert i å snakke med meg og å dele sine tanker om egen alderdom. Når jeg går gjennom feltnotatene finner jeg

at informantene er relativt jevnt fordelt på alder (innenfor målgruppen eldre) og kjønn. Det er også ulike sosiale grupper representert, særlig på Nestor var det større bredde i yrkesbakgrunn blant deltakerne enn jeg kanskje hadde ventet.

I mine møter med informanter bringes aspekter ved min egen identitet fram. Den blant kvinner nærmest universelle morsrollen har vært god å gripe til. Rollen som mor har faktisk vært et godt samtaleverktøy, den er sammenlignbar for de fleste kvinner jeg har møtt. I møte med fremmede mennesker har det vært en døråpner til samtaler, ved mitt første besøk ved Nestor kom min sønn og ektemann innom for lunsj. Flere av de eldre deltakerne (uansett kjønn) viste stor interesse for min da ett år gamle sønn, og siden brukte jeg morsrollen som en samtaleåpner.

2.4 Gjennomføring og verktøybruk

Jeg vil i den neste delen redegjøre for noe av det jeg har gjort, mennesker jeg har møtt, beskrive nærmere noen hendelser, samtaler, observasjoner jeg har gjort i dette feltarbeidet, og som har vært av spesiell betydning for prosjektet.

Jeg vil også redegjøre for metodevalg som har vist seg nyttige, presentere verktøy som har hjulpet meg på veien, posisjoner og roller som har gitt meg tilgang til felten ved de ulike lokasjonene Nestor, omsorgsbolig og kultursenteret og hvordan de har virket.

2.4.1 Nestor, seniorkurs i Melsomvik.

Jeg begynte mitt feltarbeid med et seniorkurs i regi av Nestor. Nestor tilbyr kurs til "bedrifter som ser betydningen av en god seniorpolitikk". Seniorkurset ved Nestor skal sette de ansatte i stand til å planlegge siste del av yrkeskarrieren, og til å se muligheter og utfordringer som senior både på og utenfor arbeidsplassen. Temaer som blir tatt opp er blant annet pensjonsreformen, juridiske spørsmål og økonomi⁶. Jeg valgte å ta kontakt med stedet da de retter seg inn mot seniorer i alderen 55+. I mine problemstillinger tar jeg utgangspunkt i kategorien «de eldre», de som snart skal gå av med pensjon. Nestor holder kurs for disse, så jeg tenkte at stedet ville være et godt utgangspunkt for å gjøre det ukjente kjent (Holliday 2007).

⁶ <http://www.nestorutvikling.no/om-oss>

Kvalitative data dukker opp i sosiale settinger og alt handler om å få tilgang til de settingene som vil kunne gi innholdsrike data. Jeg bruker også Spradleys (1980) begrep sosial situasjon (nevnt over) der jeg fant aktører, sted og aktiviteter som er aktuelle for mitt feltarbeid. Disse tre elementene er ett springbrett til å forstå mening. Her har jeg ved å velge å delta på seniorkurs plassert meg i en sosial situasjon hvor alle de tre elementene inngår.

2.4.2 Feltarbeid og feltnotater

Feltarbeidet innebærer nødvendigvis at en er opptatt av utbredelse i betydningen mønster og hyppighet. Som Fredrik Barth påpeker:

Vår første, beskrivende fremstilling av det vi har oppdaget må dreie seg om frekvenser. Uansett hvor grove våre metoder for registrering og telling er, må vi hevde at vi har oppdaget en ikke-tilfeldig frekvensfordeling av handlinger. (1994:33).

Jeg begynte med et bredt fokus hvor jeg observerte deltagere på Nestor. Jeg telte rominndeling på internat, registrerte kjønn, alder, yrke, plassering under forelesning, plassering under lunsj, registrerte samtaleemner. Med min Mac og notatblokk var jeg klar for den store utfordringen. Jeg noterte sirlig all informasjon som jeg mente, trodde og ante kunne være aktuell for prosjektet.

De første dagene på første seniorkurs var preget av følelsen av hvor overraskende vanskelig det er å gjøre feltarbeid; kaos, usikkerhet og følelsen av å være på meget dypt vann. Feltarbeidsteori hadde lært meg at feltarbeideren kan velge mellom å observere og å delta i samhandling informanter imellom. Feltarbeideren vil også ha samtaler med, og noen ganger ustrukturerte eller strukturerte intervjuer med sine informanter. Men hun vil helst selv delta i samhandlingen og ikke bare høre hva folk forteller om sin samhandling. En ideell kombinasjon er først å delta i samhandlingen for så i neste omgang å samtale om det som foregikk med en eller flere informanter. Samhandlingen som en feltarbeider inngår i, bør foregå på folks egne premisser (Wadel 1991).

Den først uka hos Nestor fulgte jeg undervisning, deltok i samtalen med deltagerne i pausen og spiste lunsj sammen med dem. Jeg var ganske nervøs første gangen jeg var på seniorkurs og jeg var helt klart ikke modig nok i min søken etter informanter og informasjon, min egen prestasjonsangst fikk styre mitt første forsøk på rollen som

feltarbeider. Istedenfor å fokusere på den deltagende biten av feltarbeidet fokuserte jeg på observasjon uten deltakelse, og rollen som tilhører under forelesninger til seniorkurset. Jeg var dog mer deltakende under lunsj, disse lengre lunsjpauser hvor jeg plasserte meg ved tilfeldige bord. Her gikk mye av samtale rundt deltakernes opplevelse av kurset og temaene i forelesningene og samtalen mellom deltagerne var interessante. Samtidig var lunsjpausene et bra «innkikkspunkt» for meg å spørre og samtale mer tilfeldig med flere av deltakerne samtidig.

Spradley (1980) deler deltagende observasjon inn i passiv, moderat, aktiv eller komplett. Ved første møte med de eldre var jeg nok mer passiv og moderat. Jeg opplevde at det var forskjell på de to kursene, første gang var deltagerne mer negative til noen av temaene, og mange mente det var elementære opplysninger foreleser kom med, mens den andre gangen jeg deltok på seniorkurs var de eldre kursdeltakerne særdeles positive. Temaene var noenlunde like begge gangene, så ulik gruppedynamikk i ulike deltakergrupper kan ha mye å si for hvilke tema jeg har snakket med de ulike deltakerne om.

Feltnotater har vist seg å være et godt verktøy. Ved å telle og notere fikk jeg viktige data som jeg kunne bygge nye funn og min videre deltakelse på. Det jeg ikke visste da jeg gjorde det, var at jeg allerede første dag på kurset under introduksjonen skulle notere meg det som har blitt det etnografiske fokus for denne oppgaven. En etter en ble deltagerne bedt om å reise seg å gi en rask introduksjon av seg selv med navn, yrke, alder, bosted og forventninger til kurset. I samtlige introduksjoner noterte jeg kjønn, yrke, bosted og forventninger, og de små kommentarene på slutten av introduksjonen. Disse skulle vise seg å bli sentrale i min analyse.

2.4.3 Frivillig i omsorgsbolig

En mer aktiv feltarbeider gikk så i gang med en periode hvor jeg jobbet tre uker som frivillig i en omsorgsbolig. Dette er et senter med ca 50 leiligheter, kafé, dagsenter og ulike aktiviteter som dans, musikk og snekkerkurs. Jeg jobbet både i omsorgsboligdelen og på dagsenteret. Dette var på sommeren, jeg opplevde derfor at senteret var preget av ferie fra alle fastsatte aktiviteter. Som frivillig var mitt ansvarsområde å være behjelpelig med tilbud om turer ut av ymse slag som kafébesøk, shopping og handling, sosialt

samvær eller samtaler. Her var jeg opptatt av å være en ressurs. Jeg innlemmet min posisjon som feltarbeider i rollen som frivillig.

Jeg mener at valget om å jobbe frivillig i omsorgsbolig igjen var et godt innkikkspunkt for å gjøre det ukjente kjent, og at stedet har vært en sosial møteplass hvor nettverk av sosial situasjoner hvor eldre og gamle aktører, samt pårørende og helsepersonell har vært til stede.

2.4.4 Retur til Nestor

Jeg kom tilbake til et nytt fem dagers seniorkurs. Denne gangen kjente jeg stedet, personalet og de ulike forelesningenes tema. Jeg var også blitt varm i trøya etter å ha jobbet frivillig og intervjuet helsearbeidere. Jeg hadde da forberedt meg ved å lage åtte spørsmål i samarbeid med fem eldre mennesker, hvor to er pensjonister og tre er få år unna en pensjonstilværelse. Jeg har i prosessen med dem spurt om dette er spørsmål de ville funnet interessante å svare på.

Jeg forsto også at jeg ikke ville rekke å snakke med alle deltakerne, så jeg satte opp spørsmålene i en intervjuguide. Jeg brukte spørsmålene aktivt i samtalene med de eldre i pauser. Jeg laget også et spørreskjema til de jeg ikke rakk å ha samtaler med, den nest siste dagen av kurset delte jeg ut spørreskjemaet så jeg skulle få mest mulig informasjon. Av de 40 skjemaene jeg delte ut fikk jeg tilbake 31. Disse er bare brukt som tilleggsmateriale til de samtalene jeg har hatt (se vedlegg 1, intervjuguide, og vedlegg 2, spørreskjema).

Andre gangen jeg var på Nestor var jeg ikke like opptatt av å telle og ta detaljerte feltnotater om deltakerne. Grunnet flyforsinkelser var jeg heller ikke til stede under introduksjonene, så her har jeg ingen notater fra introduksjonene som var så viktige første gangen. Jeg var mer opptatt å snakke med de eldre om alderdom, og hva de ser for seg når det gjelder sin egen alderdom, gleder, redsler, pensjonstilværelse, media sin framstilling. Denne gangen snakket jeg mer direkte én til én, tok mer initiativ til samtaler der muligheten bød seg. Jeg var til stede i den sosiale situasjonen og hadde dermed funnet mitt innkikkspunkt.

Jeg hadde flere samtaler med de eldre, både menn og kvinner. I tillegg var jeg en aktiv deltager på kurset, og tok kontakt med foreleser. Intervjuguiden var et godt

utgangspunkt for samtalen, jeg følte meg godt forberedt til å ta initiativ ovenfor informanter.

Selv om jeg gikk inn med bedre selvtillit, var det fortsatt ikke enkelt å få informanter. Jeg opplevde til stadighet at jeg spurte det jeg selv mente var gode spørsmål og ofte fikk like svar tilbake; ”da skal jeg tilbringe tid med barnebarn”, ”som pensjonist skal vi reise mye”, og hadde en sterk følelse av at jeg ikke kom til det virkelige viktige. Det jeg under feltarbeidet tok for intetsigende standardsvar ble for alvor klart for meg i kontrasten som oppsto da en deltaker åpnet opp og begynte å fortelle om frykten for å miste ektemannen, familiehistorien til ektemannen gjør at hun er redd for at han skal dø tidlig og at hun skal være alene gjennom store deler av egen alderdom. Hva var det jeg ikke kom fram til? Det kan også handle om forhold som informantene ikke er i stand til å verbalisere utover det helt banale (Rudie 1997).

Erving Goffmans begreper backstage og frontstage viser hvordan informasjon strategisk kan presenteres eller tilbakeholdes. I motsetning til en vanlig tilskuer, som sitter som tilskuer i sitt sete, har feltarbeideren som mål å komme backstage, for å observere forestillingens indre liv, det som ellers ikke er tilgjengelig for publikum. Dette krever imidlertid at feltarbeideren må inngå som og bli akseptert fullt og helt som del av det lojale teamet, en av «oss».

Jeg mener at det kan være flere grunner til at jeg ikke opplevde at jeg kom backstage, det er selvfølgelig kursets varighet og dermed at jeg og informantene treffes over en kort periode. Jeg har tidligere nevnt hvor utfordrende jeg syntes det har vært å være på feltarbeid. Jeg vet at jeg her kunne tatt et mer aktivt valg om å spørre om emailadresser og telefonnumre så jeg kunne ha beholdt kontakten med enkelte av deltakerne. Jeg må rett og slett fortelle at motet sviktet og at jeg var nok litt redd for å bli avvist samtidig som jeg var svært ukomfortabel med å trenge meg på. Det er nok en svakhet med oppgaven at jeg ikke jobbet mer med meg selv, slik at jeg hadde kunnet følge de eldre bedre opp.

Denne motviljen og usikkerheten det ga meg om mitt eget feltarbeid satt i lenge. Utfylling har kommet gjennom mer kontakt med informanter når hendelser utfolder seg eller samtaler flyter om andre ting (Rudie 1997). Det var ikke før jeg i analysen for alvor

begynte å arbeide med materialet at jeg ble klar over at dette i større grad så ut til å handle om motstand mot tema enn en motstand mot min rolle som «inntrenger». Denne vegringen mot alderdom vil jeg beskrive nærmere i analysedelen, på dette tidspunktet i feltarbeidet gjorde min oppmerksomhet på feltarbeiderrollen at jeg ikke så mine egne funn.

2.5 Intervjuguide som metodeverktøy

Kunnskap skapes når intervjuer møter intervjupersonens synspunkter, i skjæringspunktet mellom intervjuedes synspunkter og intervjuers opplevelse. Den personlige kontakten og en kontinuerlig strøm av ny innsikt i intervjupersonens livsverden gjør det spennende og berikende å intervju (Kvale 2009). Jeg har under mitt feltarbeid hatt en intervjuguide som verktøy til det uformelle intervjuet eller samtalen, og som samtaleverktøy i dialog med informanter. Jeg har foretatt fem uformelle intervjuer av helsearbeidere, ett med leder for kultursenteret og jeg har hatt samtaler med mange, spesielt "damene" fra omsorgsboligen og to fruer jeg traff gjennom kultursenteret.

Den kvalitative forskningen innebærer en oppmerksomhet rettet mot de kulturelle, dagligdagse aspektene ved menneskelig tenkning, læring, viten, handling og vår måte å forstå oss selv som personer på (Kvale og Brinkmann 2009). I den kvalitative intervjuguiden som jeg har lagt til grunn for mine feltsamtaler er det forsøkt å se verden fra intervjupersonens side, å få fram betydningen av informantenes erfaring og å avdekke deres opplevde verden. Et forskningsintervju er ikke en situasjon mellom likeverdige deltagere, ettersom det er forskeren som definerer og kontrollerer samtalen. Målet med intervjuet er å samle inn informasjon om den andres livsverden, for så å kunne fortolke hva denne betyr (ibid) Det uformelle intervjuet har antropologer lenge brukt for å innhente kunnskap fra sine informanter (ibid:28). Semistrukturerte livsverdensintervjuer ligger nært opp mot en samtale, og utføres i overensstemmelse med en intervjuguide som sirkler inn bestemte temaer, og som inneholder forslag til spørsmål.

I utforming av intervjuguiden har jeg brukt tilnærmingen fra Kvale og Brinkmann: hva er forskeren, altså jeg, er interessert i å vite noe om? Intervjuspørsmål bør ifølge Kvale

og Brinkmann være korte og enkle. Jeg har også brukt 'kan- spørsmål', «kan du si noe mer?» og fortolkende spørsmål som «mener du...?», «er det riktig forstått?» som oppfølgingsspørsmål i samtalen når det har vært riktig å gjøre det, eller når jeg har opplevd som riktig der og da. Ikke minst var dette et verktøy for å sikre at jeg har forstått informasjonen riktig. Mitt utgangspunkt i samtalen har vært at det ikke finnes ett riktig svar, dette åpner opp for fokus på ulike elementer i svaret. Hvordan kan samtalen og observasjonen hjelpe meg til å utvide mine kunnskaper om temaet jeg undersøker? Jeg har forsøkt å være vår for det som sies mellom linjene, lydhør både for det som sies og det som ikke sies. Viktigheten av det usagte på slike sensitive tema er ett av mine utgangspunkt.

Det er flere etiske utfordringer knyttet til slik uformelle intervjuer. Den kunnskapsproduksjon som kommer ut av slike intervjuer avhenger av den sosiale relasjonen mellom forsker og den intervjuede. Jeg håper jeg klarte å skape et rom hvor informantene mine kunne snakke fritt og trygt, og at jeg ikke har styrt samtalen i alt for stor grad. I hvilke kontekster og posisjoner er kunnskapen produsert i? Mitt mål har vært å være kritisk ovenfor egne forutsetninger og hypoteser. I stort sett alle de uformelle intervjuene har jeg latt informanten bestemme hvor vi skal møtes, og det har enten vært hjemme hos dem eller på jobben. Jeg har i mange tilfeller styrt samtalen, og den har hatt en varighet på ca 1 time. Ikke alt som er sagt har vært like viktig for selve prosjektet, men selv om jeg ikke har brukt alle svar jeg har fått i analysedelen, er jeg blitt påvirket av alle svar. Samtaler med mennesker på ulike arenaer er kilder til informasjon. Slik jeg forstår Wadel (1991) er feltsamtaler ikke intervjuer, de er mer lik den dagligdagse praten mellom folk. Og i slike samtaler forteller forskeren kanskje like mye som han lytter og nettopp inni denne hverdagspraten kan det ligge informasjon som er meget relevant for undersøkelsen. Jeg hadde samtaler på Nestor om været, kjøreturen dit, nyhetsbildet. Gradvis lærte jeg mer og forsto mer av forestillingene som i begynnelsen fremsto som fremmede og uforståelige.

Intervju er en krevende arbeidsform. Beslutningen om hva som skal forfølges krever at intervjuer har øre, og kunnskap om intervjutema og sensitivitet overfor intervjupersonens sosiale relasjon og at intervjuer vet hva hun gjerne vil spørre om. Det vil kunne oppstå situasjonsbetingede ledetråder i den aktuelle situasjonen som gjør det

mulig å fortsette intervjuet på en fruktbar måte istedenfor å fokusere på spørsmål, metode eller hva som er lurt å spørre om. Jeg har nok i en mer tidspresset intervjusituasjon ikke klart å være den beste intervjuer, eller klart å utnytte situasjonen på best mulig måte. Jeg har nok blitt for mye på jobb, i stedet for å la tema og samtale følge sin naturlige gang.

Men jeg observerer likevel en vegring mot å snakke om egen alderdom og forestillinger om hvordan den eventuelt vil komme til å være, som kanskje sier mer enn mange sitater. Oppdagelsen av denne vegringen var ikke mitt etnografiske fokus på dette tidspunktet, altså én dag inn i feltarbeidet. På kurset ble jeg nysgjerrig på den, men jeg klarte ikke å forfølge den, fordi det først senere i samtaler med fru Andersen at denne vegringen ble til en virkelig punktering (Rudie 1997) for mitt masterprosjekt. En del av innholdet i samtalene og observasjonene jeg gjorde sammen med fruene Carlsen og Andersen gjør at jeg ser dem som nøkkelinformanter.

2.6 Refleksjon over feltarbeidets kompleksitet

Jeg ser menneskers fortellinger som en innfallspport til kunnskap om hvordan de forstår seg selv og den verden de lever i. Erfaringer og hendelser, refleksjoner kan si oss noe om hva som er viktig og verdifullt i livet (Gullestad 1996). Samtidig utspiller den enkeltes liv seg innenfor sosiale kontekster og sammenhenger som legger føringer hva som er akseptert og mulig. Personlige fortellinger kan derfor gi oss innsikt og kunnskap om sentrale kulturelle og sosiale betingelser i samfunnet (Gullestad 1996).

Det ble klart for meg at makt, og anerkjennelse av maktrelasjoner i feltsamtalen, er sentralt. Jeg måtte reflektere over hvordan jeg skulle håndtere maktrelasjonene på en ansvarlig måte og hvordan jeg selv var med på å påvirke kunnskapsproduksjonen.

Jeg har hele veien gjennom prosjektet hatt en opplevelse av at de formelle intervjuene ikke har vært like datagivende som de uformelle samtalene eller den deltagende observasjonen. Det er når jeg oppholder meg i samme miljø, ser rutiner, hverdag og møter informanter i en mer uformell sammenheng, at jeg får en følelse av hvem de intervjuede virkelig er. De uformelle intervjuene og spørreundersøkelsen er blitt en metode som støtter oppunder de funn jeg eller har gjort på Nestor, i omsorgsbolig, ved å danse eller å spise kake. Hva som er relevante data, vet man ikke i utgangspunktet. Det

avgjøres av hva man får tilgang til av erfaringer og informasjon og hvordan dette blir tolket i sin tur og av hvem (Paulgaard 1997).

2.6.1 Kultursenteret og de gamle damene

Kultursenter er et flott sted for eldre og gamle. Jeg har kunnet komme og gå som jeg ville der, og jeg har fulgt ulike aktiviteter. Jeg kunne ikke selv gå inn og føle på kroppen den eller de roller jeg hadde satt i fokus for mitt feltarbeid. Jeg har prøvd å kompensere for dette ved å gjøre det nest beste. Det nest beste kan ifølge Wadel (1991) være å gå inn i en annen rolle som er nært knyttet til rollen en vil studere. Jeg har som tidligere nevnt gått inn i rollen som frivillig ved en omsorgsbolig, jeg har deltatt på seniorkurs. På kultursenteret har jeg vært med på mange ulike aktiviteter sammen med eldre og gamle som seniordans, trening, seniorboksing, lunsjer, forelesninger i regi av pensjonistuniversitetet, dialogcafé, og ikke minst har jeg møtt mange flotte mennesker.

I de aller fleste feltarbeid er det vanskelig å planlegge i detalj hva en skal gjøre hver dag, uke eller måned. En feltarbeider må i høy grad ta det han får der og da. Feltarbeideren må derfor være fleksibel for stadige endringer av planer og opplegg. Feltarbeidet kan derfor fortone seg som en smule kaotisk både for feltarbeideren selv og for andre. Det er heller ikke lett å gi en fullgod beskrivelse av alt en foretar seg. De fleste sosialantropologer som selv har utført feltarbeid vektlegger innsikt over fastlagte opplegg og de vektlegger innlevelse og oppdagelse over nitid verifisering (Wadel 1991).

Her utvikler det seg en forskningsstrategi som sakte blir en prosess der jeg har lært meg om omgivelsene, miljøet og prøver så godt jeg kan å gjøre en holistisk observasjon av alderdom i Norge innenfor den tiden jeg har til rådighet.

2.7 Posisjonering

Feltarbeid i egen kulturkrets innebærer at jeg arbeider innenfor kjente omgivelser, og jeg har derfor en apriorisk forståelse av den virkeligheten som jeg studerer. Dette er en utfordring fordi jeg som forsker kan gå glipp av det som er selvsagt og underforstått, altså det som tas for gitt. Jeg har prøvd å motvirke denne kulturblindheten ved å studere en del av den norske kulturen, forestillinger om alderdom i Norge.

Uansett om man som feltarbeider jobber med noe kjent eller i fremmede omgivelser, vil feltarbeiderens personlige forutsetninger ha betydning for hva man får tilgang til og hvilke utfordringer man møter (Paulgaard 1997:75).

Feltarbeidet innebærer at en må finne seg en plass, en posisjon innenfor den eller den sosiale konteksten en vil studere (Stordahl 1991). I mitt eget tilfelle var egen alder en egenskap som gav meg tilgang til informasjon, men som jeg samtidig er ganske sikker på holdt meg frontstage i deler av feltarbeidet. Min alder gjorde at jeg ikke kunne skli naturlig inn som danser på seniordans eller deltager på seniorkurs. Jeg var derfor klar på min posisjon som feltarbeider. Det var derfor jeg som før nevnt måtte være klar på å introdusere meg som masterstudent som drev feltarbeid der forestillinger om alderdom var mitt hovedfokus. På seniorkurs og seniordans ble deltakerne nysgjerrige på hvem jeg var og hvorfor jeg hadde valgt alderdom som tema. Jeg kom derfor slik i kontakt med mange, og forskerrollen ble et metodeverktøy jeg brukte aktivt i en presentasjon av meg selv. Slik ble lærlingrollen en del av forskerrollen.

Aldersforskjellen mellom meg og mine informanter gjør at vi har ulike erfaringer selv om stort sett alle har vokst opp i Norge. Endringer i de fleste av dagens samfunn har også ført med seg nye forestillinger om hva alderdom er dette vil jeg komme tilbake til senere i oppgaven i analysekapittelet.

Jeg valgte steder som Nestor, kultursenteret og omsorgsboligen som arenaer for å kunne nå mange mennesker over 55 år. Kultursenteret, Nestor og omsorgsboligen skulle også gi dybde og forhåpentligvis kanskje ulike svar på hva slags forestillinger eldre og gamle seg har om alderdom. Disse stedene var også samhandlingsarenaer for eldre. Det var utfordrende for meg som feltarbeider å få tilgang til de eldre når jeg selv er ung. Jeg skulle trenge meg inn i deres hverdag og deres tanker. Den utformingen jeg gav forskerrollen ved Nestor og kultursenteret der deltakerne sto fritt til å motta eller avvise meg, fungerte bra. Jeg var til stede på kurs og stilte spørsmål. Det som var utfordrende var å være den som hele tiden skulle stå ansvarlig for kontakten, selv om jeg tiltrakk meg oppmerksomhet.

Jeg insisterte tross Wadels advarsler på å presentere meg selv med hovedvekt på min forskerrolle. Men jeg var ikke bare forsker, jeg var også ung, søring, mor, student,

kvinne. Forskerrollen, studentrollen og morsrollen ga meg adgang til arenaer hvor jeg naturlig ikke hørte til. Selv om jeg fikk tilgang til flere arenaer der eldre og gamle møtes, innebærer ikke det nødvendigvis at jeg fikk tilgang til informanter eller informasjon, data.

Budskap bearbeides, fortolkes og tolkes i tråd med de sosiale og kulturelle forutsetningene mottakerne har. Dette gjelder meg så vel som dem jeg har samhandlet med under feltarbeidet. *Det å gjøre feltarbeid innebærer at man må arbeide for å komme i posisjon til å lære noe av sine informanter* (Spradley 1979). Forskerrollen og lærlingrollen åpner for en legitim deltaking i aktuelle aktiviteter. Å forstå de dypere elementene av sosial handling og fordi kvalitativ forskning også er en sosial handling der forsker og deltagere er aktørene. Innen den postmoderne forsknings paradigme er det anerkjent at forskerens tilstedeværelse er ressurs og unngåelig (Holliday 2007).

2.8 Punkteringen

Kulturbblindhet i forhold til medias forestillinger om alderdom gjorde at jeg fikk oppleve den aha-opplevelsen Hastrup (1992) snakker om, jeg ble også min egen informant, med mine egne forestillinger om alderdom, til og med pinlig berørt av mine egne stereotypiske forestillinger som ligger til grunn for prosjektskissen.

I Wadels antropologiske tilnærming er samspillet mellom person og samfunn det mest påtrengende analytiske anliggende. Enkeltpersonen blir interessant som bærer av sosialt definerte verdier og sosialt definert rasjonalitet, mer enn som et eksempel på psykisk tilpasning eller mistilpasning (Rudie 1997:119). Å følge en offentlig diskurs slik den kommer til uttrykk i media er å være tilskuer til dramaer som vi i varierende grad forstår dvs. tolker ut fra forskjellige referanserammer og ståsteder. Det å bli klar over mitt eget ståsted framsto som stadig mer viktig.

Jeg begynte med enkle spørsmål og presentasjoner som jeg har fått begrensede svar på, enten fordi mine spørsmål var for dårlig formulert, vanskelige å svare på, for private eller fordi rett og slett var vanskelig for informanter å svare ut over det helt enkle.

Utfylling kommer gjennom å pleie kontakt, følge hendelser, overhøre samtaler på bussen eller i daglig samtale med informanter uten at prosjektet er i fokus (Rudie 1997).

Datainnhenting er preget av samtaler og observasjon med eller uten deltagelse, eller

sterkt opplevd deltagelse og fornyede observasjoner. Kontekstualiseringen og noe av fortolkningen har foregått underveis i feltarbeidet, de fleste tråder i analysen ble påbegynt da, men det meste av fortolkningen har foregått i ettertid, under utskrivning og som Rudie (1997) sier i kamp med materialet.

3 Teori

Gjennom dette arbeidet ønsker jeg å forstå de eldre og gamles forestillinger om sin egen (så vel som andres) alderdom. Jeg tror at hvordan man ser sin egen alderdom henger tett sammen med hvordan man forestiller seg at andre forestiller seg alderdom. I dette kapittelet vil jeg vise hvilke teoretiske perspektiver jeg har brukt og anvendbarheten for min analyse, samt hvordan de kan være med på å få oss til å se nye sider av empirien fra feltarbeidet. Jeg har valgt å sette forestillinger om alderdom inn i teoretiske perspektiver på identitet, individuell og kollektiv identitet og gruppeidentitet, anerkjennelse samt rolleteori. Jeg avslutter analysen i et anvendt forskningsperspektiv der jeg bruker Pierre Bourdieus kapitalbegrep.

3.1 Identitet

Deler av sin identitet ser man helt eller delvis i speilet: kjønn, alder, etnisitet, hudfarge. Andre sider av ens identitet er vanskeligere å se: sosial bakgrunn, religion, utdanning, blant mange fler. Ut av en mengde slike fasetter fremstår det vi oppfatter som et individ med en egen personlighet, en identitet. Dette antyder noe om hvor mangfoldig den menneskelige identitet er. En eller flere slike fasetter kan i bestemte situasjoner og livsfaser eller i historiske epoker utpekes som den eller de viktigste identitetsmarkørene for et individ eller for grupper av individer.

Identitet er et ord det kan være vanskelig å forholde seg til selv om det etter hvert er blitt vanlig i massemedia og dagligtalen. Brubaker med flere (i Jenkins 2008:14) mener identitetsbegrepet er overbrukt og er blitt meningsløst og har liten analytisk verdi. Richard Jenkins mener derimot at selv om vi må være forsiktige i vår bruk av termer og at ingen begreper forklarer hva mennesker gjør (Jenkins 2008:14), bør vi likevel bruke ordet. Han vil at vi skal snakke til en verden utenfor academia, og da må vi ikke nekte oss selv å bruke et ord som identitet som er så virkningsfullt.

3.1.1 Rolle og status

Ralph Linton [1936] referert i Jenkins (2008:164) definerer status som en samling rettigheter og plikter som følger en identitet, f. eks ektemann eller lærer. Alle slike statuser har et praktisk element, rollen. Den sosiale personen er bygd opp av slike

statuser. En status kan få uttrykk i ulike roller eller ulike måter å spille rollene på. Det avhenger av individet som spiller ut rollen, konteksten spillet foregår i, og et sett av muligheter, hindringer og forhold til andre. Statuser og roller kan være tilskrevne eller ervervede. Å inneha en bestemt status skaper forventinger til ens handlemåter, noen statuser kan være så sosialt viktige at de definerer store deler av en persons totale handlingsfelt (Eriksen 1998). Organisering etter tilskrivelse er alltid potent politisk og økonomisk (Jenkins 2008:179).

3.1.2 Sosial identitet

Identitet er vår forståelse av hvem vi er og hvem andre er og de andres forståelse av seg selv og av andre igjen (altså oss) (Jenkins 2008). Vår identitet er hvem vi ser oss selv som, og, like viktig, hvordan vi blir sett av andre. Vi former vår identitet i samspill med andre mennesker og omgivelsene rundt oss. Identitet er dermed dialogisk, i at den formes og skapes i samspill med dem som er rundt oss. Et viktig poeng i identifiseringens dialogiske karakter er at identitet ikke på noe tidspunkt er ferdig formet, men er under kontinuerlig utforming. Utviklingen av identitet er en pågående, livslang prosess.

Jenkins (2008) beskriver identitet som sammenvevd av det kollektive og det individuelle, noe som skapes gjennom interaksjon. Et skille her er å se den individuelle som det som er unikt ved individet og det kollektive som det individet har til felles med andre. Kollektive og individuelle identiteter skapes ut fra det vi opplever som likt og ulikt mellom oss og andre, det etableres i det dynamiske samspillet mellom ulikhet og likhet i en parallell og sammenhengende prosess. Identifikasjon bør ikke tas for gitt, det er den første kognitive mekanismen mennesker bruker for å sortere seg selv og medmennesker individuelt og kollektivt (Jenkins 2008).

3.1.3 Individuell identitet

I europeisk, og dermed også norsk sammenheng, beskrives selvet vanligvis som en udelelig, selvstendig og integrert enhet. Dette stilles ofte i motsetning til mange andre tradisjoner der selvet blir oppfattet som summen av de ulike sosiale relasjonene man inngår i eller en gradvis tilegnelse av statuser.

Selvet er en primær, grunnleggende identitet, det vil si noe vi mer eller mindre er født med eller inn i. Andre primære identiteter er det Jenkins (2008) kaller menneskelighet, samt kjønn, slektskap og etnisitet (det er noe uenighet rundt dette, uten at det skal diskuteres videre i denne oppgaven). Selvet er den individuelle essensen av en person, den private erfaringen av den man er. Den offentlige siden av selvet er i følge Jenkins (2008) personlighet/menneskelighet. Samfunnet er en dialog mellom mennesker og sinnet er en internalisering av denne samtalen – selvet ligger inni og mellom de to. Hvem vi er, er altså direkte lenket opp mot hvem vi tenker andre er og omvendt. Selvet er komplekst og multifasettert, og som før nevnt en livslang prosess.

Identitet som kroppsliggjort er en måte å vise omgivelsen hvem vi er og en kilde til å forstå oss selv. Hvem vi er, eller hvem vi ser ut til å være, er viktig. Selv om identifikasjon alltid involverer individet, er det også noe annet involvert, en historie, et kollektiv (Jenkins 2008).

Pierre Bourdieus begrep **habitus** dreier seg om det kroppsliggjorte ved identitet. Habitus er de tillærte og tilvante handlemåter og tolkningsmønstre som er dannet gjennom tidligere praktisk virksomhet, særlig gjennom tidlig sosialisering. Habitus er kroppsliggjorte disposisjoner (Østerberg, 1995). Habitus bestemmer hvordan vi går, står, tenker og føler.

Habitus er ikke uforanderlig, habitus kan endres når det skjer endringer i aktørens ytre omgivelser. Aktøren kan få nye vaner og tilpasse seg andre sosiale omgivelser. Men endringene skjer ikke automatisk, aktøren må akseptere sine nye omgivelser og betingelser, samt også selv bli akseptert. Forandring kan også oppstå ved brudd som sykdom eller tap. Habitus kan da være i utakt med den sosiale virkeligheten (Bourdieu og Wacquant 1993).

3.1.4 Kollektive identiteter

Mens det individuelle fokuserer på det unike, omhandler kollektiv identitet det man har felles med andre.

Alle er vi blitt kategorisert av andre, på en ny jobb, i et nytt nabolag, uten at vi vet hva eller hvordan vi skal respondere eller hva som forventes av oss. Kategorier er et produkt av kollektive eksterne definisjoner som er en rutine og nødvendig for hvordan vi forstår verden, å kategorisere andre er alltid potensielt en invasjon i deres liv, ofte mer (Jenkins 2008: 108). En kategori av personer har noe felles i et spesifikt henseende, uten at kategorien nødvendigvis noen gang fungerer som en handlende enhet. Medlemskap i en kategori er ikke et forhold mellom medlemmer, det er ingen åpenbart gjenkjennelige faktorer, for hvis slikt skulle oppstå eller bli synlige, begynner kategorien å bevege seg over til å bli en gruppe.

Vi kan ifølge Jenkins (2008) bare motstå kategorisering hvis vi er klar over at og hvordan vi blir kategorisert. Identitet er prosessuell, og kollektive identifikasjoner er iboende politiske. Både kollektive og individuelle identiteter kan bli kategorisert, og slik kategorisering kan få store konsekvenser for dem som kategoriseres uten at disse er helt og fullstendig klar over det (Jenkins 2008). Kollektive identiteter er tilskrivelse fra fellesskapet, og de som tilskrives en slik identitet trenger ikke nødvendigvis å se på seg selv som en del av det kollektive, da tilskrivelsen i prinsippet kan være basert på et hvilket som helst kriterium.

Kollektive identiteter understreker likheter og i mangel på kunnskap og personlige erfaringer baseres mange kollektive identiteter på overfladisk stereotypifisering og idealtyper. Dette kan utgjøre kraftfulle symboler basert på noen ytterst få likheter, uten å være uttrykk for de grunnleggende ulikheter og særegenheter. Samme nominelle identitet kan produsere svært ulike virtuelle identiteter, og innad blant dem som har en slik kollektiv identitet kan man finne veldig ulike erfaringer og opplevelser.

Store kategorier som kjønn, etnisitet, rase, religion kan være kollektive sosiale identiteter som har ulik betydning for ulike bærere. De er erfart ulikt ut i fra tid, sted, posisjon. Elementer som kjønn, seksualitet og alder kan på tross av store likheter oppfattes svært ulikt. Appiah (1994) mener vi må være forsiktig med å anta at vi vet hva som foregår for andre. Mennesker som deler visse attributtene konstituerer ikke en sosial gruppe (ibid). Identifikasjon bestemmer ikke handling, og identitet gjør det ikke mulig å spå hvem som gjør hva (Jenkins 2008).

3.1.5 Gruppeidentitet

Gruppeidentitet dreier seg om tilskrivelse av medlemmenes egen forståelse av likhet og ulikhet. Jenkins er påvirket av Fredrik Barths perspektiver i "Ethnic groups and boundaries" fra 1969. Selv om Barth der behandler etniske grupper, kan hans synspunkter brukes på andre kollektive identifikasjonsprosesser, mener Jenkins (2008:119).

Fredrik Barth viser at grupper produseres under spesifikke samhandlingsmessige, historiske, økonomiske og politiske omstendigheter, de er med andre ord betinget av den lokale situasjonen som de oppstår i. Dermed er de verken primordiale, opprinnelige eller fundamentale (Barth 1994:175). Når man identifiserer seg med en gruppe, ser man seg selv lik andre med hensyn til bestemte egenskaper som man selv har. Når man oppdager og får fastslått hva man har til felles med andre, kan en gruppe være under etablering. Slik oppstår en forståelse av hva man har felles med andre. Som medlem av en gruppe kan man ta del i presentasjonen av hvem og hvordan gruppen er. Slik skapes grunnlaget for forestillinger som kan bli stereotypiske for hele grupper og kollektiver. Gjennom slike prosesser skapes og forenkles en sosial og kompleks verden. Jenkins (2008) viser hvordan sosiale betingelser skaper muligheter og begrensinger for individet når det gjelder identitet og identifisering.

Andres tilskrivelse påvirker, å forstå hvem som har definisjonsmakten er viktig for å forstå effekten av å tilskrive noen en identitet. Hvem sin definisjon av situasjonene teller, hvem som har makt til å definere andre betyr noe. Det er vanlig at de sterkeste gruppene framstiller seg selv, og oppfatter seg selv som vanlig, normen. Det er som regel de fåtallige, de avmektige, minoritetene, som tillegges spesielle identiteter. De fremstår da ikke bare som mennesker og enkeltindivider, men først og fremst som f.eks. samer, alenemødre, homofile eller gamle (Eriksen 1994). Forestillinger om at slike forskjeller eksisterer og er viktige fordi det gir innsikt i hvordan identitet skapes og gjøres relevante.

3.1.6 Anerkjennelse

Identifikasjon har en dialogisk karakter. Charles Taylor sin teori om anerkjennelse belyser nettopp den dialogiske karakter og viktigheten av å bli sett og anerkjent.

I *The politics of recognition* (Taylor 1994) viser han hvor viktig anerkjennelse er for vår forståelse av en selv, ens identitet. Hans tese er at ens identitet er formet av anerkjennelse eller mangel på sådan. Slik kan personer eller grupper av mennesker ta skade hvis mennesker rundt dem speiler dem i et negativt, nedverdiggende bilde. Taylor går så langt at han sier at dette er en form for undertrykkelse som kan føre til at man fanges i et falskt, ødelagt selvilde, og en internalisering av underlegenhet. Anerkjennelse er ikke bare høflighet og fraser som vi skylder hverandre, men et viktig menneskelig behov (Taylor 1994:26).

Vår identitet, det viktigste trekket ved hvem vi er, skapes i dialog med andre, det er identitetens dialogiske karakter. Vi lærer å være oss selv gjennom interaksjon med mennesker som betyr noe for oss. Slik blir vi hele mennesker som er i stand til å forstå oss selv gjennom denne interaksjonen med andre. Vi klarer ikke å tilføre oss verken språket eller annet verktøy som trengs for selvdefinisjon på egen hånd (ibid:32).

Jenkins argumenterer for at identifikasjon er en prosess der individuelle og kollektive identiteter skal forstås ut fra et dialektisk samspill av intern og eksterne definisjoner. Identifikasjon skjer alltid med utgangspunkt i et synspunkt, en kropp, på en tid og knyttet til et sted (Jenkins 2008).

Fredrik Barth (1994) mener vi trenger longitudinale utviklingsstudier av slike prosesser for å lære mer om dem og for å oppdage når i livssyklusen identitetene oppstår under forskjellige organisatoriske omstendigheter.

3.2 Arbeidsskille mellom de ulike nivåene.

Verden, samfunnet, er det feltet hvor det individuelle og det kollektive møtes og smelter sammen. Jenkins' forståelse av vår verden kan presenteres som tre synsvinkler, den individuelle, i et sett av intraksjoner mellom individer, og i det institusjonelle. Fredrik Barths skille mellom mikro-, mellom- og makronivå (1994) gir for meg en god og nyttig definisjon av disse, og jeg har valgt å bruke disse i min analyse.

3.2.1 Mikronivået

På mikronivået, når man observerer individuell atferd og hvilke samhandlingsprosesser individer inngår i, hvilke valg og erfaringer de gjør, i hvilke begivenheter dette skjer, og hvordan de bidrar til identitetsdannelse.

3.2.2 Mellomnivået

Mellomnivået gir et bilde av prosessene som skaper fellesskap og mobiliserer grupper, med ulike midler og for ulike formål. Dette er felt for entreprenørvirksomhet, lederskap og retorikk. Her blir stereotyper etablert og fellesskap satt i bevegelse. Det som skjer på dette nivået legger begrensninger på folks uttrykk og handlinger på mikronivå.

3.2.3 Makronivået

Staten griper direkte inn ovenfor grupper og kategorier av mennesker og regulerer deres liv og bevegelser. Staten fører folk sammen i påtvungne naboskap uten at de har dannet sosiale bånd gjennom en forutgående konkurranseprosess eller ved gjensidig tilpasning. Ressurser allokeres tilfeldig eller adgang blokkeres. Slik skapes skjebnefellesskap mellom mennesker som i neste omgang kan utvikle seg fra å være kategori til å bli selvbevisste grupper. Slik kan staten være med på å generere kategoriske distinksjoner innen feltet av kulturvariasjon, og skape grunnlag for kollektive identiteter som utvikler seg til grupper (Barth 1994:182).

Identitet som prosess tilsier som tidligere at ulike situasjoner fremmer ulike identiteter. Identifikasjon er dermed avhengig av kontekst, slik vil aktører forstiller seg at de er mer eller mindre like og handle deretter. Dermed vil forskjellige situasjoner og kontekster fremme forskjellige typer atferd hos aktører som har like sosiale identiteter. Det er her jeg finner at Goffmans teorier om «vårt rollespill til daglig» er nyttig.

3.3 Vårt rollespill til daglig.

Det er to ulike grunner til at jeg har valgt å bruke Goffmans teorier. Den første er møtene mellom meg og mine informanter. Jeg opplevde å streve med å få tak i det virkelige

viktige i de eldres forestillinger om god og dårlig alderdom. Den andre grunnen er at Goffmanns rolleteori kan benyttes i forståelsen av hvordan informantene samhandler og samspiller med sine omgivelser, samt i de eldres og gamles fremstillinger av seg selv, og til å analysere hva deres måter å presentere seg på forteller om dem.

I sin rolleteori i boken "The presentation of self in everyday life" ([1959]1992) tar Erving Goffman utgangspunkt i teateret og bruker metaforer derfra for å skape en forståelse av hvordan det sosiale liv i familier, jobb, vennekrets eller lignende utspiller seg.

Scenen er teatermetaforen for det sosiale livet hvor mennesket spiller sine ulike roller. Det sosiale livet foregår enten frontstage eller backstage (Goffman 1992). Her etablerer han at rollespill, selv fremstilling og inntrykksmanipulasjon ikke er overflatefenomener, men grunnleggende trekk ved samfunnet. Gjennom slike prosesser skaper vi orden i vår samhandling og slik får vårt samfunn sin form. I mylderet av små dagligdagse hendelser kan vi se mønstre av menneskeskjebner, og samfunnssystemets virkninger på hver enkelt. Kommunikasjon i vid og bred forstand bygger på forskjellige former for tegn.

Ved rolleutøvelse frontstage opptreer man for et publikum, ens opptreden er innrettet mot situasjonen og de forventinger som antas å være definerende for den sosiale situasjonen. Frontstage prøver vi ifølge Goffman å kontrollere hvilken oppfatning publikum eller de andre får av oss, gjennom inntrykkskontroll. Backstage er vi tilsynelatende mer avslappet, og det er her vi planlegger og forbereder oss til opptredener frontstage.

Et hovedpoeng ved Goffmans teorier er at sosiale konvensjoner definerer det vi gjør. Handlinger kommer ikke av seg selv, de er kulturelt og samfunnsmessig definert (Goffman 1992).

Hva en person får uttrykt avhenger både av hvilket uttrykk han gir, og hvilke uttrykk han avgir. Førstnevnte innebærer de verbale eller tilsvarende symboler han bruker åpent og utelukkende for å formidle de opplysninger som han og de andre er enige om.

Dette er kommunikasjon i tradisjonell og snever forstand. Det uttrykk han avgir dreier seg om kommunikasjon som skjer mer eller mindre ubevisst (ibid). Vi prøver å avgi et konstant bilde av oss selv, til vår fasade kan vi regne, klær, kjønn, alder, utseende, flere av disse er mobile og foranderlige. Videre kan man dele fasaden opp i fremtoning og oppførsel, disse kan samsvare med hverandre eller være motstridende. Passer den fremtoningen en aktør presenterer med hva han gjør? Samspill mellom mennesker skjer både gjennom verbal og nonverbal kommunikasjon, så enten vi faktisk sier noe eller ikke samspiller vi med andre rundt oss. Bare ved å være oss selv, kle oss, sminke oss, eller iføre oss annen type utsmykning, spise, trene gir vi fra oss informasjon eller symboler som andre igjen tar inn over seg via sin egen virkelighetsforståelse og tillegger den meningsinnhold.

En bestemt sosial fasade har lett for å bli institusjonalisert med hensyn til hvilke abstrakte stereotype forventinger man stiller til den, og den vil bli frarøvet den betydning den har i seg selv. Fasaden blir kollektiv, den får en selvstendig eksistens (Goffman 1992:31). Dette vil medføre at visse forhold overbetones, mens andre skyves i bakgrunnen. Det vil finnes forhold man ikke vil rette oppmerksomheten mot, da dette vil så tvil eller undergrave det inntrykk man søker å gi ved måten man opptrer på. Det er derfor viktig å sikre seg kontroll over informasjonen. En bestemt opptreden vil bestå av en fortid eller samlet aktivitet som rommer forhold som ikke må fremkomme under opptreden, dette skape tvil om utsagn og situasjonsdefinisjonen. Det kan dreie seg om uhyggelige hemmeligheter eller kjennetegn med negativ verdi som alle kan se, men ingen åpent uttaler (ibid:174).

3.4 Stigma

Ordet stigma, som på gresk betydde sår eller åpning, blir i samfunnsvitenskapene brukt som en betegnelse for tegn som betegner at en person er sosialt uvanlig, f.eks. slave, kriminell eller fremmed eller som sier noe nedsettende om personens moralske status. Slike tegn ble fysisk brent eller skåret inn i huden på dem omgivelsene skulle være oppmerksom på (Goffman (1963) 2005).

At man har et stigma innebærer at det er en diskrepans mellom ens virtuelle og ens faktiske identitet. Et stigma består av en relasjon mellom et attributt og et mønster. Rent

definisjonsmessig tror vi ifølge Goffman at den person som innehar et stigma, ikke er fullt ut menneskelig, ikke innehar alle ønskelige menneskelige egenskaper. Ut fra en slik forutsetning diskriminerer vi utilslørt eller utilsiktet, slik og ganske så effektivt reduseres livsmulighetene for en stigmatisert person. På grunn av stigmaet tilskrives visse egenskaper og gjerne flere på bakgrunn av en ufullkommenhet.

Ved siden av kroppslige stigma, som altså er opprinnelsen til betegnelsen stigma, skiller Goffman mellom stigma knyttet til personlige karaktertrekk som latskap eller politiske meninger og tribestigma, stigma knyttet til ens tilhørighet, altså stigma som man rett og slett fødes med eller inn i. Slike stigma kan igjen deles inn i to kategorier; den første er stigma som gjør at man er automatisk diskreditert, det andre er stigma som gjør at man er potensielt diskreditert. I det siste tilfellet har man karakteristika som det er enighet om er uønsket, men som f.eks. kan balanseres eller oppheves av andre karakteristika. Jeg vil komme tilbake til dette i min diskusjon av alder som et potensielt stigma eller som potensiell kapital.

3.5 Pierre Bourdieu

”En grunnleggende ambisjon i Pierre Bourdieus verk er å avdekke hvordan maktforhold ikke erkjennes som makt, men oppfattes som mer eller mindre maktfrie og derfor legitime” (Bugge 2002:224). Bourdieus målsetting er ifølge Bugge å vise hvordan tilsynelatende rimelige eller ”naturlige” sosiale forhold hviler på vilkårlige maktforhold som ikke kan gjøre krav på noen form for legitimitet. Bourdieus kapitalbegrep må sies å være et relativt konvensjonelt maktbegrep, i den forstand at det ikke skiller seg nevneverdig fra andre begreper om makt i samfunnsvitenskapen, som for eksempel Max Webers. Bourdieus originalitet er at han overfører maktperspektivet til ikke-økonomiske og ikke-politiske samfunnsområder ved hjelp av begrepene kulturell og sosial kapital (Bugge 2002).

3.5.1 Kapital

Kapitalbegrepet er et grunnleggende relasjonelt begrep. En viktig målsetning med kapitalbegrepet er å forklare ulike aktørers handlinger og derigjennom sosiale forhold (Bugge 2002). Kapital i denne betydningen kan eksistere i tre former. Den kulturelle kapitalens eksistensform kan være egenskaper ved det enkelte individ, i form av f.eks..

kunnskap, utseende, karaktertrekk, dannelse – kort sagt i form av kroppslige disposisjoner, individets habitus.

Økonomisk kapital eksisterer i form av materielle objekter som penger og eiendom. Den tredje formen er sosial kapital, sosiale relasjoner i form av nettverk, venner, forpliktelse. Sosial kapital består av medlemskap i en gruppe som ikke er like tilgjengelig for alle medlemmer i et samfunn. Den sosiale kapital ved å være et legitimt medlem av en gruppe kan være verdifull selv om det ikke gir materiell avkastning, å bli anerkjent som jevnbyrdig styrker selvfølelsen, følelsen av å være noen, altså en symbolsk avkastning. Dette speiler Taylors ideer om anerkjennelse som sentralt for menneskelig identitetsbygging. Bourdieu opererer også med en fjerde form for kapital, symbolsk kapital, som er prestisje, ære, myndighet.

Jeg velger her å bruke Bugges (2002) definisjon av makt (kapital), hvor kapital er knappe sosiale ressurser som er tillagt en bestemt verdi av et sosialt fellesskap og som i sin kraft av sin knapphet er i stand til å skape, forsterke eller opprettholde ulikheter mellom sosiale aktører. Denne definisjonen har tre momenter, knapphet, anerkjennelse og forskjellskapende evne (Bugge 2002:226). Enhver kapitalform er underlagt en inflasjonslogikk, tilgangen til en ressurs kan bare fungere som kapital dersom den ikke er tilgjengelig i ubegrenset omfang og ikke er likt tilgjengelig for alle. Her er det et verdihierarki, bestemte former for kunnskap oppfattes som mer verdifulle enn andre. Kunnskap kan f. eks bare fungere som kulturell kapital i et samfunn som anerkjenner den som verdifull.

I mitt arbeid med eldre har jeg tenkt mye over alder som kapital. I mange samfunn er «the elders» respektert i egenskap av nettopp å være eldre. Deres livsvisdom anses som en klar kilde til kapital og makt i samfunnet. Hvordan forholder mine informanter seg til en slik tradisjon? Viser de tegn til å forvente å bli behandlet med respekt på grunn av alder? Eller er alder heller blitt et stigma?

3.6 Oppsummering

Identitet er metakonsept i forholdet mellom det individuelle og det kollektive, det handler om det dynamiske prinsippet om likhet og ulikhet. Identitet er noe aktivt, en

prosess, det er ikke bare der, det må alltid bli etablert og reetablert. Identitet er vår forståelse av hvem vi er og hvem andre er, og andres forståelse av dem selv og av andre (oss) (Jenkins 2008).

Jeg har valgt å se på alderdom og aldring som et spørsmål om identitet, både på individnivå og som kollektiv identitet. Her kommer jeg inn på gruppedannelse og hvordan media og offentlig diskurs påvirker vår selvopplevelse når vi blir gamle.

Jenkins' identitetsteori er sentral som verktøy i analysen når det gjelder å forstå hvordan kategorisering og stereotypifisering påvirker og som blir sosialt virkelige gjennom sine konsekvenser. Anerkjennelse blir avgjørende i analysen for å forstå konsekvensene av å frarøve de eldre og gamle en omgivelse som speiler de som noen annen kategori.

Goffmans teorier om rollespill nyttiggjøres som verktøy i analysen i oppdagelsen og forståelsen av de eldre sin vegring mot alderdom. Bourdieus habitus som begrep er nyttig for min analyse i form av at det gir forståelsesgrunnlag for hvordan og hvorfor de eldre og gamle handler i forhold til sine forestillinger om alderdom. Synet på alderdom vil være et resultat av sosialiseringprosesser. Vi har alle potensielle stigma, og inntrykkskontrollferdigheter kontrollerer hvem som vet hva i hvilken grad. Jeg lurer i denne oppgaven på om alderdom og det å eldes et blitt til et stigma, blir gamle og eldre stigmatiserte?

4 Analyse og drøfting av funn

I de neste kapitlene vil jeg vise hvordan de eldre forestiller seg alderdom og hvordan eldre og gamle opplever å bli kategorisert og hvilke konsekvenser dette kan ha. Jeg vil dele analysen inn i seks hoveddeler basert på empirien og erfaringer jeg gjorde under feltarbeidet.

4.1 "Fortsatt ung i sinn og kropp"

Det er min første dag på Nestor. Under deltakernes introduksjon ser jeg en etter en reise seg opp. Enkelte har grått hår, grå bart og skjegg, noen har ikke hår i det hele tatt. Huden har hos flere mistet noe av sin ungdommelige glød. Noen fysiske aldersforandringer har satt sitt preg på forsamlingen, ikke så mange, men selv om det skulle være forutinntatte forestillinger, kan jeg ikke ta feil av hvem jeg ser foran meg. Dette er en forsamling av eldre mennesker. Når de også introduserer seg og gjennomsnittsalder er rundt 64 år og de er på seniorkurs, får jeg bekreftet mine antagelser.

Deltakerne ble bedt om å reise seg å gi en rask introduksjon av seg selv med navn, yrke, alder, bosted og forventninger til kurset. I samtlige introduksjoner noterte jeg sirlig ned alt dette, det som også kom med i feltnotatene er hvordan flere av deltagerne også gav uttrykk for en vegring mot å definere seg som eldre eller gammel. I feltnotatene mine hadde jeg skrevet ned utsagn som

"jeg føler meg ikke som senior riktig enda"

"jeg ser ikke på meg selv som gammel"

"vil nok ikke definere meg som eldre eller gammel jeg heller"

"godt voksen er nok en bedre definisjon av meg selv"

"jeg er fortsatt ung til sinn og i kropp"

Disse utsagnene fulgte som en naturlig kommentar på slutten av nesten hver eneste introduksjon av deltagerne. Et rask regnestykke gav meg en gjennomsnittlig alder på deltakerne på ca 64 år.

4.1.1 Fasade

Det føltes som at noen hadde rykket bort stolen under meg idet jeg satte meg ned for å studere aldring. Jeg ble svært overrasket over hvilken inntrykkskontroll deltagerne på seniorkurset utviste ved introduksjonene. Jeg hadde på forhånd en forestilling om at de som var på seniorkurs kanskje ville definere seg, eller i det minste tenke seg at, ja, jeg er i ferd med å eldes og kanskje jeg er gammel? Deltakerne sin kronologiske alder tilsier i alle fall at de passer inn i kategorien eldre, men som introduksjonen viser identifiserer de seg selv ikke som eldre eller gamle. De har jo rett i at de formelt sett ikke passer inn i kategorien gammel, ingen av deltakerne på noen av seniorkursene jeg var på var over 80 år. Men hvorfor påpeke at de ikke er eldre, eller hvorfor vektlegge at "jeg er fortsatt ung til sinns"?

Hadde de ikke uttrykt denne motviljen så sterkt hadde jeg nok ikke tenkt noe videre over dette. The lady doth protest too much, sa dronning Gertrude i Shakespeares Hamlet, og mente at den hun snakket om slik henledet oppmerksomheten nettopp dit hun ikke ville. Når deltakere på seniorkurs nekter å kalle seg senior eller eldre, er det noe som skurrer.

En persons evne til å uttrykke seg belager seg på det uttrykk aktøren gir og det uttrykk aktøren avgir ifølge Goffman (1992). Førstnevnte innebefatter verbal kommunikasjon og tilsvarende symboler som vi åpent bruker for å formidle opplysninger om oss selv. Det uttrykk vi avgir er det vi kommuniserer mer eller mindre ubevisst, som vår fasade. Goffman (1992) deler opp fasade i fremtoning og oppførsel, disse kan samsvare eller være motstridene. Passer så fremtoningen deltakerne på seniorkurs gir av seg selv?

4.1.2 Diskrepans i fremtoning og oppførsel

En fasade har lett for å få en selvstendig eksistens og tilhørende stereotypiske forventinger. Dette kan medføre at visse forhold overkommuniseres, mens andre igjen forblir usagt. Slik viser Goffman (1992) at det finnes forhold man ikke vil rette søkelys mot, da dette vil undergrave det inntrykk man søker å gi. Det at de faktisk må si at de ikke er eldre og slik gi en verbal bekreftelse ovenfor publikum av at de oppfatter seg selv som yngre, eller som ikke gammel, peker mot at de ønsker å kontrollere hvordan de oppfattes gjennom bruk av inntrykkskontroll. En persons permanente egenskaper, altså

den informasjonen som formidles av personen selv gjennom kroppslige uttrykk, er sosial informasjon. Og deltakernes sosiale informasjon tilsier at de er eldre, mens det jeg hører de eldre si, forteller meg at de ikke selv ser på seg selv som eldre. Det er ikke et samsvar mellom den virtuelle og den faktiske identiteten til de eldre deltakerne. Dette er Goffman (1963) 2005) sin beskrivelse av stigma, at det er diskrepans mellom den virtuelle og den faktiske identiteten. Det å definere seg selv som eldre kan vise seg å kan være et potensielt stigma, de kommuniserer gjennom sin unngåelse at identiteten som gammel for dem er stigmatisert.

4.1.3 Alderdom som potensielt stigma

Er alder blitt til et stigma? Tegn som mottas og sendes rutinemessig kaller Goffman ([196]) 2005) for symboler, og når tegn fungerer mot aktørens vilje, tenderer de mot å bli stigmasymboler. Når det er uoverensstemmelser mellom en aktørs faktiske og virkelige identitet kan det være fordi aktørene, styrer kontrollerer informasjonen om det som kan være et stigma, å vise det eller ikke. Sosial informasjon som kroppslige uttrykk eller tegn, det som er synlig er det som blir fortalt om ens sosiale identitet, når som helst og av hvem som helst. De eldre finner det vanskelig å bli assosiert med kategorien "de andre" fordi disse har attributter som de ikke identifiserer seg med.

Ifølge Goffman (ibid) tror vi at personer med stigma ikke helt er menneskelige, og slike antagelser fører til at vi utfører en reell diskriminering som ganske effektivt kan redusere stigmatiserte livskvalitet og livsløpsmuligheter.

Uoverensstemmelser mellom virkelig og faktisk identitet kan føre til utestengelse fra ulike arenaer. Ved tilstedeværelse av potensielle stigma er det en risiko for at vi griper til kategoriseringer som ikke stemmer. Et stigma består av en relasjon mellom en attributt og et mønster, og handlingen de eldre deltakerne gjør i introduksjonen, altså den verbale vegringen, den er ikke naturlig, men kulturell, altså samfunnsdefinert. Og det er i de små dagligdagse hendelsene vi ser mønstre av skjebner og virkninger av samfunnssystemet på den enkelte (Goffman, 1992).

Når deltakerne vegrer seg for å identifisere seg selv som eldre eller senior, er det som Jenkins (2008) sier noe mer som er involvert, en historie, et kollektiv. Identitet er forholdet mellom det individuelle og det kollektive, det dynamiske prinsippet om likhet

og forskjeller. Identitet er vår forståelse av hvem vi er og hvem andre er, og andres forståelse av seg selv og av andre (oss). Jeg vil komme tilbake til dette senere.

4.1.4 Alderdom?

Først vil jeg fokusere på det jeg tolker som flere funn av vegring. Gjennom nesten hele feltarbeidet har jeg hatt en opplevelse av å jobbe i motvind. Alderdom har vært et tungt tema å jobbe med, mye fordi jeg følte og opplevde at jeg ikke fikk tak i det virkelig viktige, eller ikke kom backstage hos de eldre. Dette gjorde at jeg stilte spørsmål ved hele feltarbeidsteknikken min, var det noe jeg gjorde feil, spurte jeg feil informanter om feil ting, og på feil måte? Hva var det jeg ikke fikk tak i?

Jeg hadde en sterk opplevelse av noe taust og ordløst som jeg ikke helt klarte å gripe. Når jeg spør det jeg håper er åpne og nøytral spørsmål som «Hvordan forestiller du deg din alderdom», eller «hva er alderdom?» har det opplevdes for meg, feltarbeideren, som om jeg spør om noe de eldre ikke vil snakke om. Noe privat, noe som jeg må være forsiktig med. Jeg lærte raskt at jeg ikke skulle kategorisere noen direkte som eldre eller gamle, da dukket igjen det jeg ser som vegring opp, med et «jeg føler ikke jeg passer inn der» og relasjonen ble vanskelig.

Det slo meg raskt at alderdom i stor grad var kodet negativt for informantene mine. Vil det si at de også hadde visse forventninger til kurset og forestillinger om de andre deltakerne? Jeg spurte deltakerne på seniorkurset, hva er alderdom? Og de eldre sier at alderdom er

Alderdom er et tall, kommer an på ens egen helse.

Alderdom er det motsatte av ungdom.

Alderdom er siste del av livet.

Det definerer ...slutten på livet.

Alderdom er å bli pensjonist.

Med alderdom tenker jeg på den tiden da jeg er avhengig av hjelp utenfra.

Jeg spurte videre om hvordan de forestiller seg i så fall en dårlig alderdom, og da fikk jeg noenlunde like svar. De eldres forestilling om hva en dårlig alderdom er

Å være inaktiv.

(...)syk og avhengig av andre.

Jeg gruer meg til sykdom og avhengighet.

Et annet svar som gjentar seg når jeg spør hva de gruer seg til er

Savnet etter kollegaer og sosiale aktiviteter gjennom jobben.

Jeg er redd for å ikke være aktiv, bli fanget av godstolen.

Det synes som om de forestillinger de eldre har om hva alderdom er, henger sammen med hva de forstiller seg en dårlig alderdom er. De eldre har et kart over terrenget, hvor de forholder seg bare til enkelte av markørene, disse markørene er sviktende helse, avhengighet, slutten (dvs. døden?), savn, inaktivitet. Alle disse ordene gir meg konnotasjoner til tap og mangler.

Jeg opplevde at en kvinnelig kursdeltaker på 62 år åpnet seg om redselen for hva alderdommen kan bringe med seg av tap. Hun forteller at hennes ektemanns familiehistorie gjør at hun ser for seg en alderdom som enke, og at det er sårt å tenke på at hun og mannen kanskje ikke vil oppleve den sammen. Dette er tanker hun egentlig ikke vil tenke, "Det er jo ikke hyggelig å tenke på" sier hun.

Rolletap som ektefelle og det å bli ensom, syk og avhengig tolker jeg som grunnlag for vegringen, og dette gir jo en forståelse av hvorfor de eldre vegrer seg for å identifisere seg med alderdommen.

4.1.5 Den gode alderdommen

Jeg følger opp med spørsmålet «Hva skal til for at du får en god alderdom?», og får som svar at:

En god alderdom er for meg å få beholde helsen, få dele den med mannen min.

En god helse er helt avgjørende for en god alderdom, helse, venner og penger i den rekkefølgen.

God helse.

God helse, godt sosialt nettverk, givende hobby.

Å være frisk, å ha helsa, tenker jeg er en bra alderdom.

Alderdom er noe man selv gjør det til. For å oppnå en god en må jeg selv gjøre noe, ikke bare drømme om det.

Hva vil de så bruke sin pensjonstilværelse til?

Ser frem til god tid og samvær med barnebarn. (kvinne 50 år)

Mere omgang med barnebarn. (mann 63 år)

Ser frem mot å disponere tiden min selv. (kvinne 62 år)

Ut fra disse svarene tolker jeg det dit hen at god alderdom for de eldre er fravær av sykdom, og tid som de disponerer selv, helst sammen med barnebarn. God alderdom dreier seg om en tilværelse der de vesentlige behovene er tilfredsstilt (Daatland og Solem 2011). Men hva dette vesentlige behovet er, vil være kontekstuellet og subjektivt. Det som er en god eller en dårlig alderdom i dag kan ikke nødvendigvis overføres til neste generasjon.

4.1.6 Disponering av tid

Da jeg spurte hva alderdom er, var et av svarene jeg fikk at «Alderdom er en rolig fase, jeg ønsker ikke å planlegge de neste 20-30 årene tilfelle noe skulle skje spesielt i forhold til helsa.» Hun som sa dette var en kvinne på 62 år. Dette svaret og de gjentakende svarene om hva en god alderdom er og hvordan de forstiller seg å tilbringe sin alderdom har fått meg til å se på hvordan de eldre disponerer sin tid. I SSBs rapport *Seniorer i Norge* slås det fast at menn og kvinner over 67-79 år har om lag 8 timers fritid i løpet av en dag når man har ser bort fra tid som går med til søvn, personlig pleie, måltider, husarbeid og vedlikehold. Av denne fritiden bruker de ifølge SSB ca to og en halv time på å se tv, ca en time og tre kvarter på sosialt samvær (dette kan være både besøk eller

telefonsamtaler med andre), litt over en time på å lese aviser, ukeblad og bøker, en halvtime går med til idrett og friluftsliv og de bruker om lag en time og ett kvarter på aktiviteter som hobbyer, foreningsliv, gudstjenester og lignende (SSB 2010;51-52).

Denne tidsbruksundersøkelsen fra SSB er ikke delt på kjønn, noe som er viktig å være klar over, da ikke alle oppgaver og fritidssystemer er delt likt mellom kvinner og menn.

Aktiv 60 +, et prosjekt fra KUN senter for kunnskap og likestilling⁷, viser hvordan eldre over 60 år disponerer tiden sin. Det de ser er at det er relativt store forskjeller mellom kvinner og menn med hensyn til de fleste aktivitetene. Kvinner bruker mer tid på husarbeid og tv, mens menn bruker mer tid på fysisk aktivitet og friluftsliv, hagearbeid og annet husarbeid og datamaskin. De eneste aktivitetene som kvinner og menn bruker omtrent like mye tid på i løpet av ei uke er å handle mat og gå på kafé og aktiviteter i lag og forening. Vi ser også ut fra undersøkelsen at kvinner oftere passer barnebarna, men at det ikke er noen av kjønnene som i særlig stor grad passer barnebarn (Bylund 2014, MS).

De eldre i min undersøkelse svarer altså at en god alderdom er å bruke tid på barnebarn og hobby, men mye tyder på at dette ikke fyller opp en meningsfull hverdag. Stort sett alle barn over 1 år går i barnehage og skole. De har sin egen hverdag fylt opp med aktiviteter og familie. For å få en meningsfull hverdag ved pensjonering blir det viktig å planlegge alderdommen sin bedre, og kanskje mer realistisk enn det eldre gjør i dag. Finseraas et al (2009) fant at pensjonering ikke syntes å føre til umiddelbare endringer i kulturelle aktiviteter, heller ikke i feriereiser utenlands eller frivillig arbeid. NORLAG-undersøkelsen fulgte seniorer fra 2002 og i fem år og resultatet derfra synes å støtte tidligere funn.

4.1.7 Nestor eller senior? Vegringsmønsteret fremtrer

I samtaler med kurskoordinator på Nestor skulle denne vegringen igjen dukke opp. Denne vegringen opplevde Nestor som bedrift også. De het nemlig ikke Nestor første gang jeg var på besøk, men Norsk Senter for Seniorutvikling. Senteret var under mitt

⁷ <http://www.kun.nl.no/no/prosjekt/2014/aktiv-60-/>

første besøk i gang med en prosess om å bytte navn, slik jeg forstår koordinatoren var det utfordrende å tiltrekke seg nye og potensielle kunder under det forrige navnet.

Andre som også uttrykker det jeg tolker som en form for vegring er en lege ved en alderspsykiatrisk avdeling, legen sier at "pasienter innlagt ved avdelingen opplever det som en belastning å være innlagt på alderspsykiatrisk, og ikke på grunn av det psykiatiske, men fordi de er innlagt på alderspsyk, aldersgrensen 65 år, de gjenkjenner seg ikke i den kategorien".

En helsesøster ved seniorhelsestasjonen, et lavterskeltilbud til eldre og gamle, sender nå ut brev til 80-åringene med tilbud som samtaler og hjelp om tilrettelegging av hjemmet og forebygging av f.eks. fall. Helsesøsteren jeg pratet med sier at 40-50 % takker nei til dette tilbudet i dag. Hun forteller videre at de tidligere sendte de samme type brev til 70-åringene, så til 74-åringene og deretter 76-åringene uten å få tilbakemeldinger, derfor hevet de aldersgrensen til 80 for fire år siden og nå får de positive svar. Hun mener det kan være ekstremt viktig å få kontakt med de som er eldre og gamle slik at de kan forbygge eventuelle uhell, men at dette er det få som er interessert i, "da det ikke gjelder akkurat dem" (les: de eldre og gamle).

4.1.8 Fra senior til gladdans

Andre steder jeg opplever det jeg tolker som vegring er når jeg går på seniordans, der møter jeg mange flotte gamle damer som møtes for å danse ukentlig. Det er av ulike grunner ingen menn som deltar, uten at det hindrer de gamle damene fra å danse. Vi blir delt inn med blå og røde bånd og samler oss i par. Vi danser, ulike danser, beveger oss til musikk og jeg opplever som danseentusiast at dette er jo like gøy som å danse med jevnaldrende ute i festlig lag, eller hjemme i egen stue. For min del forsvinner alderen og det er aktiviteten som står i fokus. Jeg snakker med instruktøren og hun forteller meg at de skal skifte navn fra seniordans til gladdans. De får ikke folk til å stille opp, de får ikke tak i menn og klarer ikke å tiltrekke nye danseløvere. «Ved å fortsette å hete seniordans mister vi medlemmer, eller sliter med å rekruttere nye».

I holdningene ligger forventninger og forestillinger som kan prege dem som blir berørt. Den positive vil leve opp til forventningene mens den negative kan påvirkes i negativ retning. Erving Goffman (1963) 2005) har skrevet om prosesser som resulterer av

stigmatisering der synlige spor av aldring kan framstå som synlige tegn eller stigma som utløser nedvurdering av andre. Disse holdningene blir internalisert og man identifiserer seg med dem. På kulturhuset satt jeg og noen gamle damer rundt et kafébord og drakk kaffe, jeg lurte da på hvor ektemennene er? Jeg får som svar fra en dame at mannen hennes knapt tør å hente henne her, "Han er redd for å bli smittet" sier hun. «Av hva da?» spør jeg.

Jo, han vil ikke smittes med å være gammel og ifølge han er du er gammel når du kommer hit! [hun ler] Han står så vidt i vestibulen og tar jeg lengre tid enn 5 minutter blir han sur, for hva om gutta fra laget ser han her."

De gamle damene rundt bordet morer seg på denne ektemannens bekostning, og lar det skinne igjennom at tilbudene her og stedet gjør deg ikke gammel. Her holdes man i aktivitet, man fornyer kunnskap, skaper nye og viktige vennskapsbånd. Goffman mener stigmasymboler kan smitte, en kan bli smittet av å være sammen med de man anser som stigmatiserte.

Igjen ser jeg denne vegringen mot å være eller bli gammel i ektemannen. Samtidig snakker en annen dame om hvordan hun slåss med mannen sin om bruken av høreapparat, "han nekter å bruke det." Dette kan jo helt sikkert flere kjenne seg igjen i, jeg tror jo ikke at de aller første grå hårene blir ønsket velkommen, eller de første antydningene til rynker. Og det er jo bare å ta en titt i et hvilket som helst ukeblad så får man råd om hvordan man kan utsette, eller gjemme, eller hindre at alderen setter synlige spor. Et høreapparat er et symbol, og ved å ta på seg høreapparatet blir fasaden en annen, uansett hvor lite apparatet er. Identitet konstrueres rundt likhet og ulikhet og vår forståelse av hvem vi er og hvem vi ser oss som like og annerledes enn (Jenkins 2008). De eldre introduserte seg med trykk på at de ikke ser seg som like gamle. De ser på alderdom som slutten i motsetning til begynnelsen på en fri fase i livet, de sammenligner en dårlig alderdom med sykdom og avhengighet og ser frem mot å bestemme over tiden selv. Mennesker som jobber med gamle og eldre ser det jeg tolker som en vegring mot å være nettopp gammel og eldre. De ser seg ikke som en del av kategorien. Og ektemennene til damene på Kultursenteret tror de kan bli smittet og ønsker ikke å bære synlige tegn eller delta i aktiviteter.

4.2 Omsorgsboligen

Verdighetsgarantien ble skrevet inn i lovverket i 2010 og baserer seg på at "den enkelte skal få en verdig alderdom og gis muligheten til en livsutfoldelse i samsvar med den enkeltes muligheter og grunnleggende behov [...] som variert kosthold og forsvarlige boforhold [...] og muligheten for en meningsfull alderdom".⁸

I sin diskusjon rundt alderdom i Norge skriver Daatland og Solem at «Hjemmet blir rammen for minner, livshistorier og en sosial identitet» (Daatland og Solem 2011). Hva med da de som bor i omsorgsbolig, hvor hjemmet også er en arbeidsplass? Jeg knytter de eldre sin vegring mot alderdom opp mot empirien jeg fant i omsorgsbolig, da spesielt opp mot ensomhet, avhengighet og skrøpelighet.

4.2.1 Frivillig i omsorgsbolig

I programmet «Brenner», sendt 5. desember 2013 på NRK, ble en fengselsprest spurt om innsatte i fengsel er de mest utstøtte i Norge. Svaret lød "Ja, vel, hvis ikke du havner på aldershjem." Nå har ikke jeg vært på aldershjem, men som del av feltarbeidet har jeg jobbet som frivillig ved en omsorgsbolig i tre uker. Omsorgsboligen var jo også et godt innkikkspunkt for meg der jeg kunne observere eldre og gamle.

En omsorgsbolig er en bolig som er tilpasset orienterings- og bevegelseshemmende og fysisk tilrettelagt primært for eldre slik at beboere etter behov skal motta heldøgns pleie, assistanse og omsorg⁹.

Personalet satte meg i kontakt med beboere de mente hadde godt av sosial kontakt, av dem jeg traff velger jeg å fortelle om tre damer, frøken Eriksen, fru Reiersen og fru Bastiansen.

Frøken Eriksen sitter i rullestol etter et slag. Hun er i 60 årene og hadde bodd på senteret i noen år. Hun var den første jeg var på besøk hos, og siden hun sitter i rullestol var det få av personalet på jobb som hadde mulighet til å ta med henne ut på tur. Så mitt

⁸ http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/lover_regler/forskrifter/2010/Forskrift-om-en-verdig-eldreomsorg-verdighetsgarantien.html?id=624655

⁹ http://www.regjeringen.no/upload/HOD/Vedlegg/Rundskriv_KTA/Rundskriv%20I-27_97.pdf

tilbud om tur ut var etterlengtet. Vi var ute på tur rundt omkring i nabolaget og til sentrum for ulike gjøremål, handle knapper eller kjøpe is og sitte i solen. Med en is i hånden og solen i ansiktet spør jeg om hun trives? Frøken Eriksen forteller da om at hennes søster er hennes eneste sosiale kontakt utenom personalet ved omsorgsboligen, ”på kvelden er jeg jo helt alene”. Hva med de andre beboerne da, spør jeg? ”Det er lite kontakt mellom oss, jeg er jo så tung å dra rundt på.” Frøken Eriksen er ingen liten dame, og klarer ikke å ta seg rundt på stedet på egen hånd. Det kan være vanskelig å se forbi hennes fysiske til dels store utfordringer. Så trives du her da? ”Nei, men jeg har ingen andre steder å være heller.”

Fru Reiersen og fru Bastiansen klarte seg selv, men kronisk sykdom gjorde det utrygt å bo hjemme. Disse to fruene tilhører kategorien eldre, henholdsvis i slutten av 60-årene og midten av 70-årene.

Mitt første møte med fru Reiersen var på besøk hos henne i leiligheten. Der var alt slått av; lys, tv, radio. Hun satt i stillhet og gjorde ingenting. Da jeg spurte hva hun holdt på med sa hun ”ingenting”. Vi snakket etter hvert sammen om løst og fast, vær og vind. Jeg komplimenterte henne for plantesamlingen og fikk som svar at ”den var av plast”, jeg kommenterte noen strikkeblad, det hadde hun sluttet med. Vi snakket om hytteliv, der var hun ikke lengre. Her var det jeg som var pådriver, fru Reiersen selv hadde selv ingen spesifikke ønsker på hva vi skulle finne på. Så selv om vi var ute noen turer var vi mest inne hos fru Reiersen og pratet. Fru Reiersen avbrøt også vår relasjon ved å slutte å åpne døren og ikke ta telefonene. Mitt og personalets inntrykk var at det ble for slitsomt for henne. Men før vi kom dit spurte jeg henne om hun trivdes? Svaret var et klart ”nei,” og da jeg spurte hvorfor svarte hun ”det er ingen omsorg her, det er det samme hver dag”.

Slik jeg forsto fru Reiersen hadde ingen forklart henne hva slags sted dette var. Hun som klarer seg fint selv fysisk skulle jo ha alle forutsetningene for å leve et aktivt og innholdsrikt liv. Jeg ser at du som eldre er prisgitt deg selv og egen stå-på-vilje. Jeg opplevde fru Reiersen, frøken Eriksen og fru Bastiansen som svært ensomme, de har lite sosial kapital via familie og nettverk, og nettopp det å bli anerkjent som jevnbyrdig styrker selvfølelsen og står sentralt i identitetsutformingen.

Jeg syntes det faktisk var ganske trist å jobbe på denne omsorgsboligen. Jeg var dessverre vitne til hva jeg kan kalle baksnakk av beboere av andre frivillige og personalet. Dette er ikke noe jeg vil bruke mye tid på, bare at det er trist å oppleve at profesjonelle og frivillige i sitt møte med meg velger å omtale beboere på en negativ måte. Jeg var heldig nok å møte på fru Bastiansen før jeg hørte den negative omtalen så jeg hadde allerede et meget positivt inntrykk av henne.

Fru Bastiansen er avhengig av oksygentank og følte seg bundet til stedet. Hun hadde også en meget sterk karakter og en rett-frem-holdning som jeg syntes var forfriskende. Hennes interesser for dyr og dyrehold var en utfordring for stedet, men hun og jeg kunne prate om katter, fugler og hunder i timevis. Denne konflikten mellom fru Bastiansen sitt ønske om kontakt med dyr var grunnen til personalets frustrasjon og baksnakkingen av fru Bastiansen, som nyansatt eller ny frivillig kan det jo så alt for lett skje at man velger å høre på hva de kjente sier før man selv har rukket å få danne seg sin egen mening. Jeg og fru Bastiansen satt ute og drakk kaffe på terrassen og da jeg spurte om hun trives sier hun, "Nei, unner ingen å bli gammel slik som meg... Livet er slutt".

Jeg var oppriktig overrasket over mine egne funn og observasjoner, og ikke på en positiv måte. Da jeg hadde intervjuet enhetsleder og spurt om jeg kunne jobbe frivillig på stedet var mine forestillinger om stedet noe ganske annet en det jeg fant. Omsorgsboligen lover ut fra hva jeg hørte i mine samtaler med enhetsleder og sin profil på nettet, dagaktiviteter for alle, at stedet er et sosialt treffpunkt. De tilbyr hjelp til egenomsorg, sosial støtte og aktivisering til økt livskvalitet. Det blir lovet turer ut, humor og aktiv tilstedeværelse. Stedets hjemmeside er også preget av fargerike bilder av natur.

I stedet fant jeg tomme korridorer, lite fellesskap, baksnakkelse av beboere og ensomme og trist eldre damer. Dette kan selvfølgelig sette i sammenheng med ferieavvikling og hvem jeg ble tildelt. Men siden disse damene allerede "trengte sosial kontakt" var ikke deres situasjon et produkt av denne sommerens ferieavvikling.

Enkeltmennesket er i stor grad et produkt av hvilke relasjoner det har til andre. Jeg lurar i denne oppgaven på om damene fra omsorgsboligen er frarøvet en dialogpartner som speiler dem som noe annet at de er gamle og skrøpelige.

Jeg jobbet også som frivillig på Dagsenteret, dette er et tilbud for hjemmeboende eldre som har behov for sosial kontakt eller et avlastningstilbud for pårørende. Her observerte jeg daglige rutiner, og tilbudet brukerne fikk var heller dårlig, etter min mening. Dagen begynte med kaffe/te og høytlesning av avis i gruppe. Da kunne de også holde på med håndarbeid hvis de ønsket det. Så var det lunsj før man igjen satt rundt samme bord og gjorde stort sett ingenting. Mange av brukerne lider av ulike typer og grad av demens. Jeg tror ikke demens er noen hindring for et høyere eller mer utfordrende aktivitetsnivå enn felles høytlesning, og omsorgsboligen lover humor og turer ut, samt aktivisering til økt livskvalitet.

Rutinene på omsorgshjem og dagsenter var også veldig vanskelig å bryte opp, jeg snakket med flere og tilbød aktiviteter. Flere ville heller sitte der de satt og ventet på maten, enn å finne på noe eller benytte seg av tilbudet om å gjøre noe. Når Daatland og Solem (2011) sier at en god alderdom er å få tilfredsstilt de vesentlige behov, er det rimelig klart for meg at damene jeg møter her ikke får tilfredsstilt sine. Om det er av eget valg eller om det skyldes at personalet ikke bistår (og her tillater jeg meg *et moralsk standpunkt*) bør i hvert fall kommunikasjon om dette være på plass. Beboere og brukere avspises med så lite og ser ut til å godta det. Det skal så lite til, en person som ser individet, som spør hva er viktig for en, som ser forbi skallet og speiler deg som helt menneske og ikke ut fra en ufullkommenhet.

4.2.2 Omsorgsboligen som forestilt fellesskap

Hvem vi er, er direkte lenket opp mot hvem andre tror vi er. Barth (1994) mener problemet med forestilte fellesskap er at folk forestiller seg grupper på denne måten ved å tilskrive dem egenskaper, homogenisere og essensialisere dem. Slik skapes en fiksjon som får konsekvenser, uten at gruppen nødvendigvis får disse egenskapene som blir forestilt. Det er et poeng for Barth at vi ikke må fokusere på fremmede i konstruksjonen av grenser, men på de nære andre. Her ved omsorgsboligen bidrar personalet til at gruppen på dagsenteret blir en homogen gruppe som må ivaretas, og selvfølgelig skal den det. Men det behøver ikke å gå på bekostning av et mer variert tilbud som man jo har lovet? Et tilbud som faktisk tar de eldre demente på alvor og ikke reduserer de til stereotypi, eller sørger for at damene får en opplevelse av å være mer enn bare sitt ytre. I sin hverdag på omsorgssenteret og dagsenteret er de ikke der som mennesker og

enkeltindivider, hver enkelt av dem blir først og fremst definert som gammel med tilhørende konnotasjoner. Blir brukerne av omsorgsbolig bare behandlet ut fra én status i sitt repertoar? Slike kategoriseringer kan produsere store konsekvenser.

Den som opplever undertrykkelse hindres ikke bare fra å framvise sin identitet, undertrykkelsen reduserer også deres kjennskap til hvordan andre opplever deres identitet. Hver enkelt kan komme til å føle seg alene om sin opplevelse av å høre til en gruppe (Barth 1994).

4.2.3 Stigma

I oppdagelsen av vegring hos de eldre på seniorkurs, hvor det fantes en diskrepans mellom deres virtuelle og faktiske identitet, oppsto min antagelse om alderdom som et potensielt stigma. Kan jeg her se alderdom som et reelt stigma? Det er denne forestillingen de eldre på seniorkurs ønsker å distansere seg fra. Rent definisjonsmessig tror vi ifølge Goffman at en person som innehar et stigma ikke fullt ut er menneskelig, og ut fra en slik forutsetning diskriminerer vi, utilsiktet eller utilslørt. Slik reduseres livsmulighetene for de stigmatiserte, de tilskrives visse egenskaper og gjerne flere, alt på bakgrunn av en ufullkommenhet.

Anerkjennelse er viktig for vår forståelse av oss selv. Taylor (1994) sin tese er at vår identitet er formet av anerkjennelse eller mangel på sådan. Personer eller grupper av mennesker kan ta alvorlig skade hvis omgivelsene speiler dem i et negativt, nedverdiggende bilde. Taylor går så langt at han sier det er en form for undertrykkelse som fører til en internalisering av underlegenhet.

Jeg jobbet frivillig under ferieavvikling og jeg ble satt i kontakt med de beboerne personalet mente trengte sosial kontakt, men jeg tror det jeg observerte var gjengs for stedet. Det var også noe med det tause, det usagte, det var stemningen på stedet. Jeg møtte få pårørende gjennom mine uker der, og det var lite sosial kontakt mellom beboerne. Aktivitetstilbudet var sparsomt. Det var kafeteriaen i bygget som var en møteplass noen timer mellom lunsj og middag.

Inntrykket jeg sitter igjen med fra de tre ukene hvor jeg jobbet frivillig, er at begrepet omsorgsbolig kanskje ikke alltid gir konnotasjoner som stemmer overens med hva som forventes av et sted med omsorg i tittelen. Jeg observerte lite omsorg, det var dårlig lagt

til rette for sosial kontakt. Det var ingen kontinuitet i hvor beboerne ble plassert. Fysisk friske fru Reiersen bodde ved siden av sterkt pleietrengende pasienter. Det framsto som trist og tomt.

Er du eldre eller gammel, og ikke kan bo hjemme, tror jeg det er lett å bli dradd inn i det negative bilde av de eldre som hersker på senteret. Holdningen i huset føres over på deg. Jeg observerte ingen glede. Hvorfor de ikke trivdes varierte fra ensomhet eller kjedsomhet til sykdom.

De eldre fra Nestor sine introduksjoner, som viste meg at ingen ville definere seg som eldre, virket mer enn forståelig på det aktuelle tidspunktet i feltarbeidet. Når jeg spurte de eldre deltakerne på seniorkurset hva de gruer seg til når de forestiller seg egen alderdom, var det nettopp sykdom og avhengighet av andre som gikk igjen som svar. Alderdom og det å bli gammel er noe vi må grue oss til.

Men det var ett unntak, fru Iversen på 90 år, som jeg møtte på Dagsenteret. Hun var dårlig til bens, klar i toppen og aktiv på tross av sine fysiske begrensninger. Hun bodde hjemme, fikk besøk, dro på besøk, lagde mat, ringte venninner. Som hun sa, "Gjør ikke jeg noe, så skjer det jo ingenting! Må jeg bruke penger på taxi for å komme meg steder, gjør jeg det, det er det jo verdt." "Jeg vil ikke stoppe opp", var noe hun sa og jeg opplevde at det var akkurat det fru Reiersen, fru Bastiansen og frøken Eriksen hadde gjort. Fru Reiersen spesielt hadde stoppet opp, sluttet å leve eller ventet på døden. Jeg hjalp også fru Iversen med innkjøp av dagligvarer og da sa hun "Maten der oppe er jo et kapittel for seg selv, jeg har heldigvis mulighet til å lage selv." Hadde fru Iversen funnet "nøkkelen"?

4.3 De gamle damene på Kultursenteret

Aldring har opptatt menneskeheten til alle tider og mange leter og har lett etter nøkkelen til en vital alderdom. "Vellykket alderdom krever noe av deg" (Hillston et al 2005). Så langt i feltarbeidet hadde jeg vært på to seniorkurs og jeg hadde jobbet frivillig i omsorgsbolig. I tillegg hadde jeg samlet mediaklipp om det jeg vil kalle alderdomsdiskursen, og jeg begynte å få et temmelig mørkt bilde, kun utfordret av fru Iversens optimisme.

Så møtte jeg opp på Kultursenteret og fikk det Kirsten Hastrup kaller en aha-opplevelse og Ingrid Rudie kaller en punktering. I feltarbeid som deltagende observasjon er det to velkjente mekanismer som styrer oppdagelsen og forståelsen, det ene er kontekstualisering, og det andre er kontrast. Det som oppleves interessant oppdages ofte på grunn av en slående kontrast til ens egen logikk (Rudie 1995). Jeg vet at et Kultursenter og en omsorgsbolig ikke er det samme, men når jeg sier tidligere i denne teksten at i omsorgsboligen lå det en spesiell stemning over stedet, opplever jeg det samme her, bare med positivt fortegn. Kultursenteret har et variert aktivitetstilbud, her kan man synge, danse, bokse, trene, gå på forelesninger i regi av pensjonistuniversitet, drive med revy, melde seg som frivillig, lære språk, dataferdigheter, konserttilbud, lyrikk og reiseklubb m.m.

Jeg deltok på flere arrangementer i regi av kultursenteret. Jeg syntes spesielt forelesningene til pensjonistuniversitetet og seniordansen jeg har nevnt tidligere var artig. Sikkert fordi jeg der opplevde at alder, både min og de andre deltakernes, ikke betydde så masse.

"Avisopplesning, andakt og bingo er ikke toppen av underholdning" sier fru Andersen "og her ved kultursenteret har de funnet ut av nettopp det". Her møter jeg tilsynelatende friske, oppegående, kloke, aktive mennesker. Jeg har spesielt snakket med to av disse gamle, fru Andersen på 80 år og fru Carlsen på 90 år.

Disse to fruene har vært svært viktige for mine egne forestillinger om alderdom, og jeg tror vi alle kan lære noe av dem. Det som jeg først og fremst lærte av disse damene er ikke så mye hva de har sagt, det er i observasjon av dem. Jeg har fått lov til å få et innblikk i deres levde liv. Jeg ser at det at det å bli gammel kan være det som Gunnar

Asbjørnsen (2012) med rette kaller livsmulighetenes fase. Her reiser både fru Andersen og fru Carlsen, innenlands som utenlands, de holder seg aktive både i kropp og sinn, de engasjerer seg politisk, de jobber begge to frivillig. De engasjerer seg i byen og kultursenteret. De er på ingen måte skrøpelige eller til overs. Hjemmene deres bærer preg av historier og familiebilder, med barnetegninger og et aktivt liv både innenfor og utenfor hjemmets fire vegger. Og dette uten at de reduseres til en stereotypisk "på tross av alder" kategori, slik media gjerne framstiller gamle som gjør noe sprekt eller lærer noe nytt eller reiser på interrail.

Jeg har tidligere beskrevet hvordan jeg i intervjuene følte at jeg buttet mot noe usagt, opplevde motstand og noe lukket, som man ikke kunne snakke om. Mine møter med disse to fruene bærer preg av åpenhet. Hadde jeg omsider kommet backstage, eller var det faktisk det at det vi snakket om ikke lenger vekket samme motstand hos dem? De som ifølge både kronologiske og utseendemessige markører er gamle, virker som de som har minst i mot det. Når jeg spør om de er gamle, opplever jeg ikke at noen tar dette som en fornærmelse. Fru Andersen mener det er

...fint å bli gammel, man ser de lange linjene og samler seg erfaringer. Selv om jeg har ganske beskjeden pensjon sørger jeg for å få det sånn som jeg vil ha det og det synes jeg er praktfullt.

Fru Carlsen referer bare til sin fødselsattest og sine 90 år. Selv har fru Andersen vært alvorlig syk og har som hun sier "lært meg å leve i nuet" og mener at

...å fokusere på sykdom og skrøpelighet er det ingen vits i, du vet ikke hva du snakker om før du opplever det. Vi er så privilegerte og er stor sett så friske her til lands. Den farligste av alle sykdommer for gamle er ensomhet.

Disse to fruene har mistet nære familiemedlemmer og opplevd stor sorg. Fru Carlsen er enke, og føler hun mistet mye av den sosiale kontakten gjennom mannens bortgang og det å slutte å jobbe. Hun har opplevd å miste venner og kjent ensomhet på kroppen.

Jeg innser at jeg er heldig som er frisk, men ofte er jeg ensom, alle mine venner er døde og selv om jeg har fått nye venner, savner jeg de gamle vennene mine.

De har opplevd alt det de eldre deltakerne på seniorkurset ser for seg i sine forestillinger om en dårlig alderdom og aspekter ved den de gruer seg til. Dette har de opplevd og overlevd. Men ingen av disse erfaringene har stoppet fruene fra å fortsette å leve. Som fru Carlsen sier,

Jeg har jo ansvaret for min egen tilværelse, Jeg har derfor sagt ja jeg til de tilbudene som har kommet, så jeg jobber litt, jeg reiser, ofte alene, og er aktiv i organisasjonsarbeid.”

Fru Andersen mener det er forsvinnende få eldre som jobber frivillig.

Jeg har jo måtte finne min egen vei, mistet jo deler av min identitet da jeg pensjonerte meg for å nesten 20 år siden, det er jo tragisk når man mister seg selv fordi man ikke på forhånd har gjort seg klar for pensjonstilværelsen. Mitt tips er å leve i nuet, mange lever på fortiden og er redd for fremtiden og frykt er nedbrytende.

Når Daatland og Solem (2011) skriver at hjemmet er viktig for ens sosiale identitet, ser jeg dette i sammenheng med damene fra omsorgsboligen, som alle har flyttet til omsorgsboligen og finner det utfordrende å skape et nytt hjem. Disse fruene her bor hjemme hos seg selv, og selv om fru Andersen har vært syk over en lang periode, har ikke disse damene noen kroniske lidelser som de fra omsorgsboligen. Det er altså noen ulikheter mellom dem.

Det som likevel er den største forskjellen er det sosiale, disse damene er ikke ensomme. De innehar en sosial kapital, de har familie i umiddelbar nærhet og de er sosiale med andre. Dette gir dem også en følelse av å være noen, en symbolsk avkastning. De bruker også sin kulturelle kapital i form av utdannelse og interesser i sitt frivillige arbeid og organisasjonsarbeid. De oppsøker aktiviteter selv om det ikke alltid er lystbetont. Fru Andersen kaller seg lat og sliter med å motivere seg til trening, ”Men trening er en av de tingene jeg helst vil slippe, men som jeg rett og slett bare må gjøre for helsen sin del”.

En undersøkelse som er gjort om livsløp, generasjon og kjønn (SSB og NOVA 2007) viser blant annet at ensomhet er mest utbredt i de eldste aldersgruppene, og at tre ganger så

mange av dem som opplever at de har dårlig helse også opplever ensomhet (NOU 2011:11).

4.3.1 Mulighetenes livsfase

Som nevnt over kaller Asbjørnsen (2011) seniorårene for mulighetenes livsfase. Han mener at eldre bør være forutseende, og at valg av livsstil i vid forstand ennå kan påvirke aldersforandringene. Flere forandringer kan man bremse eller forsinke, dessuten kan man takle dem fornuftig når de innfinner seg. Arvematerialet, vårt genetiske utstyr, har betydning for aldersforandringenes opptreden og hvor lenge vi faktisk lever, den andre faktoren er ytre påkjenninger, hva vi utsetter oss selv for gjennom et forhåpentligvis langt liv. Primære aldersforandringer representerer det minimum av forandringer det er mulig å få, om man lever etter alle kunstens regler. De kommer til oss alle bare vi blir gamle nok. Det skjer langsomt over mange år og lar seg ikke bremse.

Med enkelte unntak vil våre organer og deres funksjoner bygge seg opp gjennom barndom og ungdom for å nå sitt høyeste nivå i 20-30-årsalderen. Deretter er vi stabile noen år, og så følger en lett synkende fase som varer til bortimot 60-årsalderen. Herifra avtar den gjennomsnittlige funksjonsevnen raskere, men med stor variasjon fra organ til organ. Det er også bemerkelsesverdig at forskjellen på folk gradvis begynner å øke i denne alderen. Aldri er forskjellene mellom mennesker større enn når vi blir gamle (Asbjørnsen 2011). Dette står i sterk kontrast til bildet media fremviser.

De fleste mennesker i 60-70 års alderen er velfungerende i dagliglivet. De merker lite til aldersforandringene, funksjonsreduksjonen har foreløpig bare skjedd i reservekapasiteten, den kapasiteten vi ikke bruker til daglig, men som vi har tilgang til når situasjonen krever det. For 80-90 åringer er reservekapasiteten betydelig redusert, men den kan økes i flere organer ved trening av muskelstyrke, balanse og utholdenhet. En del reduksjoner kan også kompenseres ved bruk av hjelpemidler som lesebriller, høreapparat og spaserstokk. Det er en stor fordel å drive med fysisk aktivitet, og å holde kontakt med familie og venner. Dette styrker både fysisk og mental aktivitet (Asbjørnsen, 2011).

Det som er det sentralt i alderdomsprosessen at man møter mer sykdom med mindre ressurser. Peter Hjort er overbevist om at det viktigste stikkordet for eldre og nøkkelen til et godt liv er aktivitet. Han mener at passivitet er den alvorligste av alle risikofaktorer for eldre, alvorligere enn både høyt blodtrykk og høyt kolesterol. Dette krever planlegging slik at man ikke roter seg bort (Hjort 2010)

En samtale med Fru Andersen om hennes søster viser hvor stor forskjell det kan bli.

Jeg har en eldre søster, hun og jeg har alltid vært svært ulike. Jeg har vært ute, på tur så lenge jeg kan huske. Jeg fikk også være med min far på arbeid, mens min søster har vært inne, hun var sammen med mor og lagde mat og broderte. I dag sitter hun på sykehjem med en alvorlig demensdiagnose, husker meg knapt, og er svært redusert fysisk, mens jeg selv med mine fysiske plager klarer meg alene, i egen bolig, er aktiv både fysisk og psykisk. Jeg prøver fortsatt å lære nye ting og å utvikle meg. Jeg vil ikke visne hen i det "drivhuset" slik min søster gjør.

4.4 Offentlige framstillinger av eldre og alderdom

Kall oss ikke stakkarslige, det er tapre vi er, skrev Halldis Moren Vesaas på sine eldre dager. Fru Andersen og fru Carlsen er krasse i sine meninger om hvordan media fremstiller alderdom og det offentlige, fru Carlsen sier at

vi er ingen homogen gruppe, økonomi og helse er melkekuer, vi slutter absolutt ikke å fungere som oppegående mennesker bare fordi vi fyller 60, som man av og til får inntrykk av.

Og fru Andersen følger opp med at

det er meget ensporet og viser ikke mangfoldet blant oss, mytene om alderdom er mange, som denne eldrebølgen, som er meget negativt ladet ord. Alderdom og gamle er ingenting å være redd for, medias fremstilling av det negative dominerer folks tanker.

Aldring er en naturlig og universell prosess som berører alle mennesker. Det å eldes er et grunnleggende trekk ved tilværelsen og dermed også noe alle må forholde seg til. Det har gjennom tiden vært forskjellige oppfatninger og holdninger om eldre og aldring. Mens Platon skrev om alderdommen som en fase preget av visdom, skrev Aristoteles om alderdommens skavanker, og med den moderne medisin kom tilbøyeligheten til å se på aldring som en sykdom. Nettopp dette bildet av den gamle som skrøpelig og svekket har slått sterke røtter og blitt et fortrekk ved det moderne samfunn (Daatland og Solem 2011).

4.4.1 Medias forestilling av alderdom

Jeg knytter vegring opp mot kategoriseringen og stereotypifiseringen som oppstår i media, som har en avgjørende rolle i å formidle kunnskap og meningskonstruksjoner. I Marianne Gullestads bok *Det norske sett med nye øyne* (2002), hevder hun at den som vil forstå den politiske debatten og meningsdannelser rundt innvandring må man være spesielt opptatt av medias rolle. Jeg mener at dette også må gjelde alderdom og medias fremstilling av den.

Medias forestilling om alderdom slik denne uttrykkes i den offentlige debatten forsterker bildet av gamle som noe negativt og er derigjennom også med på å lage et

skille mellom "oss" og "dem". Sensasjonsoppdrag om alderdom og sykdom eller spinkel økonomi preger dagens nyheter både i kulørt og tabloid presse. Bildet som formidles av gamle og forestående alderdom i offentlige diskurser og politiske debatter kan gi gamle en sosial posisjon som nedvurdert og skrøpelig, dette kan igjen føre til en nedvurdering og diskriminering av eldre og gamle. Jeg har gjennom feltarbeidet samlet meg opp en samling artikler, her er noen eksempler fra tv, papiraviser og nettaviser.

Skrøpelighet

"Per 75 har ikke dusjet på et halvt år, venter på sykehjemsplass, sitter i stol hele døgnet og må gå på do i stua." TV2.no,

"Får ikke sykehjemsplass. Eva (86) er nesten blind, hun kan verken spise, stelle seg eller stå opp selv. Men sykehjemsplass får hun ikke." DT.no, 05.09.2013.

"Får ikke nok mat på sykehjem." Klassekampen 25.07.2013.

"På sykehjem i Norge blir man ensom og forlatt. Pasientene blir behandlet som barn og noen ganger dyr, de får ikke spise det de vil og ikke får de sove og være våkne når de vil. De blir tvangsført med sovemedisin." Forbrukerinspektørene, NRK. 28.03.2012.

Økonomi

"Dette må du sjekke, nye regler TRUER din pensjon" Dagbladet, 03.11.2012.

"Se lista over pensjonsfellene, PENSJONSSJOKK for kvinner!" Dagbladet, 08.03.2013

Avstand

"Disse må ta regningen for eldrebølgen" Aftenposten, 12.08.2013

"Frykter fattigboom med eldrebølgen. Eldrebølgen kan føre til enda flere fattige unge og barn, frykter samfunnseksperter." Nrk.no/ostfold, 29.11.2013.

Ungdomsidealisering

"Jeg lurer bare på hva slags idealer man er ute etter å dyrke i dette samfunnet, hvis det ikke skal være lov å eldes" Magasinet, lørdag 21. september, 2013.

"Vil 50 bli de nye 30...hvor lenge er vi ungdommer" Dagbladet.no, 20.07. 2009.

På tross av alder

”Sigurd (83) Har trent tre ganger i uken – I 17 ÅR!” BODØ NU 15 mai 2014.

4.4.2 Fremstilling av en ”eldrebølge”

Den brede omtalen i media av pensjonsreformer, «eldrebølge» og politiske partiers kamp om å være best i valgkampen på sykehjemsplasser og eldreomsorg, har ført til en bred, men ganske ensidig framstilling av eldre og alderdom som problematisk. Den politiske debatten i valgåret 2013 dreide seg mye om eldreomsorg, alderspensjon og hvilke utgifter som skal dekkes når man skal finansierer den såkalte truende eldrebølgen. En rask gjennomgang av de ulike partienes valgprogram viser at det er stor politisk enighet om økonomisk trygghet i alderdommen og sikring av god eldreomsorg. Veien dit er de litt uenige om, og også om hvem som skal betale for det. Men igjen reduseres eldre til to kategorier, en utgiftspost og noen som må ivaretas.

Ofte fremstilles de demografiske endringene vi går i møte som en ukontrollert eldrebølge. Det utvikles kriseperspektiver på pensjonssystemer, arbeidskraft og mangel på helse- og sosialpersonell og det utarbeides dramatiske framskrivninger av sykdomstilstand og omsorgsbehov i befolkningen. Den såkalte eldrebølgen blir i midlertidig krevende nok om vi ikke svartmaler den. Den nye seniorgenerasjonen vil som sagt ha flere ressurser å møte alderdommen med. De har bedre økonomi, høyere utdanning og bedre helse enn tidligere eldre generasjoner. Undersøkelser viser også at flere eldre vil ha noen å bo sammen med i årene som kommer. En 80-åring i 2030 blir sannsynligvis ikke det samme som en 80-åring i dag. I framtidsplanleggingen bør en på denne bakgrunn ikke bare framskrive problem- og sykdomsbildet, men også ta utgangspunkt i de ressursene den eldre befolkningen vil ha og legge opp til at den blir tatt i bruk (NOU 2011:11).

Ved at vi til stadighet hører og leser om de negative sidene vedrørende alderdom, blir det etter hvert til en beskrivelse for kategoriene eldre og gamle og samtlige som faller innunder blir stemplet som svake, passive, syke og avhengig. Å bli gammel er å skifte sosial rolle og posisjon, og her ligger det et sett med forventninger og begrensninger i det sosiale rom. Medias stereotypiske forestillinger om avhengighet og skrøpelighet, helsekø og sykdom kontrastert mot forherligelse av ungdom, speiler ikke alle aspektene

ved alderdom, for ingen er bare gammel, eller syk, eller kvinne. Man er samtidig også kjæreste, mor, venninne, kompis, bestefar, politiker, bergenser osv.

4.4.3 Fryst bilde av alderdom

Marcel Proust (i Muller 1996) har på en innsiktsfull måte skilt språket eller begrepet fra ikonet som to måter å forholde seg til verden på. En kan tenke seg at en ser en gjenstand for aller første gang. For hver gang en ser gjenstanden de påfølgende gangene, ser man den fra en litt annen vinkel., Slik danner vi oss et annet bilde enn gangen før. Disse bildene legger seg så over hverandre, tenk på en rekke av bilder bakover som er litt ulike fra hverandre fra det tidspunktet da vi tok det første bildet. Så lenge vi knytter gjenstanden til slike bilder, så lever alle variasjonene av gjenstanden i oss. Men når vi knytter gjenstanden opp mot et begrep, så ender vi opp med én versjon av gjenstanden, et fryst bilde og alle de andre bildene forsvinner, gjenstanden får en fast form innenfor en fast ramme, den blir en ting som holdes fast og plasseres ved at vi observerer den, entydig, utenfra (Muller 1996:227).

Massemedia gjør det mulig for en privatperson å transformeres til en offentlig. Når en har et offentlig bilde vil det kontureres ut i fra en side av personen som blir oppblåst, et dramatisk nyhetsverdig bilde som brukes som blir til hele bildet av personen (Goffman [1963] 2005). I Artikkelen «Se der hacker bestefar, eller bestemor på anbud. Avisene og de eldre» fra 2004, skriver Kirsten Danielsen og Kirsti Valset om avisenes fremstilling av eldre mennesker over 66 år. De viser hvordan media er med på å skape forstillinger om eldre og at dette kan få konsekvenser for Eldres selvidentifisering. Når medias bilde av alderdom fylles med negative stereotype bilder, fremstår alderdom som uønskelig og noe ubehagelig. Fordommer blir bekreftet. Mediene presenterer det ekstreme og er sensasjonspreget, ytterpunkter vedrørende alderdom blir derfor favnet med begge hender, mens mer nøkterne bilder foreligger som små notiser. Derfor er mediene fremstilling av alderdom ikke helt troverdig som informasjonskilde (Danielsen og Valset 2004) og fremstillingen fryses fast i et bilde av alderdom som forblir endimensjonalt.

4.4.4 Medias forestillinger ifølge de eldre

Eksemplene fra media over fremstiller alderdom som noe negativt. Jeg spurte informantene mine om hva de tenkte om dette.

"Media er full av skrekkhistorier fra sykehjem." Mann 63 år

"Skulle ønske det var et mer nyansert bilde." Kvinne 62

"Media fremstiller gamle som en belastning for samfunnet og en trist historie om hvordan vi skal greie å fø og pleie alle de gamlingene." Mann 66 år

"...gir ofte inntrykk av at gamle er en belastning for samfunnet og fokuserer mindre på de ressursene pensjonister kan være." Mann 61 år

"Det skrives mye tøysete gladsaker om hva enkelte gamle får til eller finner på og reklamebransjen får oss til å tro at det bare er pene mennesker i 16 til 25 års-alderen som er lykkelige." Mann 60 år

"uunngåelig og uønsket." Mann 66 år.

"Skremmende... Eldrebølgen er blitt negativt, mye fokus på triste skjebner." Dame 50 år

"Media bidrar med at 60-åringene er på hell til tross for den kunnskapen og erfaringen de innehar." Dame 65 år

"Vi slutter ikke å fungere som mennesker ved fylte 60 år, slik media fremstiller det." Dame 90 år.

"Media er enspora, er bare opptatt av helse og økonomi, de skaper avstand mellom aldersgruppene." Dame 80 år.

"Gamle blir fremstilt som second class i media. Helse er ei hellig ku, politikere vinner valg på helse og det pøses penger på uten at forvaltningen er god." Daglig leder, Kultursenteret.

"Alderdom er lik institusjon og sykdom, hvor man ikke klarer seg selv." Dame 59 år

"Gamle blir ikke sett, tatt med og de avspises." Mann 61 år

4.4.5 Anerkjennelse

Charles Taylors tese er at vår identitet er formet av anerkjennelse eller mangel på sådan. Slik kan personer eller grupper av mennesker ta skade hvis mennesker rundt dem speiler dem i et negativ nedverdiggende bilde. Taylor går så langt at han sier at slik speiling er en form for undertrykkelse og kan føre til at man fanges i et falskt ødelagt

selvbilde og væremåte, at det kan skje en internalisering av underlegenhet.

Stereotypifisering baserer seg på noen få likheter og ikke på de uendelige ulikhetene og særegenhetene, og medienes bilder forsterker bilde av eldre som avhengige, syke og skrøpelige.

Identitet skapes i dialog med andre, vi lærer å være oss selv gjennom interaksjon med andre som betyr noe for oss, den eller de signifikante andre, som Taylor (1994) sier. Vi klarer ikke å tilføre språket eller verktøyet som trengs for selvdefinisjon på egen hånd. Vi blir hele mennesker, kapable til å forstå oss selv, gjennom å interagere med andre. Hvordan man som gamle eller eldre mestrer å eldres er ikke bare en personlig egenskap, men finnes i et samspill med omgivelsene. Oppfatning av situasjonen bygger på hvordan en ser at omgivelsene oppfatter seg selv. At man blir kategorisert er et verktøy for hvordan vi forstår verden, men å bli kategorisert kan ofte utgjøre en invasjon i de kategorisertes liv, sier Jenkins (2008).

Identitet er noe aktivt, en prosess og den er ikke bare der uten videre, den må alltid bli etablert. Hvem vi er blir direkte lenket opp mot hvem vi tenker andre er.

Anerkjennelse er ikke bare høflighet vi skylder hverandre, men et viktig menneskelig behov (Taylor 1994:26). Å bli frarøvet en dialogpartner som ser deg som likeverdig kan oppleves som undertrykkelse. Ved overgangen til en ny rolle som pensjonist og dermed inntreden i gruppen " de eldre", kan det oppstå negative forventninger om en selv har internalisert negative konnotasjoner til denne identiteten.

Slik Jenkins (2008) bruker/forstår Barth sin modell av identitet, er den flytende, situasjonell og tilfeldig, og ens identitet er alltid et objekt for forhandling. Det er ikke nok å sende en beskjed om identitet, beskjeden må bli akseptert av signifikante andre før identiteten er etablert. Altså er det på grensen mellom det interne og det eksterne at identiteten kan bli akseptert. Grensen er gjennomtrengelig, og eksisterer på tross av flyten av personell på tvers av den. Identitet blir konstruert i transaksjonene og på tvers av grensen. Gjennom transaksjonene oppstår en balanse mellom intern gruppeidentifikasjon og ekstern kategorisering av andre. Barths skille mellom grense og innhold åpner ifølge Jenkins (2008) opp for å skille mellom nominal og virtuell identitet.

Dette skillet er viktig fordi betegnelsen gammel kan være det samme, men hva det å være gammel betyr i det daglige kan forandre seg drastisk.

I dette feltarbeidet har jeg møtt eldre og gamle som lever vidt forskjellige liv og selv om de alle tilhører disse store kategoriene betyr ikke det at de utfører eller er gammel på akkurat det samme. Appiah (1994) mener slike kollektive identiteter betyr noe for bæreren og andre på ulike måter, de blir erfart ulikt ut ifra sted, tid, posisjon. Vi må være forsiktige med å anta hva som foregår for andre selv om det eksisterer likhetstrekk. De kollektive identitetene teller som en sosial kategori. Det er en logisk, men ikke sosial kategori for det personlige, og mennesker som deler disse attributtene konstituerer ikke en sosial gruppe.

4.5 Anvendt forskningsperspektiv

4.5.1 Alderdom som potensiell kapital?

Når pensjonsalderens synker, medfører dette ”en devaluering av eldre menneskers samfunnsmessige verdi. (...) og [de] fremstår ofte som en økonomisk byrde for fellesskapet.” (Fossland 2004:42)

Hjort (2010: 61) har skrevet om de gamles rolle og posisjon og forandringene som har skjedd fra 1950 til 2000. 1950 ble eldre og gamle assosiert med ord som kloke og erfarne, med verdifulle erfaringer, respektert, lyttet til, til hjelp og fattig. I 2000, 50 år senere er assosiasjonene forandret til rotete og glemsk, verdiløse erfaringer, til bry, oversett, god økonomi og til overs. Så på 50 år har det å være gammel forandret seg ganske drastisk. Og hva skjer de neste 50 årene? Jeg mener at det kan være interessant å se alderdom i lys av Pierre Bourdieus teoretiske perspektiv om kapital.

Å bli anerkjent som jevnbyrdig styrker selvfølelsen og følelsen av å være noen gir symbolsk avkastning. Jeg ønsker med denne oppgaven å snu oppfatningen av alderdom. Dette er umulig med de konnotasjonene som i dag og i vår kultur er knyttet til alder og aldring. Skal dette kunne endres, må alderdom igjen få status som en potensiell kapital. Alderdom må tillegges en annen verdi av det sosiale fellesskapet og anerkjennes som verdfullt.

Kirsten Danielsen og Kirsti Valset (2004) sier at forsøkene på å konstruere et ”riktig” eldrebilde har vært mange og at man med engang man sier at den eldre befolkningen er differensiert får et problem med hvilket segment av gruppen man skal velge, de mange, de få, de spreke eller de syke.

Den lille historien om vegring i denne oppgaven sier noe om den store historien (Rudie 2001). De som har makt til å definere gamles og alderdommens plass og verdi i samfunnet må forvalte alderdom på en mer nyansert måte. Selv om vi mennesker har nytte av å kategorisere og stereotypifisere fenomener i vår hverdag, blir kostnadene for store. At eldre og gamle blir møtt med forenklete og nedvurderende oppfatning av hvordan de, i kraft av at de er eldre mennesker er, er nettopp hva Robert Butler definerer som alderisme, jf side 16.

Med den verdi alder har fått i dagens samfunn, har eldre mennesker en åpenbar vegring mot å definere seg inn i kategorien eldre. Mennesker som arbeider med eldre og gamle finner det, på samme måte som folk flest, vanskelig å se forbi disse stereotype kategoriene og ser bare en status i de eldre og gamle sitt statusrepertoar.

Damene fra kultursenteret synes å være de som ikke vegrer seg mot forestillingene om alderdommen. Og nettopp deres levde liv, med alt disse innbærer, burde fremstå som en potensiell kapital, i form av kulturell kapital der de i egenskap av nettopp sin alder innehar en livsvisdom og livserfaring som gir dem en symbolsk avkastning i følelsen av å være noen. Ved ensidig å tillegge alderdom negativ verdi og å fokusere på ulikhetene mellom grupper som "unge", "eldre" og "gamle" skaper man avstand mellom generasjonene og setter verdier som solidaritet på tvers av aldersgrupper i fare.

4.5.2 Generasjonskløften

I en litt saktegående kø ved kassen på butikken overhørte jeg en mann i 40-årene som sa til sin kone at "Hvorfor kan ikke disse pensjonistene handle på formiddagen, da hadde vi sluppet dette heeereer, å, ja... Der skal hun betale kontant også!" Dette kan selvfølgelig være fleip mellom ekteparet, men kommentaren ble hengende igjen og det virker litt som vi deler opp samfunnet vårt. Jeg synes kommentaren forteller noen om hvordan stereotype forestillinger griper om seg, Stereotype forestillinger danner grunnlag for fordommer, som igjen rettferdiggjør en diskriminerende praksis (Danielsen og Valset 2004). Jeg tror ikke den gamle damen hørte kommentaren, men hva hvis hun gjorde, samtidig som hun leste avisoverskrifter om skrøpelige eldre som er en byrde for samfunnet? Vi former vår identitet i samspill med andre mennesker og omgivelsene rundt oss (Jenkins 2008).

Fru Andersen etterlyser mer kontakt mellom generasjonene, og jeg tror hun har rett. Generelle observasjoner jeg har gjort gjennom dette feltarbeidet og i ettertid på bussen, treningscenteret, butikken, kafeer, kinoer, humorshow, kjøpesentre, flyplasser og på søndagstur viser liten til ingen kommunikasjon mellom aldersgrupper. I en del tilfeller fremstår selvfølgelig familien som bindeledd og møteplass mellom generasjoner, men det generelle bildet i samfunnet viser lite kontakt mellom gamle og unge.

Vi går på forskjellige kafeer på ulike tidspunkt, ofte forskjellige typer kafeer, trener på ulike tidspunkt. Spesielt har det vært et skille mellom hvem som behersker dag og kveld. På kveldstid har jeg observert få gamle mennesker ved tilstelninger som ikke har med kultursenteret å gjøre. Når jeg trener om ettermiddagen og kvelden er det har jeg nesten ikke møtt en eneste av dem jeg møter på dagtid når jeg trener. På dagtid er treningssenteret en møteplass for pensjonister som trener. Møteplassene er i stor grad preget av unge menneskers livsstil, interesser og omgangsformer, de eldre blir lett "matter out of place" (Douglas 1966, i Danielsen og Engebriksen 2010: 69).

Leder for kultursenteret ønsker seg større åpenhet rundt steder hvor gamle og eldre oppholder seg. Hun mener at omsorgsboliger og sykehjem burde åpnes opp. Ved en omsorgsbolig i Oslo har stedet åpent opp kafeene for mødre i barselpermisjon. For en flott måte å åpne opp dialog mellom generasjonene på! En aktiv seniorpolitikk skal bygge bro mellom generasjoner og motarbeide segregering og aldersdiskriminering.

5 Oppsummering/konklusjon

I dette feltarbeidet og i analyseprosessen etterpå har jeg gjort meg mine tanker om alderdom i Norge i dag, og jeg er evig takknemlig mot de informantene som velvillig har stilt opp og delt sine tanker og erfaringer med en nysgjerrig student.

Selve feltarbeidsprosessen har gitt meg innsikt i hvordan vi tenker og kommuniserer om alderdom og hvordan vi gjennom metoden deltagende observasjon kan komme i en unik posisjon i forhold til å lære vårt eget samfunn å kjenne.

Jeg kom på sporet av den vegringen mot alderdom som hindret de eldre i å se sine grå hår som hederstegn, og dermed ble jeg mer bevisst på hvor grundig media og den offentlige diskursen skiller unge og eldre i dag. Hva skyldes dette? Hvem profiterer på disse mirakelkurene eller de nesten magiske kremene som tryller bort rynker, som lover å være 100% virkningsfulle? Vi kjemper for å leve lengre, men mot å eldes. Vi unngår å bruke symboler på alderdom som briller, stikk og høreapparat, eller prøver å skjule tegn ved farging av hår. Hvilke skritt er ikke noen villig til å gå til når man kan operere seg for å se yngre ut, eller sprøyte botox i ansiktet for å viske ut aldringstegn, desidentifikatorer, man prøver å være noe man ikke er?

Det blir viktig å planlegge sin alderdom, selv om de eldre ikke ser på seg selv som gamle, behøver det ikke bety at du er gammel bare fordi du forbereder deg. Når helsesøsteren fra Seniorhelse poengterer at de ikke får svar på forespørsler de sender ut, kan dette kanskje tyde på at brevet fokuserer bare på noen få aspekter ved alderdommen, de aspektene de eldre ikke kjenner seg igjen i. Kategoriene eldre og gamle rommer så meget fra det spreke til det skrøpelige, og dette kan være utfordrende å forholde seg til. Allikevel, ønsker man seg en god alderdom er det viktig å planlegge. Gammel blir du ifølge fru Andersen når du stopper å vokse og utvikle deg.

En god helse er en viktig forutsetning for en god alderdom, sier de eldre. Der er selvfølgelig noe gitt fra naturens side, men de eldre selv kan gjøre masse for å sikre seg en god helse ved å være aktiv, spise sunt og være sosial. Aldring betyr forandring, ikke undergang.

Uavhengig av god helse og hvor ung man enn måtte føle seg medfører 60-årene store endringer i livssituasjonen, og helt sentralt her står overgangen fra arbeidsliv til pensjonstilværelsen. For de aller fleste inntreer dette som nevnt mellom 62 og 70 år. Noen opplever overgangen med lettelse, glede og forventinger, på den andre siden finner vi det dem som misliker å slutte og som savner sin jobb, fellesskapet og følelsen av å være til nytte. Dessuten kan tap av status også gjøre seg gjeldende, det er forskjell på å være avdelingssjef og tidligere avdelingssjef. Arbeid har en sentral plass i menneskers liv og for mange er nok overgangen til pensjonstilværelse det samme som å bli oppfatte som eldre. Evnen til å arbeide, reell eller ikke, kan være en markør for alderdom. Det finnes i dag betydelig motstand mot en øvre aldersgrense for yrkesaktive. Kanskje dette kan henge sammen med at vist arbeidsevne på sett og hvis skjuler alderdom, og ved å utsette pensjon utsetter man å bli eldre, i hvert fall som sosial rolle? Økonomisk blir det trangere, og tapet av en daglig struktur er det mange som sliter med. Enkelte kaller dette tapet pensjoneringssjokket. Hvordan man takler denne aldersforandringen vil bety mye for livskvalitet og trivsel de kommende årene (Asbjørnsen 2011).

Overgangen til pensjonisttilværelsen har i moderne tid vært sett på som inngangen til eldre år i samfunnsmessig forstand, og rollen som pensjonist har blitt sett som den moderne eldrollerollen, en rolle som kanskje er i ferd med å brytes ned i livsstiler av mindre institusjonalisert karakter i det seinmoderne samfunnet. (Daatland og Solem 2011).

Psykologisk aldring dreier seg om endringer i mentale evner og karakter, i selvbilde og følelseslivet, i behov og væremåte. Med sosial aldring menes hvordan alderdom og eldre år organiseres og preges fra samfunnets side. Den tidlige alderdommen er først og fremst av sosial karakter i den forstand at den erfares via sosiale roller og forventninger snarere enn via kroppslige og psykologiske endringer som kommer senere. Lenge før dette møter de eldre andres blikk og sosiale normer som forteller oss hvem og hva vi er og bør være i kraft av alder og utseende. Livsløpet er sosialt konstruert og organisert. Vi ledes inn og ut av sosiale roller til ulike aldre med tilhørende forventinger, rettigheter og plikter.

Medias fremstilling av alderdom tolker jeg også som at alderdom *mangler* noe, at noe er tapt og hvilket skille dette tapet utgjør. Alt dette spiller inn i hvordan man går inn i den sosiale rollen som eldre og gammel. Folk flest tror faktisk at eldre er mer skrøpelige enn de er, og mange overdriver sannsynligheten for å bli pleietrengende og tror at så mange som halvparten av de gamle bor på sykehjem. De reelle tallene er at bare 15% av befolkningen i aldersgruppen 80 år og oppover er i denne situasjonen (NOU 2011:11). Dette er tall som overrasket meg, jeg hadde gjennom media fått et bilde av en sykkelig og skrøpelig forsamling av eldre og gamle på, i og utenfor sykehjem og omsorgsbolig. Det samme bildet av gamle kan jeg se at de nye eldre også har.

Mediene er altså ikke en pålitelig kilde til informasjon, men de har ikke skylden alene, de presenterer det ekstreme og ytterpunkter. Vi er alle skyldige, sier Danielsen og Valset (2004). Det å skille medieskapte bilder fra virkeligheten viser seg utfordrende både for feltarbeideren og informanter. Stereotypier dannes på få likheter, og ironien er at vi med alderdommen blir mer forskjellige, ikke mer like.

Alder og aldring berører oss alle, vi går inn og ut av aldersgrupper hele livet. Det som er de gamle nå, er hva vi yngre skal bli om noen år, det at tiden tar oss med inn og ut av aldersgrupper gjør at fordommene om aldring ikke bare bæres av de andre, men også av oss selv. Vi sosialiseres til å leve som et «vi», før man på slutten av livet motstrebende går over til «dem» (Daatland 2008). Vi er tilbøyelige til å se på aldring som noe som berører andre, men den innlærte selvforakten overfor den andre vendes etter hvert mot oss selv, noe som slår ut når man en dag blir en av dem med merkelappen foreldet på (ibid).

Det er grunn til å tro at det er en generell tendens til å undervurdere og til dels nedvurdere eldre mennesker i dagens norske samfunn. Vi ser ikke personene for bare alderen, og har en tilbøyelighet til å betrakte eldre som en homogen masse til tross for at de individuelle forskjellene kan være svært store i eldre år. De negative holdningene til aldring er i hovedsak knyttet til svekkelse og avhengighet av andre. Omsorg for eldre er verdier som står sterkt i samfunnet og vernes om både fordi eldre oppfattes som verdig trengende og særlig trengende. De har gjort seg fortjent til godene ved velferdssamfunnet. Dette dreier seg om gjensidighet og resiprositet, de har gitt og skal få igjen.

Det kan virke som alderdom er et større problem for dem som ikke er der riktig ennå. Et viktig poeng er å få fram forskjellen på at mennesker flest synes godt om eldre mennesker, men ikke om aldring. I vår mangel på kunnskap basert på direkte personlig erfaring, hviler mange seg på mer overfladisk kunnskap. Men jo mer vi har med hverandre å gjøre, jo mer sannsynlig vil vi identifisere hverandre som enkeltpersoner.

Med denne oppgaven håper jeg å ha bidratt til forståelsen av også hvor mange positive elementer som er knyttet til alder og aldring. Dersom disse blir lagt til grunn i identifiseringen av eldre i ulike sammenhenger, vil dette kunne bidra til at stigmaet, de negative konnotasjonene ved aldring reduseres. Dermed vil det kunne være lettere for eldre og gamle å se sin egen alder og aldring i øynene.

Alder og aldring er ikke nøytrale størrelser, men gis en verdi som noe godt eller dårlig og da helst det siste, et dikotomisert bilde av alderdom. Sporene fra alders år, et og annet grått hår en ny rynke er det få som gleder seg over og stadig flere gjør mer arbeid med å skjule. Frykten for alderdom kan føre til en annerledeshet, at vi gjør de gamle til "de andre". Det ligger en ironi i dette at det i fordommene overfor eldre også ligger et nedlatende syn på oss selv og vår framtid som gamle. I denne sammenhengen er det et skille mellom individuelle holdninger og de man har til felles med andre, kollektive handlinger. De siste er å forstå som egenskaper ved et samfunn og er med på å definere sosial alder og aldring. Vi påvirkes av kollektive holdninger gjennom å identifisere oss med dem og å gjøre dem til våre egne holdninger. Kulturen bæres i denne forstand av de menneskene som identifiserer seg med den, og som innordner seg den mer eller mindre frivillig.

Fordi det ikke finnes noen god grunn til å behandle eldre og gamle dårlig og fordi kulturen fortsatt produserer negative bilder, krever det at vi gjør kulturelt arbeid i motvirkning av stereotypi og å bryte med de begrensningene disse skaper (Appiah 1994). Vi må åpne opp kategoriene eldre og gammel til å innebefatte mer! Fruene Andersen og Carlsen har vært svært viktige for mine egne forestillinger om alderdom, og for å tillate meg selv et moralsk standpunkt. For meg burde deres liv og tanker være viktige også for andres forestillinger om alderdom. Deres liv rommer så mye mer en hva et fryst bilde av alderdom kan uttrykke. Jeg håper dette masterprosjektet kan bidra til at

forestillinger om alderdom blir mer nyansert, slik at man ikke bare ser rynkene og det skrøpelige, den ene statusen i hele menneskets repertoar

5.1.1 Frampek, selv om det handler om døden.

Alderdom og død er to ord som ofte nevnes sammen, og som både statistisk og holdningsmessig er nært koplet (Daatland og Solem 2011). Dermed har også mestring av døden fått en nærmere tilknytning til mestring av alderdom. Selv om det er flest eldre som dør, er det lite forskning og oppmerksomhet omkring eldres forhold til døden. Mediene er opptatt av mord og ulykker.

Døden er en biologisk hendelse, men håndtering og forståelse av dens plass i livet inngår i en sosial sammenheng. Det generelle bildet av døden i den vestlige verden gir inntrykk av en benektelse som gjør det rimelig å se døden som et tabuområde. Med tabu menes et forbud mot å berøre og omtale det tabubelagte med sitt rett navn, samtidig som det blir utstøtt og gjemt bort. Kanskje er aksept av døden som en del av livet det som skal til for at det blir mulig, også i vårt samfunn, å akseptere aldring, på godt og vondt.

Litteraturliste

- Appiah, K. Anthony. 1994. Identity, Authenticity, Survival: Multicultural Societies and Social Reproduction. I Multiculturalism, Examining the politics of recognition. Princeton university press, New Jersey
- Asbjørnsen, Gunnar. 2012. Lev godt med din alder: om de naturlige aldersforandringene. Cappelen Damm, Oslo.
- Barth, Fredrik. 1994. Modeller av sosial organisasjon. I Manifestasjon og Prosess. Universitetsforlaget. Oslo.
- Barth, Fredrik. 1994. Nye og evige temaer i studiet av etnisitet. I Manifestasjon og Prosess. Universitetsforlaget. Oslo
- Bateson, Gregory. 1972. From substance and difference. I Steps to an Ecology of Mind; Collected Essay in Antropology, Psychology, Evolution and Epistemology. University of Chicago Press.
- Bourdieu, Pierre og Wacquant, Loic J.D. 1993. Den kritiske ettertanke. Grunnlag for samfunnsanalyse. Det Norske Samlaget. Oslo
- Bugge, Lars. 2002. Pierre Bourdieus teori om makt. Agora, 20(3-4): 224-248.
- Bylund, Linn Cecilie R. 2014. Aktiv 60+, prosjektrapport, MS in print. KUN senter for kunnskap og likestilling.
- Daatland, Svein Olav og Per Erik Solem. 2011 Aldring og samfunn. Fagbokforlaget, Bergen.
- Daatland, Svein Olav. 2008. Aldring som provokasjon. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Fossland, Trine Medby. 2004. Livsløp i endring. En sosiologisk studie av ulike grupper eldres fortellinger om sine liv. Doktoravhandling, institutt for sosiologi. Universitetet i Tromsø
- Danielsen, Kirsten og Ada Engebrihtsen. 2010. Bor det noen gamle her'a. Eldreliv i fire kommuner. NOVA, Notat nr 10/10.

Danielsen, Kirsten og Kirsti Valset. 2004. Se der hacker bestefar, eller bestemor på anbud. Aviser og de eldre. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. NOVA, skriftserie 5/2004.

Engebrigtsen, Ada. 2002. "Kraftfeltet mellom barken og veden. Feltarbeid som intervasjon" *Norsk Antropologisk Tidsskrift*, nr. 4, vol 13, Universitetsforlaget, Oslo.

Eriksen, Thomas Hylland. 1994. "Identitet" Kapittel 3 i T.H. Eriksen (red): *Flerkulturell forståelse*. Oslo: Tano Aschehoug, 34-52.

Eriksen, Thomas Hylland. 1998. Små steder, STORE SPØRSMÅL. Innføring i sosialantropologi. Universitetsforlaget, Oslo.

Falk, Eirik. 2013. Pensjon – helt enkelt. Gyldendal arbeidsliv. Oslo.

Finseraas, Henning, Per Erik Solem og Magnhild. Nicolaisen. 2009. Pensjonering og fritidsaktiviteter. Aldring og livsløp, 26

Fossåskaret, Erik og Otto Laurits Fuglestad. 1997. Metodisk feltarbeid, produksjon og tolkning av kvalitativ data. Universitetsforlaget AS, Oslo.

Friedan, Betty. 1995. Alderdomskilden. Aschehoug. Oslo.

Frønes, Ivar, Kåre Heggen og Jan Olav Myklebust (red). 1997. Livsløp: oppvekst, generasjon og sosial endring. Universitetsforlaget. Oslo.

Geertz, Clifford. 1983. "From the native's point of view: On the nature of anthropological understanding". I Geertz, C. *Local Knowledge. Further Essays in Interpretive Anthropology*. Basic Books, Inc., Publishers, New York.

Geertz, Clifford. 1973. Thick description: Toward an interpretive theory of culture. I C. Geertz: *The interpretation of cultures*. Selected essays by Clifford Geertz. Basic Books. New York.

Goffman, Erving. 1992. Vårt rollespill til daglig, en studie i hverdagslivets dramatik. Pax forlag A/S, Oslo.

Goffman, Erving. (1963) 2005. Stigma, den avvikandes roll och identitet. Norstedts akademiska forlag, Stockholm.

- Gullestad, Marianne. 2002. Det norske sett med nye øyne. Kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt. Universitetsforlaget. Oslo.
- Gullestad, Marianne. 1996. Hverdagsfilosofier: Verdier, selvforståelse og samfunnssyn i det moderne Norge. Universitetsforlaget. Oslo.
- Hastrup, Kirsten. 1992. Det antropologiske prosjekt: om forbløffelsen. Gyldendal. Oslo.
- Hillston, Melvyn M, Eric J, Brunner, Jack M, Guralnik og Michael G, Marmot. 2005. Prospective study of physical activity and physical function in early old age. *American Journal Of Preventive Medicine* vol: 28, Issue 3:245-250. Elsevier Inc.
- Hjort, Peter F. 2010. Alderdom: helse, omsorg og kultur. Universitetsforlaget, Oslo.
- Holliday, Adrian. Doing and writing qualitative research. 2007. TJ International Ltd, Padstow, Cornwall. Storbritannia.
- Jenkins, Richard. 2008. Social Identity. Routledge. London og New York.
- Johansen, Anders. 1981. "Feltarbeid i sosialantropologien: fra observasjon til data." *Antropologinytt*, nr 2.
- Kvale, Steinar og Svend Brinkmann. 2009. Det kvalitative forskningsintervjuet, 2 utg. Gyldendal Norske Forlag AS, Oslo.
- Kaarhus, Randi. 1999. Intervjuer i samfunnsvitenskapene. Bidrag til en videre metodologisk ressurs. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr 1/99
- Lie, Kåre A. (overs) 2010: *Buddhas budskap*. Buddhistforbundets forlag, Oslo
- Müller, Hanne. 1996. "Veier inn i den "tause kunnskapen". *Norsk Antropologisk Tidsskrift*, nr 3, vol 7.
- Nielsen, Finn Sivert og Ånund Brottveit. 1996. Nærmere kommer du ikke. Håndbok i antropologisk feltarbeid. Fagbokforlaget. Bergen.
- NOU, Norges offentlige utredninger. 2011:11. Innovasjon i omsorg.
- Paulgaard, Gry. 1997. Feltarbeid i egen kultur-innenfra, utenfra eller begge deler? I I Erik Fossåskaret et al, *Metodisk feltarbeid Produksjon og tolkning av kvalitativ data*. Universitetsforlaget, Oslo.

- Rudie, Ingrid. 1995. Livsløp som dimensjon i kulturell reproduksjon. *Norsk Antropologisk Tidsskrift* nr 1:53-69
- Rudie, Ingrid, 1997. Feltarbeid som møteplass: kartlegging og tekstlesning? I Erik Fossåskaret et al *Metodisk feltarbeid Produksjon og tolkning av kvalitativ data*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Rudie, Ingrid 2001. Om kohorter og kulturelle generasjoner: noen refleksjoner om livsløpsanalyse som heuristisk redskap. *Norsk Antropologisk Tidsskrift*, nr.1-2, vol. 12
- Seip, Anne-Lise.1984. *Sosialhjelpstaten blir til*. Gyldendal Fakkell. Oslo
- Seip, Anne-Lise. 1994. *Veiene til Velferdsstaten*. Gyldendal. Oslo
- Solem, Per Erik. 1998. Spor av år. NOVA
- Spradley, James. 1979. *The Ethnographic Interview*. Holt, Reinhart & Winston. New York.
- Spradley, James P. 1980. *Participant observation*. Thomson Learning Inc, USA.
- Stordahl, Vigdis. 1991. Doing Fieldwork "at home". Paper presentert på workshopen "Gender, Generations and Crisis in a comparative Perspective" Institutt for samfunnsvitenskap, UIT.
- Taylor, Charles. 1994. *The politics of recognition, I Multiculturalism, Examining the politics of recognition*. Princeton university press, New Jersey.
- Wadel, Cato. 1991. *Feltarbeid i egen kultur, en innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. Hegland trykkeri A/S. Flekkefjord.
- Østerberg, Dag. 1997. *Innledning i Pierre Bourdieus Distinksjonen, En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Pax Forlag. Drammen.

Avisartikler

<http://www.dagbladet.no/2013/08/21/nyheter/valg13/partilederdebat/politikk/innenriks/28830829/>

<http://www.klassekampen.no/61755/article/item/null/far-ikke-nok-mat-pa-sykehjem>

<http://www.nrk.no/livsstil/pleiernes-kommentarer-1.8053721>

<http://www.nrk.no/ostfold/frykter-fattigboom-med-eldrebolgen-1.11384658>

<http://tv.nrk.no/serie/debatten/NNFA51011614/16-01-2014>

<http://tv.nrk.no/serie/forbrukerinspektoerene/MDHP11001312/28-03-2012>

http://www.aftenposten.no/incoming/Disse-ma-ta-regningen-for-eldrebolgen-7274493.html#.Utzls_0hYy5

<http://www.tv2.no/nyheter/innenriks/per-75-har-ikke-dusjet-paa-et-halvt-aar-3792604.html>

<http://www.dt.no/pluss/far-ikke-sykehjemsplass-1.8051872>

Nettsider:

<http://www.nestorutvikling.no/om-oss>. Dato:14.10.13, klokken: 11.00.

<http://lovdata.no/dokument/NL/lov/1956-12-21-1>. Dato: 15.01.2014. Kl 13.12

http://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-62/KAPITTEL_15#KAPITTEL_15. Dato: 15.01.2014, kl 13.05.

<http://seniorpolitikk.no/fakta/arbeid/aldersgrenser-i-norsk-lovgivning>. Dato: 15.01.2014, kl 13.00.

https://www.nav.no/Forsiden/_attachment/805358960?&ts=114f8e44090). Dato: 12.01.2014.

http://www.regjeringen.no/upload/HOD/Vedlegg/Rundskriv_KTA/Rundskriv%20I-27_97.pdf. Dato: 06.10.2014 kl: 13.12.

<http://www.seniorporten.no/Nyheter/Regjeringen+foresl%C3%A5r+%C3%A5+%C3%B8ke+70-%C3%A5rsregelen+til+72+eller+75+%C3%A5r.385794.cms> Dato: 14.10.2014.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/nouer/1998/nou-1998-19/18/3.html?id=350565>

Dato: 21.10.14 kl: 12.32.

http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/lover_regler/forskrifter/2010/Forskrift-om-en-verdig-eldreomsorg-verdighetsgarantien.html?id=624655. Dato 24.10.14. kl 11.53.

Vedlegg 1: Intervjuguide:

Forestillinger om alderdom i Norge

-presentere meg selv

-presentere prosjektet/tema/masteroppgave

-opplys om anonymitet, hvordan den ivaretas og mulighet til å trekke seg som informant

Om Informanten

-alder

-kjønn

-familieforhold

-pensjonist/arbeidstaker

-offentlig/privat

ALDERDOM

Hva er alderdom? (Alder? Følelse? Tilstand?)

Hva skal til for at du oppnår en god alderdom?

Hva ser du for deg som dårlig alderdom?

Hvordan er det å ta stilling til eller snakke om sin egen alderdom?

Hvordan forstiller du deg fremtiden, muligheter, utfordringer, drømmer, forventinger, planer.

Har du planlagt/forberedt deg?

PENSJON

Vet du når du skal gå av med pensjon?

Hva ser du frem til ved din egen pensjonstilværelse?

Hva ser du eventuelt ikke frem til?

Hva skal du bruke tiden din på?

Hva ønsker du å gjøre etter at du er gått av med pensjon?

Burde det offentlige og/eller arbeidsgiver markere overgangen fra yrkesaktiv til pensjonisttilværelse?

Tanker rundt eventuelt et ritual?

Gjenspeiler din pensjon din innsats gjennom et helt arbeidsliv?

Hvordan synes du arbeidstaker over 50 år blir satt pris på?

Blir kompetansen og erfaringen til de eldre gjort nytte av?

Har du opplevd diskriminering pga alder? Hvordan i så fall?

MEDIA

Hvordan synes du media fremstiller det å bli gammel i Norge?

Hvilke inntrykk sitter du igjen med etter å ha lest eller sett nyheter, aviser?

Hva fokuserer media på alderdom som hvilke aspekter fremstilles? Økonomi, helse, utseende/kropp, erfaring?

OFFENTLIG

Norge skal være verdens beste land å bo i, gjenspeiles det i den offentlige eldreomsorgen, økonomiske ytelser, samfunnet, familien, lover/regler, arbeidsliv.

Har du kjent noen som bor på sykehjem?

Vedlegg 2: Spørreundersøkelse

Forestillinger om alderdom i Norge.

Mann: Alder: Ansettelsesforhold: offentlig/privat

Kvinne:

1. Hva ser du frem til ved din egen pensjonstilværelse? Og hva ser du eventuelt ikke frem til?
2. Hvordan burde det offentlige og/eller arbeidsgiver markere overgangen fra yrkesaktiv til pensjonisttilværelse?
3. Hva er alderdom? Og hva skal til for at du oppnår en god en?
4. Hvordan synes du media fremstiller det å bli gammel i Norge?
5. Norge skal være verdens beste land å bo i, gjenspeiles det i den offentlige eldreomsorgen?
6. Gjenspeiler din pensjon din innsats gjennom et helt arbeidsliv?
7. Hvordan synes du arbeidstakere over 50 år blir satt pris på, blir kompetansen og erfaringen gjort nytte av?
8. Hvordan er det å ta stilling til, snakke om sin egen alderdom?

Andre tanker om temaet alderdom blir tatt i mot med glede. Du må gjerne skrive de ned her eller på eget ark, eller sende meg en mail: **sarahope79@hotmail.com**.

Tusen takk for at du tok deg tid.